

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВИРОБНИЦТВА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ
ПРОДУКЦІЇ**

Навчальний посібник

Харків
«Юрайт»
2015

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 9 від 15.10.2015 р. 2015 р.)*

Рецензенти:

А. П. Гетьман, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

В. М. Єрмоленко, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів та природокористування України

Правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції:

П 68 навчальний посібник / за ред. доктора юридичних наук, професора А. М. Статівки. – Харків: Юрайт, 2015. – 272 с.
ISBN 978-966-2740-67-7

У посібнику викладено сучасне аграрне законодавство України, яким урегульовано виробництво продукції рослинництва (зернових та технічних культур, овочів, винограду) та тваринництва (м'яса, молока, риби, меду). З'ясовано особливості правової регламентації селекції рослин та племінної справи у тваринництві. Роз'яснено специфіку правового регулювання виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції в Україні в контексті вимог права СОТ та законодавства ЄС.

Для студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, науковців та всіх, хто цікавиться питаннями аграрного права.

ISBN 978-966-2740-67-7

УДК 342.9.03
ББК 67.9(4УКР)307

© А. М. Статівка, В. М. Корнієнко,
Г. К. Корнієнко та ін., 2015
© «Юрайт», оформлення, 2015

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

Статівка Анатолій Миколайович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України (керівник авторського колективу) – передмова, підрозділи 1.5, 2.1, 3.1 (у співавторстві з Л. І. Полюхович), алфавітно-предметний покажчик;

Корнієнко Валентина Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент – підрозділ 1.6;

Корнієнко Ганна Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент – підрозділ 2.5;

Кульчій Інна Миколаївна, кандидат юридичних наук – підрозділ 1.4;

Курман Тетяна Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент – підрозділ 2.6;

Панченко Вікторія Валеріївна, кандидат юридичних наук – підрозділ 2.2;

Полюхович Лідія Іванівна, кандидат юридичних наук – підрозділи 3.1 (у співавторстві з А. М. Статівкою), 3.2;

Самсонова Яна Олексіївна, кандидат юридичних наук – підрозділ 1.3;

Станіславський Валерій Петрович, кандидат юридичних наук, доцент – підрозділ 1.2;

Тусва Оксана Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент – підрозділ 1.1;

Уркевич Віталій Юрійович, доктор юридичних наук, професор – підрозділи 2.3, 2.4.

ЗМІСТ

Вступ.....	6
РОЗДІЛ 1.	
Правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції рослинного походження	
1.1. Правове регулювання вирощування зернових культур.....	9
1.2. Правове регулювання овочівництва.....	32
1.3. Правове регулювання виноградарства.....	55
1.4. Правове регулювання селекції рослин.....	90
1.5. Правове регулювання рослинництва закритого ґрунту.....	110
1.6. Правове регулювання вирощування технічних культур.....	124
РОЗДІЛ 2.	
Правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції тваринного походження	
2.1. Правове регулювання скотарства.....	140

2.2. Правове регулювання виробництва рибної продукції.....	156
2.3. Правове регулювання бджільництва.....	170
2.4. Правове регулювання племінної справи у тваринництві.....	183
2.5. Правове регулювання свинарства.....	200
2.6. Правове регулювання птахівництва.....	220

РОЗДІЛ 3. **Правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції в Україні в контексті вимог СОТ та ЄС**

3.1. СОТ та правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції в Україні.....	239
3.2. Гармонізація законодавства ЄС та України у сфері правового регулювання виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції.....	256

Алфавітно-предметний покажчик.....	269
------------------------------------	-----

ВСТУП

Відомо, що сільське господарство, як центральна ланка аграрного сектору економіки, включає дві основні галузі виробництва – рослинництво та тваринництво. Кожна з яких, в свою чергу, поділяється на низку галузей, зокрема, рослинництво охоплює: вирощування зерна, овочівництво, виноградарство та ін. Тваринництво включає в себе: свинарство, скотарство, птахівництво, а також виробництво молочної, рибної продукції, меду тощо.

Сільськогосподарські товаровиробники самостійно визначають напрями та обсяги виробництва й переробки аграрної продукції. Оскільки держава зацікавлена в продовольчій безпеці, то вона не може не впливати на розвиток аграрного сектору економіки, одного із її сегментів – виробництво сільськогосподарської продукції. Тому державно-правове регулювання виробництва такої продукції полягає в стимулюванні розвитку галузей аграрного виробництва, запровадженні досягнень науково-технічного прогресу, залучення інвестицій тощо з метою отримання в кінцевому результаті екологічно чистої продукції, безпечних та якісних продуктів харчування для населення, а також сировини для промисловості, які відповідали б міжнародним принципам та стандартам.

Разом із тим, сільське господарство України, враховуючи наявний ресурсний потенціал, може пом'якшити вплив світової продовольчої кризи на якість життя людства загалом та ситуацію з голодом у країнах, що розвиваються зокрема (за даними ООН на сьогодні на земній кулі від голоду потерпає більше 1 млрд людей). А тому для України необхідним є ефективне правове забезпечення виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, яке не стримувалось би, а стимулювалось із набуттям членства в міжнародних торгівельно-економічних організаціях.

Наведене обумовлює потребу у висвітленні питань щодо правового регулювання відносин у сфері виробництва сільськогосподарської продукції рослинного та тваринного походження, специфіки такого регулювання з метою здійснення ефективної виробничо-господарської діяльності сільськогосподарськими товаровиробниками та належної підготовки спеціалістів.

Подальша спеціалізація вищої освіти передбачає формування у студентів системних, комплексних знань із метою досягнення

сталого розвитку суспільства та практичних навичок їх застосування.

З урахуванням специфіки навчального закладу та майбутньої спеціалізації студентів, у цьому навчальному посібнику увагу приділено питанням, пов'язаним із формуванням активної громадянської позиції, високим професіоналізмом майбутніх юристів, зокрема щодо законодавчого забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції за сучасних умов. Це видання надасть можливість майбутнім юристам орієнтуватись в значному масиві аграрного законодавства. Авторами при викладенні матеріалу враховувався зв'язок курсу з майбутньою спеціальністю студентів, професійно орієнтованих дисциплін. Перш за все, це стосується такої галузі права, як аграрне право.

Навчальний посібник «Правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції в Україні» може бути також використаний для фахової підготовки студентів деяких спеціальностей аграрних вищих навчальних закладів після освоєння базової навчальної дисципліни «Аграрне право».

У посібнику для зручності самостійного освоєння курсу до кожного підрозділу запропоновано: питання для самоконтролю, тестові та практичні завдання, навчальну та монографічну літературу, а також алфавітно-предметний покажчик. Все це дозволить студентам перевірити набуті знання з курсу «Правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції в Україні».

У першому розділі навчального посібника надано загальну характеристику правового регулювання виробництва сільськогосподарської продукції рослинного походження. Детально розглянуто правові засади вирощування зернових та технічних культур, овочівництва, виноградарства, селекції рослин, рослинництва закритого ґрунту.

Другий розділ навчального посібника присвячено загальній характеристиці правового регулювання виробництва сільськогосподарської продукції тваринного походження, зокрема проаналізовано нормативно-правове забезпечення скотарства, племінної справи у тваринництві, свинарства, птахівництва.

Особливу увагу в третьому розділі посібника присвячено правовому забезпеченню виробництва окремих видів сільськогоспо-

дарської продукції в Україні в контексті вимог права СОТ та законодавства ЄС.

Колектив авторів висловлює щирю подяку шановним рецензентам – доктору юридичних наук, професору, академіку Національної академії правових наук України, проректору з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. П. Гетьману та доктору юридичних наук, професору, завідувачу кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів та природокористування України В. М. Єрмоленку за надані рекомендації щодо покращення структури та змісту посібника, які будуть враховані в процесі науково-методичної роботи під час викладання спецкурсу для магістрів спеціалізації «Земельне та аграрне право».

Авторами посібника є викладачі кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Авторський колектив буде вдячний за висловлені зауваження та побажання спрямовані на покращення змісту даного видання, які можна надати на електронну адресу кафедри aglaw@mail.ru.

*З повагою до всіх читачів,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України
А. М. Статівка*

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

1.1. Правове регулювання вирощування зернових культур

Виробництво сільськогосподарської продукції є стратегічно важливою діяльністю аграрних товаровиробників, оскільки його ефективність гарантує продовольчу безпеку держави та благополуччя її громадян. З огляду на це суспільні відносини щодо виробництва продукції рослинництва і тваринництва є основою предмету аграрного права. У навчальній літературі обґрунтовано, що віссю цих відносин є традиційна галузь аграрних відносин, які складаються в сільськогосподарському виробництві при обробленні землі¹. Їх урегулювання правовими нормами повинно здійснюватись із урахуванням особливостей об'єктів виробничих аграрних відносин, серед яких ключове місце займають зернові культури, що обумовлюється особливим значенням хліба в системі харчування населення України.

Тому, насамперед, доцільно з'ясувати сутність понять «зерно» та «зернові культури» як об'єктів аграрних виробничих відносин. Відповідно до ст. 1 Закону України від 4 липня 2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні» зерно – це плоди зернових, зернобобових та олійних культур, які використовуються для харчових, насінневих, кормових та технічних цілей². Таким чином, до зерна належить збіжжя пшениці, жита, вівса, ячменю, проса, гречки, рису, а також плоди гороху, квасолі, кукурудзи, сої, сочевиці та багатьох інших рослин. Проте цей Закон не містить вичерпного переліку зернових культур. У зв'язку з цим, у науці аграрного права існують

¹ Аграрне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Жушман [та ін.] ; за ред.: В. П. Жушмана, А. М. Статівки. – Х. : Право, 2010. – С. 11.

² Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04 лип. 2002 р. № 37-IV // Офіційний вісник України. – 2002. – № 35. – Ст. 258.

пропозиції щодо створення такого переліку, з присвоєнням кожній позиції коду відповідно до Державного класифікатора продукції і послуг¹.

Між тим, С.М. Садовий оперує терміном «зерно та продукти його переробки» і визначає його як вид рослинницької продукції, що виробляється (вирощується) внаслідок дії біологічних процесів її вирощування, має природне походження від землі та (або) від живих біологічних організмів і відповідає кодам 01.11-01.42 та 05.00.1-05.00.42 Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-97 або підпадають під визначення першої – двадцять чет-вертої груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності².

Відповідно до Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-2010 до зернових культур належать пшениця, кукурудза, ячмінь, жито, овес, сорго, просо, рис, інші зернові культури, до бобових – квасоля, горох, сочевиця, нут, соя тощо, до інших олійних культур – насіння гірчиці, льону, кунжуту, рапсу, соняшнику та ін.³ Відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності зернові культури визначаються в групі 10, продукти їх переробки у групі 11, насіння олійних культур у групі 12⁴. Виходячи з викладеного, під зерновими культурами необхідно розуміти рослинницьку продукцію, що вирощується внаслідок дії біологічних процесів її вирощування, має природне походження від землі і відповідає кодам 01.11 та 01.12 Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-2010 або підпадає під визначення

¹ Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06. / Богдан Андрій Йосипович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 227 с.

² Садовий, С.М. Особливості об'єктного складу правовідносин у сфері виробництва зерна в Україні [Електронний ресурс] / С.М. Садовий. – Режим доступу : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Ur-1-2010/124-129.pdf>.

³ Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkpp.rv.ua>.

⁴ Довідник кодів товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dtkk.com.ua/show/0sid081.html>.

груп 10, 12 Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, правова регламентація вирощування зернових культур повинна здійснюватись із урахуванням властивостей вказаних сільськогосподарських рослин. На загальному рівні така діяльність урегульована згадуваним Законом України «Про зерно та ринок зерна в Україні», відповідно до якого, законодавство України про зерно та ринок зерна базується на Конституції України і складається із цього Закону, законів України та інших нормативно-правових актів¹. Основи діяльності з вирощування зернових культур закладено у ст. ст. 41, 42 Основного Закону нашої держави, відповідно до яких кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю та займатися підприємницькою діяльністю, не забороненою законом². Цілком очевидно, що ці положення є визначальними для правового регулювання виробничої діяльності аграрних товаровиробників. До актів загальної дії належать й інші нормативно-правові акти, зокрема: Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.³, Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р.⁴, Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р.⁵, Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р.⁶

Важливе значення в правовому регулюванні вирощування зерна має спеціальний Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні», який визначає державну політику щодо розвитку ринку зерна як пріоритетного сектора економіки агропромислового комплексу України та спрямований на створення правових, економіч-

¹ Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04 лип. 2002 р. № 37-IV // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31. – Ст. 1446.

² Конституція України : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Ст. 2598.

³ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

⁴ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.

⁵ Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.

⁶ Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №№ 13/14, № 15/16, № 17. – Ст. 112.

них та організаційних умов конкурентоспроможного виробництва і формування ринку зерна для забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насіннєвому та фуражному зерні, нарощування його експортного потенціалу. Закон складається з преамбули та тринадцяти розділів, які об'єднують вісімдесят три статті. В ньому визначено такі важливі поняття, як зерно, зерно продовольче, зерно технічного призначення, зерно фуражне, власник зернового складу, виробництво зерна, якість зерна, заставні документи на зерно та ін. У ст. 6 вказаного Закону визначено суб'єктів виробництва зерна, якими є власники, орендарі та користувачі земельних ділянок, які використовують їх для виробництва зерна¹.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» якість зерна та продуктів його переробки, що виробляються в Україні або ввозяться на митну територію України, має відповідати державним стандартам та іншим нормативним документам². Зокрема, ДСТУ 3768-2010 «Пшениця. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 31 березня 2010 р. № 108³, ДСТУ 4964-2008 «Соя. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 26 березня 2008 р. № 101⁴, ДСТУ 3769-1998 «Ячмінь. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 26 червня 1998 р. № 450⁵, ДСТУ 4523-2006 «Горох. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 28 лютого 2006 р. № 54⁶, ДСТУ 4524-2006 «Гречка. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 28 лю-

¹ Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04 лип. 2002 р. № 37-IV // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31. – Ст. 1446.

² Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04 лип. 2002 р. № 37-IV // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31. – Ст. 1446.

³ ДСТУ 3768-2010. Пшениця. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 31 берез. 2010 р. № 108. – К., 2010. – 20 с.

⁴ ДСТУ 4964-2008. Соя. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 26 берез. 2008 р. № 101. – К., 2010. – 8 с.

⁵ ДСТУ 3769-1998. Ячмінь. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 26 черв. 1998 р. № 450. – К., 1998. – 17 с.

⁶ ДСТУ 4523-2006. Горох. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 28 лют. 2006 р. № 54. – К., 2006. – 19 с.

того 2006 р. № 54¹, ДСТУ 4522-2006 «Жито. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 28 лютого 2006 р. № 54², ДСТУ 4525-2006 «Кукурудза. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 28 лютого 2006 р. № 54³. Важливо зазначити, що при розробці більшості державних стандартів на зернові культури враховувались положення міжнародних стандартів, зокрема Міжнародної організації зі стандартизації (англ. International Organization for Standardization, ISO), що, в свою чергу, повинно гарантувати якість та безпечність зернової продукції для споживачів, а відповідно і забезпечення продовольчої безпеки держави.

Оскільки якість сільськогосподарської продукції – це сукупність її суттєвих властивостей, що за розумно передбачуваних, звичайних або таких, що встановлені у нормативно-правовому акті й договорі, умов використання такої продукції за призначенням, не становлять жодних, або становлять прийнятні ризики для споживачів такої продукції і довілля та здатна задовольнити заздалегідь обумовлені потреби споживачів⁴, вирощування зернових культур має враховувати споживчі уподобання населення.

Показниками якості зерна є: запахи – сажковий, пліснявий, полинний, гнилісний, затхлий, солодовий, запах нафтопродуктів; домішки – зернова, сміттєва; вади зерна – бите, невиповнене, просле, пошкоджене теплом, поїдене шкідниками, із забарвленим зародком; консистенція – скловидне зерно, борошністе, частково скловидне. Показниками якості, введеними в стандарти, є також вологість зерна, колір, якість клейковини, здатність проростання, число падання⁵.

¹ ДСТУ 4524-2006. Гречка. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 28 лют. 2006 р. № 54. – К., 2006. – 22 с.

² ДСТУ 4522-2006. Жито. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 28 лют. 2006 р. № 54. – К., 2006. – 21 с.

³ ДСТУ 4525-2006. Кукурудза. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 28 лют. 2006 р. № 54. – К., 2006. – 16 с.

⁴ Актуальні питання аграрного права: теорія і практика : монографія / А. М. Статівка [та ін.] ; за ред. А. М. Статівки. – Х. : ФІНН, 2010. – 240 с.

⁵ ДСТУ 3768-2010. Пшениця. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 31 берез. 2010 р. № 108. – К., 2010. – 20 с.

Разом з тим, під безпекою харчових продуктів та продовольчої сировини розуміється їх відповідність ветеринарним і санітарним правилам та нормативам і відсутність небезпеки їх шкідливого впливу на організм людини¹, тобто, державні стандарти повинні містити нормативи, які гарантують збереження здоров'я споживачів, зокрема базисні і обмежувальні норми щодо вологості, вмісту смітєвої і зернової домішки, зараженості шкідниками хлібних запасів, а на пшеницю, жито, ячмінь і овес – за натурою зерна, відповідно до яких проводять розрахунок за зерно, що продається виробниками сільськогосподарської продукції.

Загальні вимоги до якості та безпечності продовольчого зерна містяться у Законі України від 23 грудня 1997 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»², а до фуражного – у Законі України від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину» (в частині вимог до виробництва кормових добавок, преміксів та готових кормів для тварин)³.

Після ґрунтового аналізу таких об'єктів аграрних виробничих відносин, як зерно та зернові культури, доцільно з'ясувати особливості процесу вирощування зернових культур, в якому можна виділити чотири періоди: 1) основний обробіток ґрунту і внесення добрив; 2) передпосівний обробіток ґрунту і сівба; 3) догляд за посівами; 4) збирання врожаю.

Так, технологічний комплекс робіт із основного обробітку ґрунту і внесення добрив включає лушення або дискування стерні, внесення мінеральних і органічних добрив, оранку або безпліцевий обробіток ґрунту. Своєчасне і якісне проведення посівних робіт забезпечується при потоковому виконанні взаємозв'язаних операцій – боронування, шлейфування, культивування, сівби і коткування. Сівба – один з найвідповідальніших етапів вирощування

¹ Порадник керівникові сільськогосподарського підприємства : навч. і наук.-практ. посіб. / за ред.: А. П. Гетьмана, В. З. Янчука. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 624 с.

² Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23 груд. 1997 р. № 771/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1998. – № 3. – Ст. 75.

³ Про ветеринарну медицину : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2498-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 531.

сільськогосподарських культур. Її треба проводити в оптимальні і стислі строки, дотримуючись норми висіву насіння і глибини його загортання, прямолінійності сівби та стандартної ширини стикових міжрядь. Система догляду за посівами включає: до- і післясходове боронування, міжрядне розпушування ґрунту, формування густоти посівів, підживлення рослин, обробку посівів пестицидами (гербіцидами, інсектицидами, фунгіцидами) і регуляторами росту (ретардантами).

Організацію збирання зернових культур починають з визначення строків та способів збирання, підготовки до цього системи машин і полів, маршрутів руху агрегатів. Поля, призначені для збирання врожаю, обкошують, розбивають на загінки і прокошують, готують поворотні смуги, проорюють протипожежні смуги між загінками, намічають транспортні магістралі. Для післязбиральної обробки зерна використовують стаціонарні зерноочисні сушильні пункти або мобільні зерноочисні машини, зерносушарки, зернонавантажувачі¹.

Таким чином, виробництво зерна є складним та багатогранним процесом. У відносини, які при цьому складаються, вступають такі суб'єкти, як: 1) суб'єкти виробництва зерна; 2) суб'єкти, які надають послуги в сфері виробництва зерна; 3) суб'єкти, які здійснюють закупівлю зерна; 4) органи державної влади та державні організації, які здійснюють контроль та нагляд у сфері виробництва зерна. Об'єктом таких відносин є зерно, яке класифіковано за напрямками використання на чотири категорії (продовольче зерно, фуражне зерно, зерно технічного призначення, та зерно насінневе), а за змістом – організаційно-управлінські, майнові, земельно-майнові, земельно-екологічні та фінансові права та обов'язки суб'єктів².

Відносини, що виникають у процесі вирощування зерна, регулюються нормативно-правовими актами, які закріплюють вимоги щодо ефективного та раціонального використання земельних

¹ Організація виробництва зерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents/category-120/doc-197/>.

² Садовий С.М. Особливості об'єктного складу правовідносин у сфері виробництва зерна в Україні [Електронний ресурс] / С.М. Садовий. – Режим доступу : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Ur-1-2010/124-129.pdf>.

ділянок (Земельний кодекс України, Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV «Про охорону земель»), використання пестицидів та агрохімікатів (Закон України від 2 березня 1995 р. № 86/95-ВР «Про пестициди і агрохімікати»), вимог до захисту рослин (Закон України від 14 жовтня 1998 № 180-XIV «Про захист рослин»), карантину рослин (Закон України від 30 червня 1993 р. № 3348-XI «Про карантин рослин») та ін.¹

Щодо використання землі доцільно зазначити, що сучасні технології обробітку ґрунту та вирощування сільськогосподарських культур зводять до мінімуму ризики агресивного обробітку землі, використання потенційно небезпечних речовин у цьому процесі, необхідність енерго- та ресурсозатратного зрошення поля. Наприклад, у вологодефіцитних та посушливих регіонах накопичення, раціональне використання ґрунтової вологи, вологозабезпеченість посівів – головні чинники отримання високих врожаїв гречки. Нагромадження у ґрунті вологи осінньо-зимових опадів, що становлять більш як 40 % їх річної кількості, є найважливішою умовою уникнення загибелі посівів. Оскільки, стерня, мульча на поверхні поля запобігають знесенню снігу, зменшують стікання і випаровування вологи, то у вологодефіцитних регіонах перевагу слід віддавати безвідвальним і мульчувальним обробіткам².

Іншою проблемою використання земель для вирощування зернових культур є підвищення їх кислотності. У Поліссі та на більшій частині території Лісостепу підвищення кислотності ґрунтів часом пов'язане з винесенням кальцію врожаєм сільськогосподарських культур (150 – 180 кг/га щороку), підкисленням ґрунтів атмосферними опадами й особливо фізіологічно кислими азотними добривами. Цей факт не враховується більшою частиною користувачів земельних ділянок, що працюють на орендованих землях. Саме тому, врожайність на таких землях навіть за внесення добрив залишається недостатньою.

¹ Садовий С.М. Законодавче забезпечення виробництва зерна в Україні / С.М. Садовий // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 449 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10ccmzv.pdf>.

² Векленко Ю. Гречці потрібна волога / Ю. Векленко // Фермер. – 2008. – № 5 (14). – С. 48.

ю. Але після вапнування ґрунту ситуація може кардинально змінитися¹.

Наведені вище приклади яскраво ілюструють напрями, в яких доцільно надавати державну підтримку сільськогосподарському виробництву, фінансування яких доцільно передбачати в державному та місцевих бюджетах на відповідний календарний рік.

При аналізі правового регулювання вирощування зернових культур слід враховувати, що вони використовуються як насіння, харчова продукція (споживаються у свіжому вигляді) та сировина в промисловому виробництві. Основні засади виробництва та обігу насіння і садивного матеріалу, а також порядок здійснення державного контролю за ними (окрім насіння генетично модифікованих рослин) визначено Законом України від 26 грудня 2002 р. «Про насіння і садивний матеріал». Особливістю зерна в цьому разі є те, що воно використовується для відтворення відповідних рослин, а тому важливою вимогою є висока якість насіннєвого матеріалу.

Відповідно до ст. 11 названого Закону для забезпечення насінням і садивним матеріалом районів, що не виробляють власного насіння і садивного матеріалу або мають обмежені можливості для його виробництва, надання допомоги у разі знищення або пошкодження насінницьких посівів та насаджень внаслідок стихійного лиха, а також для забезпечення сортооновлення, сортозаміни та реалізації насіння і садивного матеріалу за міжнародними договорами України створюється державний резервний насіннєвий фонд. Кабінет Міністрів України затверджує загальний обсяг формування державного резервного насіннєвого фонду в обсязі не менше п'яти відсотків потреби держави в насінні та садивному матеріалі. Заготівля насіння і садивного матеріалу до державного резервного насіннєвого фонду здійснюється в порядку, встановленому законом, що визначає засади здійснення закупівлі товарів, робіт та послуг за державні кошти².

Процедура проведення державних закупівель на сьогодні регулюється спеціальним Законом України від 10 квітня 2014 р.

¹ Ткаченко М. Вапно – сіль землі? / М. Ткаченко, Т. Григора // Фермер. – 2008. – № 8 (17). – С. 28.

² Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 груд. 2002 р. № 411-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 4. – Ст. 96.

«Про здійснення державних закупівель», який встановлює правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади¹ та надає виробникам зернових культур можливість збуту вирощеної продукції як насіння та закупівлі насінневого матеріалу у разі необхідності.

Як слушно зазначає В.П. Станіславський, насінництво є специфічною діяльністю суб'єктів господарювання з використання вихідного матеріалу (сортів насіння), попередньо отриманого від селекції, по організації державного сортовипробування, розмноженню, зберіганню, поліпшенню якості (властивостей) насіння здійсненню за ним сортового і посівного контролю, а також із забезпечення виробництва, реалізації та використання насіння у рослинництві².

Оскільки до якості насіння висуваються особливі вимоги, варто з'ясувати специфіку використання сортів рослин, яка визначається у Законі України від 21 квітня 1993 р. «Про охорону прав на сорти рослин», відповідно до положень якого, володілець патенту має право на використання сорту та виключне право на дозвіл чи заборону використання сорту іншими особами. Однак такі його права не поширюються на дії будь-якої особи з посадковим матеріалом сорту, що охороняється, якщо вони здійснені в експериментальних чи інших некомерційних цілях, зокрема у разі вирощування у своєму господарстві для особистого споживання таких культур, як пшениця тверда і м'яка, жито, боби, віка посівна, горох, нут, овес, рис, ячмінь³. Окрім цього винятку, вирощування та подальша реалізація насіння можлива за умови відповідності виробничих умов виробника атестаційним вимогам, що підтверджується паспортом на виробництво і реалізацію високопродуктивних сортів насін-

¹ Про здійснення державних закупівель : Закон України від 10 квіт. 2014 р. № 1197-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 34. – Ст. 900.

² Станіславський В.П. Договір контрактації продукції насінництва / Валерій Петрович Станіславський // Університетські наукові записки. – 2008. – № 2(26). – С.113 – 118.

³ Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квіт. 1993 р. № 3116-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 21. – Ст. 218.

ня зернових культур відповідних категорій¹. Вирощене насіння має відповідати вимогам державного стандарту ДСТУ 4138-2002 «Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначення якості»².

Таким чином, сільськогосподарському виробнику при закупівлі насіння важливо орієнтуватися тільки на ті сорти, що рекомендовані практикою і науковцями для певного регіону і вміщені в «Реєстрі сортів рослин», районовані. Насіння для сортооновлення обов'язково слід перед посівом перевірити в насінневій інспекції і мати відповідне документальне підтвердження якості: «Сертифікат на насіння», або «Посвідчення». Крім того, законодавством захищено сіяти неперевіреним насінням³.

На ефективність вирощування зернових культур впливає низка факторів. Можна виділити обставини, що не залежать від волі людини (природні явища) та ті, які обумовлюються вольовою поведінкою учасників аграрних відносин. В цьому контексті слід зауважити, що зміна клімату у світі в цілому та кліматичних умов в Україні зокрема вимагає продуманої сортозаміни тих зернових культур, що традиційно вирощуються в нашій державі. Це покращило б ситуацію зі зниженням урожайності пшениці та інших культур.

Вирішальне значення за умови належного виконання можуть відіграти державні цільові програми підтримки виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції. Так, відповідно до ст.1 Закону України від 18 березня 2004 р. «Про державні цільові програми» державна цільова програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з вико-

¹ Станіславський В.П. Договір контрактації продукції насінництва / Валерій Петрович Станіславський // Університетські наукові записки. – 2008. – № 2(26). – С.113 – 118.

² ДСТУ 4138-2002 Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначення якості : затв. наказом Держспоживстандарту України від 28 груд. 2002 р. № 31. – К., 2003. – 173 с.

³ Чайка В. Сорт як гарантія врожаю / В. Чайка // Фермер. – 2008. – № 8 (17). – С. 32.

ристанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням¹. Відповідно до цього Закону щодо окремих видів зернових культур було розроблено державні цільові програми, наприклад, галузева програма «Сою України 2008 – 2015», затверджена наказом Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від 28 травня 2008 р. № 336/53, передбачає збільшення посівів сої, компенсацію її виробникам частини затрат та виділення бюджетних коштів на це².

Між тим, слід зауважити, що такі заходи державної підтримки не сприяють інтенсифікації виробництва, оскільки заохочують в основному збільшення посівних площ. Зважаючи на вичерпність природних ресурсів, доцільно спрямовувати державну підтримку на вдосконалення землекористування, вдосконалення системи сівозміни, удобрення ґрунтів, захист зернових культур від зараження шкідливими організмами, використання якісного насіння, оновлення машино-тракторного парку, автоматизацію виробництва, інформаційне забезпечення виробництва, в тому числі через систему дорадчих служб. Саме перелічені заходи доцільно брати за основу при розробці та впровадженні державних цільових програм розвитку зерновиробництва.

З приводу оновлення матеріальної бази виробництва, слід зауважити, що в сучасних умовах зростає важливість якісної очистки та сушіння зерна. У спеціальній літературі зазначається, що засміченість маси зерна з поля дуже рідко буває меншою за 10 %. Найчастіше цей показник сягає 15-18 %, а інколи і до 30 %. Особливо це стосується господарств, які не мають повноцінної системи захисту посівів від бур'янів. Якщо говорити про сушіння зерна, то вирішальним показником при виборі машини є вартість підсушування тонни зерна на один процент вологості³. Очевидно, що забезпеченість виробництва зернових культур сучасною технікою, в

¹ Про державні цільові програми : Закон України від 18 бер. 2004 р. № 1621-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 25. – Ст. 352.

² Галузева програма «Сою України 2008 – 2015» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_e3/pg_gtetrox.

³ Юркевич Ю. Кроки до власного елеватора / Ю. Юркевич // Фермер. – 2008. – № 9 (18). – С. 46

тому числі сушарками, потребує ефективної державної підтримки. З погляду економії енергоносіїв значні перспективи мають геліо-сушарки. У цьому разі метод сушіння (досушування) визначається об'єктами виробництва, кліматичними особливостями місцевості, видом сировини для досушування і вартістю додаткових енергоносіїв¹.

Доцільно зауважити, що ефективність зерновиробництва буде вищою за умови організації зберігання господарством вирощеної продукції. Якщо раніше навіть придбання нового комбайна сприймалося як революція у господарстві, то сьогодні дехто вже замислюється про власний елеватор². Задоволення потреб сільськогосподарських виробників можливе шляхом кооперування у сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (відповідно до Закону України від 17 липня 1997 р. «Про сільськогосподарську кооперацію»³), які б надавали послуги з технічного обслуговування та зберігання зерна, однак спорудження елеватора чи купівля якісної техніки є затратною.

Як свідчать життєві реалії, сільськогосподарські підприємства вирішують зазначені технологічні проблеми за власний рахунок. Показовим у цьому плані є досвід ТОВ «Полтава-Сад» (с. Терешки Полтавського району), де зерно сушать сушаркою вітчизняного виробництва, встановлення якої здійснюється в комплексі із зерносушаркою та обладнанням для приймання та очищення зерна. Досвід цього підприємства запозичили й інші виробники зернових культур в області⁴.

Таким чином, забезпечення сучасною технікою суттєво впливає на ефективність діяльності сільськогосподарських виробників зерна. У спеціальній літературі зазначається, що наявне виробництво зернозбиральних комбайнів у Херсоні слабо проводить маркетинг

¹ Жуков В. Енергія сонця для фермера / В. Жуков // Фермер. – 2008. – № 9 (18). – С. 51.

² Юркевич Ю. Кроки до власного елеватора / Ю. Юркевич // Фермер. – 2008. – № 9 (18). – С. 44.

³ Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17 лип. 1997 р. № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.

⁴ Обабиш І. Шведський досвід на Полтавщині / І. Обабиш // Фермер. – 2008. – № 10 (19). – С. 58 – 60.

гову політику, мало співпрацює з науково-дослідними установами, які могли б виправляти недоліки їхньої техніки. Аналіз світового досвіду свідчить на користь того, що необхідно дослухатись до думок практиків, які застосовують сільгосптехніку у виробництві: їх поради дають змогу машинобудівникам швидко реагувати на потреби ринку. У нас такої співпраці немає¹. З цього приводу аграріями пропонується створення національного науково-технічного центру з виготовлення складних сільськогосподарських машин. У ньому має бути сучасна система проектування, експериментальна, стендова і дослідно-польова база. Прикладом ефективності такої роботи може слугувати підприємство «Гомсельмаш», де було створено науково-технічний центр для модернізації всього технологічного процесу – від проектування до запуску техніки в серійне виробництво².

Державна підтримка вітчизняного виробництва сільськогосподарської техніки передбачена Законом України від 7 лютого 2002 р. «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу»³, який визначає основні напрями державної політики пріоритетного розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу, створює сприятливі економічні умови для збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської техніки та обладнання для харчової і переробної промисловості, визначає шляхи формування ринку та вдосконалення системи забезпечення агропромислового комплексу вітчизняною технікою і обладнанням. Цей Закон включає 16 статей.

Зокрема ст. 8 Закону визначає основні напрями державної підтримки пріоритетного розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу. Суттєвою гарантією фінансування вітчизняного машинобудування є те, що видатки Державного бюджету України на пріоритетний розвиток вітчизняного

¹ Горда О. Вітчизняне аграрне машинобудування/ О. Горда // Фермер. – 2008. – № 10 (19). – С. 11.

² Горда О. Вітчизняне аграрне машинобудування/ О. Горда // Фермер. – 2008. – № 10 (19). – С. 12.

³ Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3023-III «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу».

машинобудування для агропромислового комплексу щорічно визначаються у державному бюджеті окремим рядком.

Обсяги зазначених бюджетних асигнувань становлять до одного відсотка від загальних видатків державного бюджету і спрямовуються на фінансування таких заходів з підтримки пріоритетного розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу: 1) створення та підготовка серійного виробництва нової техніки і обладнання для агропромислового комплексу згідно із затвердженими (схваленими) Кабінетом Міністрів України програмами з виробництва технологічних комплексів, машин та обладнання для агропромислового комплексу; 2) переоснащення підприємств вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу та впровадження новітніх технологій проектування та виготовлення техніки і обладнання; 3) формування та розвиток ринку техніки і обладнання для агропромислового комплексу та вдосконалення його інфраструктури; 4) часткова (до 70 відсотків) компенсація облікової ставки Національного банку України за кредитами банків, що надаються підприємствам вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу на виготовлення техніки і обладнання для агропромислового комплексу, та державна підтримка банків, що здійснюють довгострокове кредитування цих підприємств; 5) часткова (до 40 відсотків) компенсація державою вартості техніки і обладнання для агропромислового комплексу, що поставляється сільськогосподарським товаровиробникам і підприємствам харчової та переробної промисловості; 6) закупівля вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу з наступною реалізацією її сільськогосподарським товаровиробникам і підприємствам харчової та переробної промисловості на умовах фінансового лізингу.

У цьому контексті доцільно зауважити, що встановлення обсягів видатків «до одного відсотка» не гарантує, що у державному бюджеті буде закладена відповідна сума, тому таке формулювання аналізованої норми є некоректним.

Законом також закріплено, що у загальних обсягах державної закупівлі товарів (робіт, послуг) передбачаються обсяги поставок основних видів вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу, які закуповуються за рахунок коштів державного

лізингового фонду та інших джерел, що визначаються Кабінетом Міністрів України. Кошти державного лізингового фонду в повному обсязі використовуються виключно на закупівлю вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу¹.

Загалом надання державної підтримки сільськогосподарському виробництву здійснюється відповідно до Закону України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України»². Вирощування зернових культур безпосередньо стосуються приписи ст. 12 цього Закону, якою врегульовано державні заставні закупівлі зерна. Сутність зазначеного заходу державної підтримки зводиться до кредитування сільськогосподарських виробників державою під заставу вирощеного зерна, що оформлюється переданням кредитором подвійного складського свідоцтва. Якщо сума бюджетної позики та плата за її використання повертаються вчасно, зобов'язання виробника зерна перед державою вважаються погашеними. В іншому випадку заставлене зерно переходить у державну власність. Крім того, у ст. 17-2.1 Закону передбачено такий захід державної підтримки виробників зерна, як часткове бюджетне відшкодування вартості висіяного високорепродукційного насіння сільськогосподарських культур³.

Позитивно впливає на вирощування зернових культур наявність гарантій подальшої реалізації цієї рослинної продукції. Держава може сприяти збуту сільськогосподарської продукції її виробниками, виступаючи як покупець, що можливо з урахуванням норм Закону України від 24 січня 1997 р. «Про державний матеріальний резерв», яким передбачено створення особливого державного запасу матеріальних цінностей (державного

¹ Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3023-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 24. – Ст. 167.

² Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30, т. 1. – Ст. 1987.

³ Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30, т. 1. – Ст. 1987.

матеріального резерву), призначених для забезпечення потреб України в особливий період; надання державної підтримки окремим галузям народного господарства (наприклад, сільському господарству), підприємствам, установам і організаціям з метою стабілізації економіки у разі тимчасових порушень термінів постачання важливих видів сировини і паливно-енергетичних ресурсів, продовольства, виникнення диспропорції між попитом і пропонуванням на внутрішньому ринку та участь у виконанні міждержавних договорів; подання гуманітарної допомоги; забезпечення першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій¹. Для формування та оновлення державного матеріального резерву закуповується зерно (пшениця, жито, гречка, рис) та крупи (ячмінні перлові, ячмінні ячні)². В урожайні роки доцільно збільшувати обсяги закупівель, щоб уникнути стрімкого зменшення ринкових цін на вирощене зерно, а в неурожайні роки – реалізовувати зерно із сформованих запасів, створюючи таким чином пропозицію на ринку зерна.

Окрім державної підтримки, також важливим є державний нагляд за дотриманням фітосанітарних заходів під час виробництва, зберігання, транспортування, реалізації, в тому числі імпорту та експорту зерна. Така діяльність урегульована Законом України від 30 червня 1993 р. «Про карантин рослин», відповідно до норм якого, карантин визначається як утримання об'єктів регулювання у визначених місцях для проведення їх моніторингу або подальшого інспектування, фітосанітарної експертизи та/або обробки; а карантин рослин – це система заходів, спрямованих на запобігання занесенню та/або поширенню регульованих шкідливих організмів або забезпечення контролю за ними (локалізації)³.

Таким чином, діяльність з карантину рослин спрямована на виявлення та локалізацію небезпечних для життя і здоров'я людей

¹ Про державний матеріальний резерв : Закон України від 24 січня 1997 р. № 51/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 13. – Ст. 112.

² Про затвердження строків зберігання зерна державного резерву та продуктів його переробки : наказ Міністерства аграрної політики України від 27 липня 2007 р. №241/539 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 60. – Ст. 2393.

³ Про карантин рослин : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3348-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 34. – Ст. 352.

організмів під час вирощування продукції рослинного походження та суміжної з цим діяльності. Щодо зернових культур, то відповідно до ст. 27 Закону особи, які здійснюють зберігання та переробку зерна підлягають реєстрації у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин, тобто ця діяльність перебуває під особливою увагою держави. Така значимість карантину рослин обумовлюється тим, що в Україні сільськогосподарським культурам загрожують пошкодженням більше трьох тисяч видів шкідників, більшість з яких відносяться до комах. Шкідлива ентомофауна зернових культур нараховує більше 300 видів, в основному олігофагів (споживають невелику кількість харчових об'єктів). Це потребує діагностики та фітосанітарної оцінки посівного матеріалу на наявність збудників та пошкодження фітофагами, доведення його до необхідного стану тощо¹.

У науковій літературі висловлено точку зору про об'єднання груп правових норм щодо правового становища суб'єктів зернового виробництва, правового режиму об'єктів зернового виробництва, окремих стадій виробничого процесу зернового господарства та державного регулювання правовідносин у сфері виробництва зерна в інститут правового регулювання зернового виробництва в Україні².

Значна кількість нормативно-правових актів, якими регулюються відносини щодо вирощування зернових культур, свідчить про доцільність проведення їх класифікації. З цього приводу С.М. Садовий пропонує за змістом відносин, які регулюються, виділити такі групи правових норм (блоки правового регулювання): 1) правові норми, які визначають особливості правового становища суб'єктів правовідносин в сфері виробництва зерна; 2) правові норми, які визначають особливості правового режиму окремих видів зерна та продуктів його переробки; 3) правові норми, які регулюють окремі стадії виробничого процесу зернового господар-

¹ Доля Н. Диагностика вредности. Фитосанитарный мониторинг вредных насекомых / Н. Доля, Н. Дубына, Л. Гуменюк, С. Зубов, Л. Доля, Н. Сороженко // Зерно. – 2007. – № 9 (18). – С. 70 – 78.

² Горб А.В. Правове регулювання виробництва зерна в Україні / А.В. Горб // Студентський вісник. – 2011. – Випуск 1 (4). Частина 2. – С. 30 – 35.

тва; 4) правові норми, які визначають особливості державного регулювання правовідносин в сфері виробництва зерна¹.

Таким чином, правове регулювання вирощування зернових культур здійснюється низкою законів, основним серед яких є Закон України від 4 липня 2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні», а також підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема державними стандартами на окремі види зерна, дотримання яких є обов'язковим для аграрних виробників.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Чим обумовлюється пріоритетність правового регулювання вирощування зернових культур у галузі рослинництва?
2. Сформулюйте визначення зернових культур.
3. Визначте систему нормативно-правових актів, якими врегульовано вирощування зернових культур.
4. Надайте загальну характеристику Закону України від 4 липня 2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні».
5. Які вимоги до якості та безпечності зерна містяться в державних стандартах на сільськогосподарську продукцію?
6. Проаналізуйте склад аграрних правовідносин, які виникають у зв'язку з вирощуванням зерна.
7. Визначте особливості правового регулювання вирощування насіння.
8. За допомогою яких заходів надається державна підтримка виробникам зерна?
9. В якому нормативно-правовому акті визначено вимоги до фуражного зерна?
10. Дайте оцінку стану правового регулювання вирощування зернових культур в Україні.

¹ Садовий С.М. Законодавче забезпечення виробництва зерна в Україні / С.М. Садовий // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 447 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10ccmzvu.pdf>.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Який нормативно-правовий акт є підґрунтям виробничої діяльності в сільському господарстві:
 - А) Конституція України;
 - Б) Закон України «Про зерно та ринок зерна»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) Закон України «Про карантин рослин».

2. Визначте основний нормативно-правовий акт, яким урегульовано вирощування зернових культур:
 - А) Господарський кодекс України;
 - Б) Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) Закон України «Про карантин рослин».

3. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до продовольчого зерна?
 - А) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - Б) Закон України «Про пестициди і агрохімікати»;
 - В) Закон України «Про охорону прав на сорти рослин»;
 - Г) Закон України «Про карантин рослин».

4. В якому документі здійснено розмежування зернових, олійних та бобових культур?
 - А) Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності;
 - Б) Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010;
 - В) Закон України «Про зерно та ринок зерна»;
 - Г) Закон України «Про рослинний світ».

5. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до фуражного зерна?
 - А) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - Б) Закон України «Про ветеринарну медицину»;

- В) Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»;
 - Г) Закон України «Про карантин рослин».
-
6. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до вирощування насіння?
 - А) Закон України «Про зерно та ринок зерна»;
 - Б) Закон України «Про насіння»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) Закон України «Про насіння і садивний матеріал».

 7. В якому випадку дозволяється вирощування зернових культур без отримання дозволу володільця патенту на відповідний сорт рослин?
 - А) вирощування здійснюється у спеціальній економічній зоні;
 - Б) виробництво відбувається вітчизняним товаровиробником;
 - В) вирощування здійснюється для особистого споживання;
 - Г) дозвіл потрібен у будь-якому разі.

 8. В якому нормативно-правовому акті міститься визначення поняття «карантин рослин»?
 - А) Закон України «Про захист рослин»;
 - Б) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - В) Закон України «Про карантин рослин»;
 - Г) Господарський кодекс України.

 9. Вимоги яких документів є обов'язковими для дотримання при вирощуванні зернових культур?
 - А) державні стандарти на окремі види зернових культур;
 - Б) технічні регламенти;
 - В) державні стандарти на зерно;
 - Г) міжнародні стандарти на окремі види зернових культур.

 10. Які зернові культури вважаються якісними?
 - А) такі, що за розумно передбачуваних, звичайних або таких, що встановлені в нормативно-правовому акті й договорі, умов ви-

користання за призначенням, не становлять жодних, або становлять прийнятні ризики для споживачів зерна і довкілля та здатні задовольнити заздалегідь обумовлені потреби споживачів;

Б) наділені такими показниками якості, як сажковий запах, зернова домішка, із забарвленим зародком; борошністе, здатне до проростання;

В) такі, що відповідають ветеринарним і санітарним правилам та нормативам, за відсутності загрози їх шкідливого впливу на організм людини;

Г) відповідають нормативам, які гарантують збереження здоров'я споживачів, зокрема базисні і обмежувальні норми щодо вологості, вмісту сміттевої і зернової домішки, зараженості шкідниками хлібних запасів.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Скласти схему «Нормативно-правове регулювання вирощування зернових культур».
2. Порівняти вимоги ДСТУ 3768-2010 «Пшениця. Технічні умови» та ДСТУ 4138-2002 «Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначення якості».
3. Проаналізувати результативність виконання державних та галузевих цільових програм, спрямованих на підвищення ефективності зерновиробництва.
4. Розмежувати поняття «якість зерна» та «безпечність зерна».
5. Порівняти правові вимоги до вирощування продовольчого зерна, фуражного зерна та насіння.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Євстігнєєв А. Складське зберігання зерна: договірний аспект / А. Євстігнєєв // Юридична Україна. – 2006. – № 6. – С. 98-104.
2. Марченко С. І. Правове регулювання виробництва і реалізації зерна / С. І. Марченко // Порадник керівникові сільськогосподарського підприємства : навч. і наук.-практ. посібник / за ред.

А.П. Гетьмана, В.З. Янчука. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 158-178.

3. Савченко Г. І. Державні заставні закупівлі зерна, важлива міра державної підтримки аграрних товаровиробників у сучасних умовах / Г. І. Савченко // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 164-179.

4. Садовий С. М. Законодавче забезпечення виробництва зерна в Україні / С. М. Садовий // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 445 – 451 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10scmzvu.pdf>.

5. Садовий С. М. Особливості об'єктного складу правовідносин у сфері виробництва зерна в Україні [Електронний ресурс] / С. М. Садовий. – Режим доступу : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Ur-1-2010/124-129.pdf>.

6. Сафонов І. П. Державна застава закупівля зерна – важливий захід підтримки аграрних товаровиробників / І. П. Сафонов // Право України. – 2005. – № 5. – С. 77-81.

7. Станіславський В. П. Розвиток законодавства щодо вирощування зернових культур / В. П. Станіславський // Право України. – 2004. – № 4. – С. 138-141.

1.2. Правове регулювання овочівництва

Овочівництво – це рослинницька галузь сільського господарства, завданням якої є вирощування овочевої продукції – незамінного джерела вітамінів та мінералів, необхідних для життя, здоров'я та працездатності людини, а також сировини для промисловості та кормів для галузі тваринництва.

Овочівництво в Україні розвивається швидкими темпами. Цьому сприяють погодно-кліматичні та ґрунтові умови, дешева робоча сила, широкий споживчий ринок, постійне підвищення цін на вирощену продукцію. Крім того, важливу роль відіграють інвестиції, які останніми роками набули широкого розповсюдження в овочівництві. Причому як у виготовлення кінцевих продуктів для споживчого столу, так і у створення сировинних зон переробних підприємств. Під впливом інвестиційних коштів змінюються технології виробництва, збирання, зберігання, підготовки до продажу та реалізації овочів, критерії її якості¹.

Важливість суспільних відносин щодо виробництва овочів свідчить про доцільність належної правової регламентації, яка має обумовлюватись специфікою рослин та особливостями процесу їх вирощування. У зв'язку з цим, необхідним є з'ясування сільськогосподарських культур, які належать до овочів.

Відповідно до Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-2010 до групи овочі та баштанні культури, коренеплоди та бульбоплоди належать овочі листові, культури баштанні, культури овочеві плодоносні, овочі коренеплідні, цибулинні та бульбоподібні, коренеплоди та бульби їстівні з високим умістом крохмалю та інуліну, буряки цукрові, насіння овочевих культур, а також гриби та трюфелі²; останні зазвичай відносять до овочів, хоча по суті вони не є рослинами. Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності також містить групу 07 «Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульби», до якої зокрема віднесені такі рослини, як картопля, помідори, цибуля, часник, капуста, са-

¹ Колюбакін В. Україна овочева / В. Колюбакін // Farmer. – 2008. – № 5 (14). – С. 10.

² Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkpp.rv.ua>.

лат-латук, огірки, морква, ріпа, столові буряки, солодкий корінь, редька, селера коренева¹.

Процес вирощування овочів має певні особливості, серед яких: 1) овочеві культури вирощуються у відкритому і захищеному ґрунтах, тобто в природних та штучних умовах; 2) застосовується розсадний спосіб вирощування; 3) часто практикують дорощування рослин для одержання овочевої продукції за рахунок запасів, що були утворені рослинами раніше; 4) використання прискореного досягання незрілих плодів; 5) площі посівів овочевих культур невеликі та сконцентровані біля місць споживання та переробки; 6) ускладненість транспортування свіжих овочів; 7) високі затрати праці; 8) значна обумовленість природними і кліматичними умовами; 9) залежність від забезпечення робочою силою.

Враховуючи специфіку овочівництва, державна підтримка повинна надаватися сільськогосподарським товаровиробникам через прийняття законодавчих та інших нормативних актів стосовно розвитку конкуренції, забезпечення виробників ринковою та статистичною інформацією, встановлення стандартів якості, постачання засобів виробництва та ресурсів за пільговими цінами, застосування ф'ючерсних контрактів, збільшення мита на імпорт свіжої продукції овочівництва і продуктів її переробки та звільнення від його сплати при завезенні ресурсів, необхідних для вирощування й переробки овочів, а також розширення зовнішнього ринку².

Окремі напрями державної підтримки овочівництва перелічені у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. № 475-р «Про затвердження плану першочергових заходів з розвитку виробництва картоплі та овочів». Зокрема, органи державної влади мають сприяти впровадженню новітніх агротехнологій вирощування і зберігання картоплі та овочів на інноваційній основі з метою підвищення рентабельності їх виробництва; утворенню ко-

¹ Довідник кодів товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dtk.com.ua/show/0sid081.html>. – Заголовок з екрана.

² Лисанець О.С. Організаційно-правові питання розвитку овочівництва / О.С. Лисанець // Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. – Х.: «ФОП Шевченко С.О.», 2013. – С. 304.

оперативів з виробництва, заготівлі і зберігання овочів; залученню сільськогосподарськими виробниками інвестицій та пільгових кредитів для виробництва овочів; забезпеченню дотримання науково обґрунтованої структури посівів овочевих культур; опрацюванню питання здешевлення цін на природний газ для підприємств, які вирощують овочеві культури у закритому ґрунті; забезпеченню безперебійної подачі води для зрошення овочевих культур тощо.

Однак зазначені положення мають декларативний характер, тому потребують конкретизації в регіональних програмах розвитку овочівництва та переробної галузі на період до 2020 року¹. Так, 1 березня 2012 р. Харківська обласна рада схвалила Програму розвитку овочівництва, картоплярства та переробної галузі Харківської області до 2020 р., якою заплановано створити мережу великотоварних овочівницьких підприємств в різних районах області, реалізувати роботу з підвищення врожайності овочів, впроваджувати інноваційні технології, селекційні досягнення, а також розширити посівні площі, а валове виробництво овочів до 2020 року довести до 101,5 тисяч тонн². Відповідні програми було ухвалено й у інших областях.

Правове регулювання овочівництва здійснюється через систему уніфікованих та диференційованих нормативно-правових актів, а також за допомогою правових звичаїв, прецедентів, нормативно-правових договорів.

Уніфікованими нормативно-правовими актами є ті, що містять норми, загального характеру, зокрема Цивільний кодекс України³, Господарський кодекс України⁴, Земельний кодекс України⁵, зако-

¹ Про затвердження плану першочергових заходів з розвитку виробництва картоплі та овочів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. № 475-р. // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 120.

² На Харківщині ухвалено Програму розвитку овочівництва, картоплярства та переробної галузі Харківської області до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/news/59821>.

³ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

⁴ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.

⁵ Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.

ни України від 30 червня 1993 р. «Про карантин рослин»¹, від 21 квітня 1993 р. «Про охорону прав на сорти рослин»², від 23 груд. 1997 р «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»³. Ці нормативно-правові акти містять вимоги до використання майна в процесі виробництва овочевої продукції, укладання договорів на її реалізацію, здійснення виробничої діяльності, користування земельними ресурсами, права власності на об'єкти рослинного світу, якості та безпечності сільськогосподарської продукції та ін.

Доцільно зазначити, що овочева продукція, яка вирощується для її подальшої реалізації, має відповідати вимогам державних стандартів на неї, що відображено у п. 30 наказу Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 8 липня 1997 р. № 344 «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі картоплею та плодоовочевою продукцією»⁴.

Диференційовані нормативно-правові акти регулюють виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції. Проте, на сьогодні відсутній спеціальний закон, який би регламентував вирощування овочевих культур загалом. Разом з тим, щодо виробництва таких овочів, як цукрові буряки, діє Закон України від 17 червня 1999 р. «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру», відповідно до положень якого обсяги вирощування цукрових буряків для виробництва цукру в межах квоти «А» визначаються щорічно центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики, і розподіля-

¹ Про карантин рослин : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3348-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 34. – Ст. 352.

² Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квіт. 1993 р. № 3116-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 21. – Ст. 218.

³ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23 груд. 1997 р. № 771/97-ВР (в редакції Закону № 1602-VII від 22.07. 2014 р.) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 3. – Ст. 75.

⁴ Про затвердження Правил роздрібної торгівлі картоплею та плодоовочевою продукцією : наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 8 липня 1997 р. № 344 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 35. – Ст. 146.

ються обласними та районними державними адміністраціями на конкурсних умовах¹. При цьому державою щорічно встановлюються мінімальні ціни на цукрові буряки. Наприклад, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 189 «Про державне регулювання виробництва цукру та цукрових буряків у період з 1 вересня 2015 р. до 1 вересня 2016 р.» встановлено граничний розмір квоти поставки цукру на внутрішній ринок (квота «А») у період з 1 вересня 2015 р. до 1 вересня 2016 р. в обсязі 1720 тис. тонн, а мінімальні ціни на цукрові буряки – 445,87 грн. за одну тонну².

Вирощування буряків включає відповідну підготовку ґрунту під цукровий буряк, його обробку в процесі росту, розроблення технологічних програм, боротьбу зі шкідниками сільськогосподарських культур, збирання і транспортування цукрового буряку, продаж господарствам кондиційного насінневого матеріалу та ін. Варто зазначити, що в результаті відкриття українських ринків для імпортової продукції зросла конкуренція, оскільки імпортований тростинний цукор виявився досить конкурентоздатним. Підвищення конкурентоздатності українського цукру можливе за рахунок ефективного виробництва та переробки цукрових буряків, а також залучення інвестицій у галузь для технологічного переоснащення цукрових заводів³.

Щодо підвищення ефективності вирощування рослинницької продукції, то в деякій мірі вона залежить від організаційно-правової форми господарства, яке займається відповідною діяльністю. Так, дослідження за 2004–2006 рр., проведені у Львівській області, показали, що найрентабельнішими є виробництво цукрових буря-

¹ Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру : Закон України від 17 черв. 1999 р. № 758–XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 32. – Ст. 268.

² Про державне регулювання виробництва цукру та цукрових буряків у період з 1 вересня 2015 р. до 1 вересня 2016 р. : постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 189 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 30. – Ст. 879.

³ Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика : монографія / А. Д. Діброва. – К. : Формат, 2008. – 488 с.

ків і картоплі в господарських товариствах, овочів – у приватних підприємствах (включаючи фермерські) і кооперативах. Тобто в різних організаційно-правових формах склалася відповідна спеціалізація, за якої лише певні види сільськогосподарської продукції є рентабельними¹. Однак необхідно враховувати, що на розподіл виробництва між підприємствами згаданих організаційно-правових форм також впливають природні умови та традиції, що склалися у регіоні. З цього приводу А. Духневич відмічає, що у національному секторі виробництва овочів намітилася тенденція до різкого зниження частки сільськогосподарських підприємств і зростання частки господарств населення. Зростання обсягів виробництва овочевої продукції потребує пошуку і впровадження нових форм заготівлі й торгівлі овочами, опрацювання технологій їх вирощування на малих площах посіву з урахуванням зональних особливостей окремих регіонів, забезпечення товаровиробників малогабаритною технікою². Все це потребує належного правового регулювання.

На сьогодні залучення інвестицій у галузь регулюється Законом України від 18 вересня 1991 р. «Про інвестиційну діяльність», відповідно до якого забороняється інвестування в об'єкти, створення і використання яких не відповідає вимогам санітарно-гігієнічних, радіаційних, екологічних, архітектурних та інших норм, встановлених законодавством України, а також порушує права та інтереси громадян, юридичних осіб і держави, що охороняються законом³. Таким чином, виробничі потужності підприємств повинні бути у належному стані, щоб стати об'єктом інвестиційної діяльності.

З приводу зазначеного необхідно зауважити, що за роки незалежності України площі зрошуваних земель невпинно зменшували-

¹ Бучко І. Є. Ефективність господарювання аграрних підприємств різних організаційно-правових форм : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Бучко Ірина Євгенівна ; Львів. держ. аграр. ун-т. – Л., 2008. – С. 81.

² Духневич А.В. Вплив вступу України до СОТ на ринок овочів, фруктів та плодоовочевої консервації / А.В. Духневич // Часопис академії адвокатури України. – 2011. – № 13. – С.1 – 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2011-4/11davtpk.pdf>.

³ Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 верес. 1991 р. № 1560–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

лися (на сьогодні до 600 тис. га), канали руйнувалися, а вартість поливу подекуди сягнула 1 грн куб.м. Спеціалісти-аграрії вважають, що переламати ці негативні тенденції можна лише інвестиціями у відновлення інфраструктури зрошення, застосування сучасних поливних машин. Адже в Україні є чудова система каналів, які були збудовані на початку 50-х років, і другої такої системи в світі немає. Її треба відроджувати і використовувати, але застосувати при цьому старе зрошувальне обладнання буде не досить мудро¹.

Окрім інвестицій у систему зрошення земель, яка є необхідною для вирощування овочів в південних регіонах держави, захід і північ України навпаки потребують осушення. Система осушувальних каналів також зводилась ще за радянських часів, що дало змогу вивільнити землі під картоплярство та вирощування інших овочів, однак зараз ця система занедбана і зруйнована.

Окрему увагу слід приділити державним стандартам на овочеву продукцію, вимоги яких є обов'язковими для дотримання, а саме: ДСТУ 6009:2008 «Редиска свіжа. Технічні умови»², ДСТУ 6014:2008 «Морква і буряк столовий. Технологія вирощування. Загальні вимоги»³, ДСТУ 6014:2008 «Огірок, кабачок, патисон. Технологія вирощування. Загальні вимоги»⁴, ДСТУ 7037:2009 «Капуста білоголова свіжа. Технічні умови»⁵, ДСТУ 6012:2008 «Цибу-

¹ Скоцик В., Яровий В. Зрошення – партнер сонця / В. Скоцик // Farmer. – 2008. – № 9 (18). – С. 31.

² ДСТУ 6009:2008 Редиска свіжа. Технічні умови : затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 22 черв. 2009 р. № 226. – К., 2009. – 14 с.

³ ДСТУ 6014:2008 Морква і буряк столовий. Технологія вирощування. Загальні вимоги : затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 22 черв. 2009 р. № 226. – К., 2009. – 18 с.

⁴ ДСТУ 6016:2008 Огірок, кабачок, патисон. Технологія вирощування. Загальні вимоги : затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 22 черв. 2009 р. № 226. – К., 2009. – 15 с.

⁵ ДСТУ 7037:2009 Капуста білоголова свіжа. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 22 груд. 2008 р. № 487. – К., 2008. – 23 с.

ля. Технологія вирощування. Загальні вимоги»¹, ДСТУ 4327:2004 «Коренеплоди цукрових буряків для промислового перероблення. Технічні умови»². Зокрема, в останньому із перелічених державних стандартів визначено вимоги до якості коренеплодів (фізичний стан, цукристість, масова частка коренеплодів цвітушних, підв'ялених, з механічними пошкодженнями тощо)³.

Вимоги до якості та безпечності вирощеної продукції містяться не лише в державних стандартах, а й у договорах між виробниками овочів та переробними підприємствами. Особливе місце серед таких договорів займає договір контрактації сільськогосподарської продукції. Предметом цього договору охоплюється особливий вид продукції, що обумовлює особливості його умов, таких як: порядок доставки сільськогосподарської продукції до приймальних пунктів підприємств, визначення спеціального місця прийому продукції (в договорі контрактації цукрових буряків – бурякоприймальний пункт при цукровому заводі), умов прийому неякісної продукції, а також продукції, виробленої у обсязі більшому, ніж обумовлено договором. Так, для отримання якісної сировини, цукрового буряку, переробні підприємства контролюють дотримання технології вирощування овочів, періодично проводять аналізи якості сировини, відбираючи декілька разів за період вирощування буряків їх проби, забезпечують прийом, розвантаження, якісну технологію зберігання буряків, надають виробнику якісне насіння, проводять оплату кондиційної сировини.

Аналізуючи договірні відносини в цукробуряківництві, необхідно окремо зупинитись на сторонах договору контрактації сільськогосподарської продукції, якими є: бурякосіючі господарства та цукрові заводи. Бурякосіючими господарствами можуть висту-

¹ ДСТУ 6012:2008 Цибуля. Технологія вирощування. Загальні вимоги : затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 22 черв. 2009 р. № 226. – К., 2009. – 16 с.

² ДСТУ 4327:2004 Коренеплоди цукрових буряків для промислового перероблення. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 17 черв. 2004 р. № 181. – К., 2004. – 8 с.

³ ДСТУ 4327:2004 Коренеплоди цукрових буряків для промислового перероблення. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 17 черв. 2004 р. № 181. – К., 2004. – 8 с.

пати фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи, державні і комунальні сільськогосподарські підприємства, приватно-орендні колективи, акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та інші суб'єкти господарювання, що займаються вирощуванням цукрових буряків. Щодо цукрових заводів, то таким підприємством може вважатися той суб'єкт господарювання, який дотримується технології переробки цукросировини на цукор, а кінцевим результатом його роботи є отримання цукру. У складі цукрозаводу обов'язково функціонує бурякоприймальний пункт, розташований безпосередньо на території цукрозаводу, або на території, де вирощуються цукрові буряки. Для визначення якості цукрових буряків (цукристості) у складі цукрового заводу як структурний підрозділ повинна діяти лабораторія з проведення відповідних лабораторних аналізів¹.

Поряд з вирощуванням цукрових буряків, варто звернути увагу на картоплярство, адже споживання картоплі займає вагомe місце в раціоні населення нашої держави. Вирощування якісної картоплі залежить від багатьох факторів: сучасних елітних сортів, лінійки техніки, що забезпечує внесення компонентів мінерального живлення та повноцінний захист рослин, оптимальні ґрунтові умови, зрошення тощо².

Зокрема, Закон України від 26 грудня 2002 р. «Про насіння і садивний матеріал»³ визначає основні засади виробництва та обігу насіння і садивного матеріалу, а також порядок здійснення державного контролю за ними. Дія цього Закону не поширюється на обіг насіння і садивного матеріалу генетично модифікованих організмів (рослин), що використовуються в картоплярстві. Відповідно до ст. 18 цього Закону насіння і садивний матеріал сорту, занесеного до Реєстру сортів рослин України, придатних до поширення в

¹ Корнієнко В. М. Правове регулювання відносин у сфері цукробуряківництва в аспекті забезпечення продовольчої безпеки / В.М. Корнієнко // Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія. – Х., 2013. – С. 285.

² Нитка В. Картопля «на перше», або основний інстинкт за американською технологією / В. Нитка // Зерно. – 2007. – № 9 (18). – С. 52.

³ Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 414-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 13. – Ст. 92.

Україні, та/або до реєстру сортів рослин Організації економічного співробітництва та розвитку, що вирощується з метою експорту, підлягає сертифікації, що гарантує його відповідність вимогам посівних та сортових якостей, передбачених нормативно-правовими актами, які діють у сфері насінництва та розсадництва.

У спеціальній літературі зазначається, що якість насіння – одне з найбільш важливих питань для українського картоплярства. Насінневу картоплю продають величезна кількість аматорів, зокрема й городники та дачники. Потрапляючи в нові ґрунтово-кліматичні умови, така картопля в перший рік може дати незначний сплеск урожайності з неминучою наступною депресією продуктивності. Як наслідок, вітчизняний ринок насичений низькоякісною продукцією, при цьому для садіння часто продають картоплю 5-6-ї і навіть гірших репродукцій. Водночас якісне насіння європейського походження не є легкодоступним для українського фермера¹. Таким чином, результати вирощування картоплі у великій мірі залежать від якості насінневого матеріалу, на який впливають також вірусні хвороби та несприятливі кліматичні умови.

Належне технічне забезпечення вирощування картоплі позитивно впливає на ефективність цього процесу та знижує затрати. Так, за допомогою сучасних саджалок два диска розпушують ґрунт на потрібній глибині і формується насінневе ложе, в яке подається інсектицид, добрива та висаджується картопля. Клубні одночасно можуть оброблятися протруйником. Після цього диски закривають насінневе ложе, а спеціальні пристрої прикотують гребні. Завдяки такому комплексному багатоопераційному проходу суттєво зменшуються витрати паливно-мастильних матеріалів, робочого часу, зменшуються терміни посадки картоплі². Однак придбання відповідного устаткування потребує значних фінансових вкладень. Окрім цього, відсутня пропозиція сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва, а закупівля іноземної вимагає при укладенні контрактів застосування норм міжнародного права.

¹ Чечітко І. Запасіть картоплі на садіння / І. Чечітко // Farmer. – 2008. – № 9 (18). – С. 36.

² Нитка В. Картопля «на перше», або основний інстинкт за американською технологією / В. Нитка // Зерно. – 2007. – № 9 (18). – С. 53.

Таким чином, окрім положень Цивільного кодексу України щодо укладення договору купівлі-продажу, сільськогосподарський товаровиробник повинен керуватись приписами Закону України від 23 червня 2005 р. «Про міжнародне приватне право»¹, який встановлює порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок. Розділ 6 цього Закону містить колізійні норми щодо договірних зобов'язань, зокрема надає можливість сторонам договору купівлі-продажу визначати за спільною згодою право, яке буде застосовуватися до договірних відносин. А це у свою чергу породжує потребу в якісному юридичному супроводі договірних відносин сільськогосподарських виробників. Здійснювати правове обслуговування може штатний юрисконсульт, адвокат, юридичний кооператив. На допомогу сільськогосподарським товаровиробникам запроваджено систему дорадчої діяльності. Окреслені взаємовідносини унормовуються, у свою чергу, нормами трудового або цивільного законодавства.

Повертаючись до питання вирощування якісної картоплі, слід звернути увагу на правову регламентацію захисту рослин. Зокрема, спеціальний Закон України від 14 жовтня 1998 р. «Про захист рослин»² регулює правовідносини, пов'язані із захистом рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, продукції рослинного походження від шкідників, хвороб та бур'янів, визначає права і обов'язки підприємств, установ, організацій усіх форм власності та громадян, повноваження органів виконавчої влади і посадових осіб у цій сфері.

Під захистом рослин у цьому Законі розуміється комплекс заходів, спрямованих на зменшення втрат урожаю та запобігання погіршенню стану рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників,

¹ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст.422.

² Про захист рослин : Закон України від 14 жовтня 1998 р. № 180-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 50. – Ст. 310.

рослинності закритого ґрунту, продукції рослинного походження через шкідників, хвороби і бур'яни.

Відповідно до ст. 4 Закону основними вимогами щодо захисту рослин є: 1) додержання технології вирощування рослин; 2) екологічне та економічне обґрунтування доцільності захисту рослин від шкідливих організмів; 3) обов'язковість здійснення заходів щодо захисту рослин підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та громадянами, діяльність яких пов'язана з вирощуванням; 4) суворе додержання регламентів зберігання, транспортування, торгівлі та застосування засобів захисту рослин; 5) збереження корисної флори і фауни; 6) недопущення пошкодження рослин, погіршення їх стану та забруднення продукції рослинного походження і довкілля засобами захисту рослин.

Нагляд за фітосанітарним станом угідь, посівів, насаджень, рослинності закритого ґрунту здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту рослин, а також підприємствами, установами, організаціями, громадянами, діяльність яких пов'язана з вирощуванням рослин. Фінансування заходів щодо захисту рослин здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів підприємств, установ, організацій усіх форм власності, громадян та інших не заборонених законами України джерел.

Доречно зауважити, що захист рослин є справою комплексною – включає в себе фактори як біологічні, так і екологічні та хімічні¹. Тому Закон України від 14 жовтня 1998 р. «Про захист рослин» закріплює загальнозживане в аграрній сфері поняття «інтегрований захист рослин», яке визначається як комплексне застосування методів для довгострокового регулювання розвитку та поширення шкідливих організмів до невідчутного господарського рівня на основі прогнозу, економічних порогів шкодочинності, дії корисних організмів, енергозберігаючих та природоохоронних технологій, які забезпечують надійний захист рослин і екологічну рівновагу довкілля². Крім того, Законом пе-

¹ Білоусов Ю. Інтегрований захист рослин / Ю. Білоусов // Farmer. – 2008. – № 9 (18). – С. 24.

² Про захист рослин : Закон України від 14 жовтня 1998 р. № 180-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 50. – Ст. 310.

редбачено необхідність екологічного та економічного обґрунтування використання методів захисту рослин, безпеки для флори, фауни і людини.

Між тим, Законом України «Про пестициди і агрохімікати», передбачено, що пестициди повинні бути безпечні для людини і навколишнього середовища. Таким чином, всі зареєстровані пестициди безпечні і їх застосування не суперечить вимогам інтегрованого захисту рослин. При цьому, політика у сфері захисту рослин у нашій державі не має визначених пріоритетів та сприяє застосуванню без обмежень синтетичних препаратів. Проте, у країнах Західної Європи на законодавчому рівні підтримують екологічну точку зору, яка зводиться до лімітування використання синтетичних пестицидів. Так, в Законі про захист рослин Німеччини зазначено, що інтегрований захист рослин – це комбінація заходів з переважним використанням біометоду, біотехнологій вирощування рослин, агротехнічних методів, а застосування хімічних пестицидів повинно бути зведено до необхідного мінімуму¹.

Із приводу останнього твердження слід звернути увагу на вітчизняні вимоги до пестицидів та агрохімікатів, які містяться у Законі України від 2 березня 1995 р. «Про пестициди і агрохімікати». Відповідно до ст. 4 цього Закону пестициди і агрохімікати вітчизняного та іноземного виробництва (що завозяться для використання на територію України) повинні відповідати таким вимогам: 1) висока біологічна ефективність щодо цільового призначення; 2) безпечність для здоров'я людини та навколишнього природного середовища за умови дотримання регламентів їх застосування; 3) відповідність державним стандартам, санітарним нормам та іншим нормативним документам. Забороняються ввезення на митну територію України (крім дослідних партій, що використовуються для державних випробувань та наукових досліджень), виробництво (крім виробництва для експорту та виробництва дослідних партій, що використовуються для державних випробувань, науково-технологічних досліджень та випробувань), торгівля, застосування та рекламування пестицидів і агрохімікатів до їх державної реєстра-

¹ Білоусов Ю. Інтегрований захист рослин / Ю. Білоусов // Farmer. – 2008. – № 9 (18). – С. 26.

ції¹. Таким чином, за умови державної реєстрації пестициди та агрохімікати вважаються безпечними для людини та довкілля.

Однак виявлені недоліки фосфор-органічних пестицидів, а саме – розвиток стійкості у шкідників і, як наслідок, спалахи їхнього розмноження, поява нових шкідливих видів та забруднення довкілля, були головними факторами, які стимулювали виникнення концепції інтегрованого контролю². Нині вживають визначення інтегрованого захисту рослин, ухвалене на рівні Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (*англ. Food and Agriculture Organization, FAO*), відповідно до якого інтегрований захист (контроль) рослин є системою управління чисельністю шкідників, що в контексті зв'язку з охороною довкілля та популяційною динамікою шкідливих видів використовує всі допустимі технології та методи, а також їх можливі сполучення з метою стримування чисельності шкідників нижче рівня, коли вони спричиняють економічно значущу шкоду». Проте таке визначення викликає невдоволення багатьох учених, оскільки надає можливості для широкого використання пестицидів³.

Очевидно, що інтегрований захист рослин потребує певного обсягу знань. Між тим, консультаційна (дорадча) служба майже офіційно передана в комерційні структури, що забезпечують сільськогосподарські технології, які мають власні інтереси⁴. Діяльність таких суб'єктів врегульована спеціальним Законом України від 17 червня 2004 р. «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», яким визначено правові засади здійснення сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні, регулює відносини в цій сфері та спрямований на поліпшення добробуту сільського населення та розвиток сільської місцевості. Суб'єктами сільськогосподарської дорадчої діяльності є дорадники, експерти-дорадники, дорадчі служби.

¹ Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 2 березня 1995 р. № 86/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 14. – Ст. 91.

² Білоусов Ю. Інтегрований захист рослин / Ю. Білоусов // Farmer. – 2008. – № 9 (18). – С. 24.

³ Білоусов Ю. Інтегрований захист рослин / Ю. Білоусов // Farmer. – 2008. – № 9 (18). – С. 26.

⁴ Білоусов Ю. Інтегрований захист рослин / Ю. Білоусов // Farmer. – 2008. – № 9 (18). – С. 27.

Сільськогосподарська дорадча служба визначається як юридична особа незалежно від її організаційно-правової форми та форми власності, структурний підрозділ аграрного навчального закладу, науково-дослідної установи, які внесені до Реєстру дорадчих служб, здійснюють дорадчу діяльність, у складі яких працює не менше трьох дорадників, які пройшли реєстрацію відповідно до законодавства і внесені до Реєстру дорадників.

Сільськогосподарський дорадник – це фізична особа, яка на професійній основі проводить дорадчу діяльність, склала кваліфікаційний іспит та одержала кваліфікаційне свідоцтво і внесена до Реєстру сільськогосподарських дорадників та сільськогосподарських експертів-дорадників.

Сільськогосподарський експерт-дорадник – це фізична особа, яка проводить дорадчу діяльність не на постійній основі, має достатній фаховий рівень та одержала кваліфікаційне свідоцтво відповідно до вимог законодавства і надає дорадчі послуги на запит дорадчих служб та дорадників і відповідає вимогам, передбаченим цим Законом. Експертами-дорадниками є працівники закладів науки та освіти, інші вузькоспеціалізовані фахівці, які внесені до Реєстру дорадників.

Названі суб'єкти працюють з метою отримання прибутку, в основному за рахунок коштів сільськогосподарських товаровиробників. Як виняток, Законом передбачені соціально спрямовані дорадчі послуги – послуги, що надаються суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільському населенню за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів¹.

Таким чином, інтегрований захист рослин потребує залучення спеціальних знань, що можливо через систему дорадчих служб.

Суміжним з питанням інтегрованого захисту рослин є раціональне використання земель сільськогосподарського призначення та підвищення їх родючості. Відповідні вимоги до господарювання на сільськогосподарських угіддях визначаються ст. ст. 91, 96 Земельного кодексу України від 25 жовтня

¹ Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17 червня 2004 р. №1807-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 38. – Ст. 470.

2001 р.¹ На цей час мінімалізація обробітку ґрунту – аж до нульового, або «no-till», розглядається як один з можливих факторів збереження його родючості. Інший бік значущості цього заходу – економія енергетичних ресурсів, в першу чергу – пального. За відсутності механічного впливу на ґрунт відбувається активізація мікробіологічної діяльності. Цьому сприяє постійне накопичення органічної сировини за рахунок нетоварної частини врожаю як на поверхні ґрунту, так і в кореневмісному шарі. Крім того, рослинні рештки як бар'єр впливають на збереження і підвищення родючості ґрунту².

Привертає увагу також відсутність потреби використовувати при застосуванні зазначеної технології пестициди, агрохімікати, гербіциди, азотні добрива тощо. Це пов'язано з тим, що висівання проміжних (сидеральних) культур, особливо бобових, – це один із обов'язкових елементів нульової технології. При їх використанні ґрунт збагачується азотом, що забезпечує економію коштів на придбання азотних добрив. Іншою перевагою використання проміжних посівів є зменшення затрат на внесення гербіцидів, адже деякі культури є чудовими фітосанітарами³. Незважаючи на вищеперелічені переваги обробітку ґрунту за системою «no-till», слід зауважити, що наслідки такого тривалого обробітку невідомі.

Між тим, доцільно окремо проаналізувати вимоги державних стандартів на картоплю, зокрема ДСТУ 4506:2005 «Картопля продовольча. Технологія вирощування. Основні положення»⁴. Цей стандарт містить вимоги до процесу вирощування картоплі, осіннього та весняного обробітку ґрунту, передпосадкової підготовки насіння, оранки, садіння, догляд за посадками картоплі,

¹ Земельний кодекс : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.

² Кротінов О. No-till: переваги і питання без відповіді / О. Кротінов // Farmer. – 2008. – № 8 (17). – С. 12.

³ Кротінов О. No-till: переваги і питання без відповіді / О. Кротінов // Farmer. – 2008. – № 8 (17). – С. 13.

⁴ ДСТУ 4506:2005 Картопля продовольча. Технологія вирощування. Основні положення затв. наказом Держспоживстандарту України від 28 грудня 2005 р. № 379. – К., 2006. – 19 с.

внесення гербіцидів для боротьби з бур'янами, захист від хвороб і шкідників, збирання врожаю, вимоги до безпеки і охорони довкілля.

Обов'язковими складовими прибуткового овочівництва є чітке дотримання параметрів закладання овочів на зберігання, вимог до сховищ, режимів мікроклімату¹. Такі овочі, як картопля, морква, капуста, цибуля вимагають просушування після закладання в овочесховище, потужної вентиляції, охолодження та прогрівання перед продажем, що гарантуватиме презентабельний зовнішній вигляд і якість продукції, а відповідно і прибутковість виробництва. Тому сільськогосподарським товаровиробникам необхідно обладнувати власне овочесховище чи орендувати частину промислового приміщення.

Будівництво та подальша експлуатація овочесховища потребують значних затрат (на матеріали, робочу силу, електроенергію тощо). При його спорудженні виникають підрядні відносини між сільськогосподарським підприємством та будівельною фірмою, яка буде проектувати та будувати об'єкт. Зазначені відносини регулюються гл. 61 Цивільного кодексу України «Підряд», відповідно до якого, договором будівельного підряду підрядник зобов'язується збудувати і здати у встановлений строк об'єкт або виконати інші будівельні роботи відповідно до проектно-кошторисної документації, а замовник зобов'язується надати підрядникові будівельний майданчик (фронт робіт), передати затверджену проектно-кошторисну документацію, якщо цей обов'язок не покладеться на підрядника, прийняти об'єкт або закінчені будівельні роботи та оплатити їх².

У разі, якщо сільськогосподарський товаровиробник не має можливості фінансувати та організувати будівництво овочесховища, необхідним є використання орендних відносин із суб'єктами господарювання, які здають приміщення овочесховища в оренду. Відповідні відносини врегульовані гл. 58 Цивільного кодексу України «Найм (оренда)». Згідно зі ст. 759 Кодексу за договором

¹ Марущак А. Готовність овочесховищ № 1 / А. Марущак // Farmer. – 2008. – № 9 (18). – С. 40.

² Цивільний кодекс України : закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк¹.

Важливе значення при дослідженні правового регулювання овочівництва мають міжнародні акти. Так, у 1994 році Україна набула членства у Міжнародній організації цукру, що було оформлено Законом України від 22 вересня 1994 р. «Про приєднання України до Міжнародної угоди по цукру 1992 р.»², за якою цукор означає цукор у всякому із його прийнятих у торгівлі видів, отриманих із цукрової тростини чи цукрових буряків, включаючи харчову мелясу і мелясу вищих сортів, сиропи і всякі інші види рідкого цукру, однак не включає кінцеві меляси чи низькосортні види нецентрифугованого цукру, виробленого примітивними методами³. Таким чином, цей документ стосується як цукрових буряків, так і цукрової тростини. Детальніше міжнародно-правове регулювання сільськогосподарського виробництва буде розглянуто у відповідних розділах цього навчального посібника.

Таким чином, вирощування овочів в Україні врегульовано низкою законів та підзаконних нормативно-правових актів, особливе місце серед яких займають державні стандарти на овочі та державні програми підтримки овочівництва.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Чим обумовлюється важливість правового регулювання вирощування овочів?
2. Сформулюйте визначення овочівництва.
3. У чому полягають особливості вирощування овочевих культур?

¹ Цивільний кодекс України : закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

² Про приєднання України до Міжнародної угоди по цукру 1992 р : Закон України від 22 вересня 1994 р. № 178/94 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 40. – Ст. 362.

³ Міжнародна угода по цукру : угода від 20 березня 1992 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 21. – Ст. 1175.

4. Визначте систему нормативно-правових актів, якими врегульовано овочівництво.

5. Надайте загальну характеристику Закону України від 17 червня 1999 р. «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру».

6. Які вимоги до якості та безпечності овочів містяться в державних стандартах на сільськогосподарську продукцію?

7. Проаналізуйте зміст господарських договорів, які укладаються в процесі вирощування та реалізації овочевої продукції.

8. Визначте особливості правового регулювання цукробуряківництва.

9. За допомогою яких заходів надається державна підтримка виробникам овочевих культур?

10. Дайте оцінку стану правового регулювання вирощування овочевих культур в Україні.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Визначте спеціальний закон, яким врегульовано вирощування овочевих культур:

А) Закон України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру»;

Б) Закон України «Про овочі та ринок овочів в Україні»;

В) Цивільний кодекс України;

Г) такий закон відсутній.

2. У якому законі містяться вимоги до якості та безпечності овочів?

А) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;

Б) Закон України «Про пестициди і агрохімікати»;

В) Цивільний кодекс України;

Г) ДСТУ.

3. В якому документі міститься перелік овочевих культур?

А) Закон України «Про овочі та ринок овочів в Україні»;

Б) Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010;

В) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;

Г) Цивільний кодекс України.

4. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до якості моркви?

А) ДСТУ 6009:2008 «Редиска свіжа. Технічні умови»;

Б) ДСТУ 6014:2008 «Морква і буряк столовий. Технологія вирощування. Загальні вимоги»;

В) ДСТУ 6016:2008 «Огірок, кабачок, патисон. Технологія вирощування. Загальні вимоги»;

Г) ДСТУ 7037:2009 «Капуста білоголова свіжа. Технічні умови».

5. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до якості цибулі?

А) ДСТУ 6009:2008 «Редиска свіжа. Технічні умови»;

Б) ДСТУ 6014:2008 «Морква і буряк столовий. Технологія вирощування. Загальні вимоги»;

В) ДСТУ 6016:2008 «Огірок, кабачок, патисон. Технологія вирощування. Загальні вимоги»;

Г) ДСТУ 6012:2008 «Цибуля. Технологія вирощування. Загальні вимоги».

6. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до якості цукрового буряку?

А) ДСТУ 6009:2008 «Редиска свіжа. Технічні умови»;

Б) ДСТУ 6014:2008 «Морква і буряк столовий. Технологія вирощування. Загальні вимоги»;

В) ДСТУ 6016:2008 «Огірок, кабачок, патисон. Технологія вирощування. Загальні вимоги»;

Г) ДСТУ 4327:2004 «Коренеплоди цукрових буряків для промислового перероблення. Технічні умови»

7. Вимоги яких документів є обов'язковими для дотримання при вирощуванні овочевих культур?

- А) державні стандарти на окремі види овочевих культур;
- Б) технічні регламенти;
- В) державні стандарти на овочі;
- Г) міжнародні стандарти на окремі види овочевих культур.

8. Які документи приймаються на виконання плану першочергових заходів з розвитку виробництва овочів та картоплі, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р.?

- А) регіональні програми розвитку овочівництва;
- Б) галузеві програми розвитку овочівництва;
- В) регіональні плани розвитку овочівництва;
- Г) галузеві плани розвитку овочівництва.

9. Який суб'єкт є основним виробником овочів в Україні?

- А) особисті підсобні господарства;
- Б) особисті селянські господарства;
- В) сільськогосподарські акціонерні товариства;
- Г) сільськогосподарські товариства з обмеженою відповідальністю.

10. В яких документах містяться вимоги до якості овочів?

- А) державні стандарти на овочі;
- Б) договори на реалізацію овочів;
- В) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
- Г) правильними є варіанти А), Б), В).

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Скласти схему «Нормативно-правове регулювання овочівництва в Україні».

2. Порівняти вимоги до якості та безпечності буряка, що містяться у ДСТУ 6014:2008 «Морква і буряк столовий. Технологія

вирощування. Загальні вимоги» та ДСТУ 4327:2004 «Коренеплоди цукрових буряків для промислового переробляння. Технічні умови».

3. Порівняти правове регулювання овочівництва уніфікованими та диференційованими нормативно-правовими актами.

4. Дослідити вплив особливостей вирощування овочів на правове регулювання овочівництва.

5. Запропонувати заходи державного стимулювання вирощування овочів сільськогосподарськими товариствами та фермерськими господарствами.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Довбня В. А. Правове регулювання виробництва і реалізації цукру / В.А. Довбня // Порадник керівникові сільськогосподарського підприємства : навч. і наук.-практ. посібник / за ред. А. П. Гетьмана, В. З. Янчука. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 179-186.

2. Лисанець О. С. Організаційно-правові питання розвитку овочівництва / О. С. Лисанець // Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. – Х.: «ФОРМ ШЕВЧЕНКО С.О.», 2013. – С. 293–304.

3. Духневич А. В. Вплив вступу України до СОТ на ринок овочів, фруктів та плодоовочевої консервації / А. В. Духневич // Часопис академії адвокатури України. – 2011. – № 13. – С.1 – 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2011-4/11davtpk.pdf>.

4. Корнієнко В. М. Правове регулювання відносин у сфері цукробуряківництва в аспекті забезпечення продовольчої безпеки / В. М. Корнієнко // Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія. – Х., 2013. – С. 278 – 293.

5. Корнієнко В. М. Проблеми правового регулювання виробництва і реалізації цукру в Україні в контексті вимог права ЄС / В. М. Корнієнко // Науковий вісник НУБіП України. Серія: Право.

– 2011. – № 161. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/12964/1/11Kvm.pdf>.

6. Святченко Л. О. До питання легального закріплення поняття «цукробуряківництво» / Л. О. Святченко // Юридична Україна. – 2009. – № 7. – С. 82-85.

7. Святченко Л. О. Правове регулювання цукробуряківництва в Україні : монографія / Л. О. Святченко; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - К.; Ніжин, 2011. – 141 с.

1.3. Правове регулювання виноградарства

Протягом тисячоліть людству відомі корисні властивості винограду та вина. Їх споживання у помірній кількості підвищує імунітет, нормалізує тиск, активізує обмінні процеси в організмі, відновлює нервову систему після стресу та організм у цілому після хвороби тощо. Знання про лікування свіжим виноградом та виноградним соком використовуються в ампелотерапії – виноградолікуванні¹. Численні дослідження останніх років підтверджують, що помірне вживання червоного вина допомагає здоров'ю². Таким чином, вирощування винограду та виробництво виноградної продукції має важливе значення для забезпечення продовольчої безпеки держави та здоров'я її громадян.

Відповідну галузь рослинництва, яка займається вирощуванням винограду для споживання свіжих ягід і забезпечення сировиною промисловості прийнято називати виноградарством³. На сьогодні виноградарство як сільськогосподарська галузь, забезпечує виробництво специфічної та багатогранної продукції: виноград для споживання у свіжому, сушеному і переробленому вигляді (кишмиш, ізюм, соки, напої, сиропи, вина, коньяки, компоти, джеми, вакуум-сусло, варення, желе, маринади, мед виноградний тощо); з вижиму виробляють кормове борошно, барвники, винну кислоту, оцет; з насіння – танін і навіть масло⁴.

Виноградарсько-виноробна галузь України завжди забезпечувала значні надходження до бюджету держави та суттєво впливала на рівень соціально-економічного розвитку виноградарських

¹ Ампелотерапія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pharmacencyclopedia.com.ua/article/2754/ampeloterapiya>.

² Наука і вино. Дванадцять нових причин пити червоне сухе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/lifestyle/fooddrinks/1509616-nauka-i-vino-12-novih-prichin-piti-chervone-suhe>.

³ Виноградарство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/246/26.pdf>.

⁴ Прохорчук С. В. Перспективи розвитку виноградарства і виноробства України в умовах економічної кризи [Електронний ресурс] / С. В. Прохорчук // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Biznes/2010_1/2010/01/100107.pdf.

регіонів, надаючи можливість створення десятків тисяч робочих місць для сільського населення і підвищення рівня їх життя. Окрім цього, виноградарство відноситься до галузей, що мають перспективи виходу на світовий ринок із якісною та конкурентоспроможною виноградною продукцією.

Проте слід зауважити, що сьогодні політична та економічна ситуації в країні негативно відображається на розвитку виноградарства. Так, політична ситуація в Криму призвела до втрати майже третини виноградників України та «відрізала від материка» найбільші виноробні компанії, які здійснюють переробку винограду. За останніми підрахунками Міністерства аграрної політики та продовольства України на території Криму налічувалося близько 25 тис. га плодоносних виноградників, через що півострів посідав друге місце за обсягом площ в Україні після Одеської області. Скоротилося й виробництво винограду: у 2014 році на виноматеріал було перероблено 229 тис. тонн, тоді як у 2013 — 425 тис. За даними асоціації «Виноградари та винороби України» за 11 місяців 2014 року в Україні вироблено 8,7 млн. дал. виноградного вина, на відміну від 2013 року, в якому цей показник становив 15,4 млн.¹ Фінансові труднощі виробників виноградної продукції та економічна нестабільність в Україні зменшили попит на саджанці, у зв'язку з чим залишилось тільки три господарства, які займаються виробництвом посадкового матеріалу, із діючих сімдесят у 2006 році.

Серед численних проблем правової регламентації виноградарства особливо негативно відображається на розвитку галузі неврегульованість земельних відносин у виноградарстві, незабезпечення раціонального розміщення виноградників, відсутність паритетних економічних відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки, між суб'єктами інтеграційної структури «виробник винограду – виробник вина», відсутність стійкої підтримки галузі².

¹ Гузенко Н. Про вина держави / Наталія Гузенко // АгроМаркет. – № 2. – 2015. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/journals/article/pro-vina-derzhavi>.

² Самсонова Я.О. Правові засади виробництва й реалізації виноградної продукції в Україні: монографія / Яна Олексіївна Самсонова. – Х.: «С.А.М.», 2012. – С. 5.

В умовах глобалізації ринку вина та вступу України до Світової організації торгівлі, Європейського союзу та Міжнародної організації винограду і вина, питання розробки й втілення механізмів економічного розвитку виноградарсько-виноробної галузі постало дуже гостро, адже без цього неможливо підняття виноградарства з кризового стану і встановлення конкурентоздатного становища вітчизняної виноградної продукції на світовому ринку.

Основним нормативно-правовим актом у сфері виноградарства є Закон України від 16 червня 2005 р. «Про виноград та виноградне вино»¹. Проте, виходячи з аналізу змісту цього Закону, можна стверджувати, що ним фактично врегульовано відносини у сфері виноробства як підгалузі харчової промисловості, а виноградарство в цьому Законі розуміється як похідне від виноробства. Однак очевидно, що первинним є виробництво винограду, як сільськогосподарської продукції з урахуванням специфіки її виробництва, а вже потім його переробка. Тому питання правового статусу суб'єктів виноградарства, специфіки правовідносин, які складаються в процесі їх діяльності, особливостей земельних відносин у виноградарстві, зокрема права власності на земельну ділянку під виноградними насадженнями, поетапне визначення процесу виробництва винограду, як столового, так і технічного, іншої виноградної продукції, та багато інших питань залишаються неврегульованими.

Закон України «Про виноград та виноградне вино» складається з п'яти розділів, які вміщують п'ятнадцять статей. У ст. 1 цього Закону визначаються такі важливі терміни, як виноградарство, виноробство, виноградники, підприємства первинного виноробства та ін. Зокрема, виноградарство визначається як сукупність організаційних і технологічних прийомів розмноження, культивування і збору винограду. Загальне уявлення про утримання виноградників надає ст. 2 Закону, відповідно до якої виноградні насадження технічних та столових сортів у господарствах усіх форм власності підлягають реєстрації в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику, політику у сфері сільського господарства. Детальніше порядок реєстрації виноградних

¹ Про виноград та виноградне вино : Закон України від 16 черв. 2005 р. № 2662-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – Ст. 1688.

насаджень урегульовано наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 12 серпня 2014 р. № 303 «Про реєстрацію виноградних насаджень»¹.

Міністерство аграрної політики та продовольства України визначає з виділенням у природі зони виробництва винограду, в яких регламентується сортовий склад вирощування винограду відповідно до спеціалізації району виноградарства та заявлених категорій вина. Садіння виноградників для виноробства дозволяється лише у виноробних місцевостях із застосуванням районованих або перспективних сортів винограду відповідно до затвердженого проекту. Сорти винограду, посаджені згідно з проектами для випробування нових селекційних сортів винограду, за позитивних результатів сортовипробування районуються у встановленому законодавством порядку. Придбаний садивний матеріал вітчизняного або іноземного походження, призначений для садіння виноградників, проходить обов'язкову сертифікацію в установах, які мають на це повноваження та акредитацію. Ця вимога не поширюється на садивний матеріал, отриманий у власних розсадниках, розміщених у зоні садіння виноградників. Не менше одного разу на 10 років здійснюється державний перепис виноградників.

Списання виноградників усіх форм власності, які закладені за рахунок державних коштів, організується і проводиться з обов'язковим відновленням площ виноградних насаджень. Зрідженість молодих (до 5 років) виноградників, на закладення яких та на догляд за якими використовувалися повністю державні кошти, що зумовлена недбалим доглядом за ними, розцінюється як безгосподарне використання земель, у зв'язку з чим винних осіб може бути притягнуто до адміністративної відповідальності. При зрідженості понад 60 відсотків виноградники виключаються з державного реєстру, паспорт на них анулюється і державне фінансування на садіння та догляд за виноградниками припиняється². Таким чином, можна констатувати досить суворі вимоги до створення та

¹ Про реєстрацію виноградних насаджень : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 12 серпня 2014 р. № 303 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 84. – Ст. 2381.

² Про виноград та виноградне вино : Закон України від 16 черв. 2005 р. № 2662-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – Ст. 1688.

списання виноградників, що має гарантувати якість вирощеного винограду як важливої сировини для виноробства.

Відповідно до ст. 3 Закону для виробництва вин і коньяків України використовуються технічні сорти винограду, що відповідають вимогам державних стандартів¹. На цей час діє ДСТУ 2366:2009 «Виноград свіжий технічний. Технічні умови», який визначає показники якості винограду, вирощеного для виробництва вин².

Для виробництва ординарних вин, брендів і коньяків України можуть використовуватися столові сорти винограду, якщо за вмістом цукрів та іншими показниками якості вони відповідають вимогам, що пред'являються до винограду технічних сортів³. Щодо столових сортів винограду розроблено ДСТУ 2438:1994 «Виноград свіжий столовий. Технічні умови», ДСТУ 4172:2003 «Виноград столових сортів. Настанови зі зберігання на холоді» та ДСТУ ЕЕК ООН FFV-19:2007 «Виноград столовий. Настанови щодо постачання і контролювання якості»⁴.

Важливе значення в нормативному регулюванні виноградарства відіграє Виноградний кадастр України, затверджений Міністерством аграрної політики України 25 серпня 2010 року. Він являє собою вектор реформування аграрного законодавства у сфері виноградарства та виноробства, оскільки є інформаційною базою про господарську організацію виноградарства, якісний та кількісний стан виноградних насаджень, їх сортовий склад, ґрунтово-кліматичні умови вирощування та розсадницьку базу виноградарства.

Виноградний кадастр України укладено на основі інвентаризації виноградних насаджень в підприємствах шести основних ви-

¹ Про виноград та виноградне вино : Закон України від 16 черв. 2005 р. № 2662-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – Ст. 1688.

² ДСТУ 2366:2009 Виноград свіжий технічний. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 05 жовтня 2009 р. № 357. – К., 2009. – 28 с.

³ Про виноград та виноградне вино : Закон України від 16 черв. 2005 р. № 2662-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – Ст. 1688.

⁴ Каталог нормативних документів [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.ukrndnc.org.ua/index.php?option=com_ushop&Itemid=69&grp=920&pgpr=925&lstdssu=927.

ноградарських регіонів України (АР Крим, Одеська, Херсонська, Миколаївська, Закарпатська й Запорізька області), в ході якої збиралася інформація про господарство, розташування виноградників, їх площу, урожайність, валовий збір винограду, площі виноградників за зонами теплозабезпеченості, покривної і непокривної культури, за типами ґрунтів, віковий склад виноградників, схеми посадки, типи формування кущів, зріженість та стан насаджень, сортовий склад виноградних насаджень. Дані проведеної інвентаризації виноградних насаджень зведені та проаналізовані в розрізі районів. Місце розташування виноградних насаджень нанесене на схематичні карти регіонів. Згідно існуючого природного районування на території України виділено 15 виноградарських зон (макрозон), які є основою для сорторайонування, і 58 природно-виноградарських районів (мікрозони).

На основі проведеного аналізу необхідно констатувати, що великі виноградарські підприємства в технологічному плані мають безперечну перевагу перед дрібними, в яких надто обмежені можливості для ефективного використання техніки й прогресивних технологій, а також відсутні кваліфіковані кадри і, як результат, продукція є неконкурентоспроможною.

Поряд із поглибленням спеціалізації і диференціації розвиваються протилежні їм процеси – кооперування, агропромислова інтеграція і диверсифікація на різних рівнях виробництва. Понад 90 % винограду направляється на промислову переробку на вино, вино-матеріали і соки. Тому у виноградарстві раніше, ніж в інших галузях сільського господарства, почали розвиватися різні форми агропромислової інтеграції, зокрема агропромислові підприємства, внутрішньогосподарські агропромислові підрозділи, міжгосподарські підприємства та міжгалузеві формування. У таких підприємствах раціонально використовуються виробничі ресурси та досягається висока ефективність галузі, оскільки без участі посередників випускається кінцевий продукт споживання. У ряді багатогалузевих господарств формуються і функціонують внутрішньогосподарські агропромислові підрозділи, які за кількісними параметрами і ефективністю галузі не поступаються агропромисловим підприємствам.

На виробництво винограду суттєво впливає клімат та забезпеченість земельними ресурсами, тому належне правове регулювання

земельних правовідносин у виноградарстві є надзвичайно важливим. Ґрунт, на відміну від клімату, який визначає виробничу спеціалізацію виноградарства, сприяє формуванню основних якостей урожаю. Від характеру і складу ґрунтів, їхнього механічного складу, хімічних, фізичних, водних властивостей, водно-повітряного, поживного, сольового режиму, залежить величина і якість врожаю, стійкість до несприятливих умов середовища. Завдяки своїм біологічним особливостям коренева система винограду здатна горизонтально віддалятися від стовбура рослини на відстань до 4-6 м та проникати на глибину 8-10 м, тому в процесі росту і розвитку виноград піддається впливу не тільки ґрунтових горизонтів, але і підстилаючих порід. Пластичність культури винограду дозволяє вирощувати його на різних типах ґрунтів. Промислові насадження винограду культивують на чорноземах (легких, середньо- та важкосуглинкових), каштанових, буроземних ґрунтах, пісках та ін. Найкращими вважаються ґрунти легкого гранулометричного складу із деяким вмістом щєбню, з доброю водопроникністю і аерацією та достатньою родючістю. Разом з тим, різні сорти винограду по-різному реагують на ґрунтові умови¹.

Правове регулювання земельних відносин у виноградарстві є недосконалим, особливо щодо визначення права власності на земельні ділянки, на яких розташовані виноградні насадження, порядку надання їх в оренду та виділення земельних часток (паїв) під цими насадженнями. Так, проблема визначення багаторічних насаджень, як окремих об'єктів цивільних прав, виникла в процесі паювання земель після надання роз'яснення Державним комітетом по земельним ресурсам у Листі від 16 липня 2004 р., №14-17-11/6317 «Щодо порядку передачі часток земель та майна членам колективних сільськогосподарських підприємств і організацій у власність», відповідно до якого, відносини між новими власниками земельної ділянки (паю) та власником багаторічних насаджень (які не підлягають паюванню за п. 21 Методики уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств, у тому числі реорганізованих, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2001р.,

¹ Виноградний кадастр України [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.edorada.org/uk/node/152>.

№ 177¹) повинні бути врегульовані шляхом укладання цивільно-правових угод. Таким чином, порушено імперативність ч. 2 ст. 79 Земельного кодексу України та ч. 3 ст. 373 Цивільного кодексу України, які регламентують єдність земельних ділянок та розміщених на них водних об'єктів, лісів та багаторічних насаджень, і внесено багато непорозумінь при тлумаченні й застосуванні відповідних норм.

Проблема встановлення правової природи такого об'єкту як багаторічне насадження, зокрема виноградник, пов'язана з невизначеністю на законодавчому рівні відповідного поняття, яке має багатогранну специфіку. Виходячи з аналізу норм земельного законодавства, багаторічне сільськогосподарське насадження тлумачиться як сільськогосподарське угіддя, що використовується під штучно створені деревні, кущові або трав'янисті багаторічні насадження, призначені для отримання врожаю плодово-ягідної та лікарської продукції, а також для декоративного оформлення території. До багаторічних сільськогосподарських насаджень відносять сад, виноградник, ягідник, плодовий розплідник та ін (п. 27 ГОСТу 26640-85 «Землі. Терміни та визначення», який затверджено постановою Державного комітету СРСР зі стандартів від 28 жовтня 1985 р. за № 3453). Тобто, мова йде про різновид земельних угідь. Тому при тлумаченні окремих понять, які належать до таких насаджень, слід звертатися до відповідного спеціального законодавства. Зокрема, до п. 4 ст. 1 Закону України «Про виноград та виноградне вино», за яким під виноградниками слід розуміти промислові насадження винограду для виноробства на площі понад 0,5 гектара.

З економіко-правової сторони, відповідно до Порядку застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, затвердженого Наказом Головного управління Державного казначейства України 10 грудня 1999 р., № 114, багаторічні насадження розглядаються як основні засоби виробництва поряд із земельними ділянками, які обліковуються на окремих субрахунках (101

¹ Про врегулювання питань щодо забезпечення захисту майнових прав селян у процесі реформування аграрного сектору економіки : постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2001 р., № 177 // Офіц. вісник України. – 2001. – № 9. – Ст. 356.

«Земельні ділянки»; 108 «Багаторічні насадження»)¹. Спільним Наказом Головного управління державного казначейства України і Державного комітету статистики України від 2 грудня 1997 р., № 125/70 затверджено окрему Типову форму № ОЗ-8 обліку основних засобів у бюджетних установах для тварин і багаторічних насаджень². Отже, виноградні насадження розглядаються як окремі від землі, на якій вони розташовані, багаторічні рослини.

Із вступом у дію Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 р., № 1952-IV³, проблема визначення рухомості або нерухомості такого об'єкту, як багаторічні насадження, виявилась актуальною. Це пов'язано з неврегульованістю чинним законодавством цього питання й необхідністю державної реєстрації прав на нерухомі об'єкти.

Відповідно до ст. 181 ЦК України та ст. 2 вказаного Закону, до нерухомих речей (майна) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни призначення. Отже, в цій нормі законодавець встановлює природний та технічний (зв'язок із землею, що обумовлює функціональне призначення й застосування речі) критерій віднесення речей до нерухомих. За ч. 1 ст. 181 ЦК України законодавцем, окрім технічного та природного, визначено додатковий юридичний критерій віднесення майна до нерухомості – це державна реєстрація.⁴

¹ Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та Порядку застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ: Наказ Голов. управління Держ. казначейства України, Мін. фінансів України від 10 грудня 1999 р., № 144 // Офіц. вісник України. – 2000. – №1. – Ст. 14.

² Про затвердження типових форм з обліку та списання основних засобів, що належать установам і організаціям, які утримуються за рахунок державного або місцевих бюджетів, та Інструкції з їх складання: наказ Головн. управління Держ. казначейства України, Держ. ком. статистики України від 02 грудня 1997 р. № 125/70 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

³ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 липня 2004 р., № 1952-IV [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

⁴ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / За ред. проф. І.В. Спасиво-Фатеевої.

Відповідно до перелічених критеріїв, промислові виноградні насадження, як багаторічні рослини, цілком підпадають під визначення нерухомого майна. По-перше, виноградні кущі, які у своїй сукупності створюють виноградні насадження, їх кількість і якість визначена у проекті на створення виноградних насаджень, що затверджується Міністерством аграрної політики та продовольства України (ч. 3. ст. 2 Закону України «Про виноград та виноградне вино»), вказує на юридичну неможливість їх переміщення без знецінення. По-друге, ч. 1 ст. 2 вищезазначеного Закону, вказує на обов'язковість реєстрації в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику, політику у сфері сільського господарства, виноградних насаджень у господарствах усіх форм власності. Однак визначення таких об'єктів окремим видом нерухомості буде суперечити іншим нормам законодавства (ч. 2 ст. 79 ЗК України, ч. 3 ст. 373 ЦК України) й викликати труднощі з приводу їх державної реєстрації.

Для вирішення вказаної проблеми щодо співвідношення земельної ділянки та виноградних насаджень, слід виходити із концепції «головної речі та її приналежності». Поділ речей на головну річ і приналежність закріплено ст. 186 ЦК України. При тлумаченні положень цієї статті, вчені-цивілісти вказують, що головна річ і приналежність у фізичному сенсі – це самостійні речі, тому їх не можна розглядати як складну річ, а приналежність не може вважатися складовою частиною головної речі¹. Головна річ та приналежність пов'язані спільним призначенням, де приналежність покликана обслуговувати головну річ. Юридична доля приналежності обумовлена долею головної речі, якщо інше не встановлено договором або законом. Ця норма є диспозитивною, на відміну від обов'язковості переходу з правом на річ її складової частини (ст. 187 ЦК України), та передбачає можливість укладання окремих договорів щодо головної речі та її приналежності. Такий підхід дозволяє чітко розмежувати в контексті досліджуваної

– Серія «Коментарі та аналітика». – Х.: ФО-П Колісник А.А., 2010. – С. 55.

¹ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х.: ФО-П Колісник А.А., 2010. – С. 99.

проблематики як кваліфікувати виноградник. При визначенні правового режиму виноградних насаджень необхідно виходити з того, що земельна ділянка разом з її складовими частинами (кущами винограду) створює головну річ, а предмети інвентарю та шпалери, які обслуговують ці насадження й пов'язані з ним спільним призначенням, є приналежністю¹.

Окрім земельних, специфічними є трудові відносини в галузі виноградарства. Правомочності товаровиробників винограду в трудових відносинах, залежать від наступних чинників, які відображають специфіку їх правосуб'єктності: 1) особливий процес вирощування винограду як багатолітньої культури, яка за період свого існування проходить цілу низку вікових стадій від молодого до зрілого віку, вельми повільно досягаючи часу повного плодоношення; 2) відсутність рівномірного використання трудових ресурсів у силу сезонності проведення робіт з піком їх витрат у період збирання врожаю; 3) технології оброблення виноградних насаджень є трудомісткими, з великими витратами ручних робіт при відносно невисокому рівні їх механізації; 4) основу технології вирощування насаджень і виробництва винограду поряд з агробіологічними вимогами до рослин закладаються вимоги до режиму їх вирощування відповідно до наявного ресурсного забезпечення трудових процесів з урахуванням напрямків використання вирощеного врожаю; 5) технологічні прийоми догляду за насадженнями винограду орієнтовані на систему колективного їх виконання, зокрема, у формі спеціалізованих виробничих бригад з відрядно-преміальною й відрядно-прогресивною системами оплати праці.

У виноградарстві для визначення потреб господарства в трудових ресурсах використовується технологічні карти, де відображена технологія процесів закладання й вирощування виноградних насаджень. Карта є особливим технологічним регламентом, що об'єднує типи побудови виробничої технології і складається

¹ Самсонова Я.О. Правове регулювання співвідношення прав на земельну ділянку з правами на багаторічні насадження, які на ній розташовані / Я.О. Самсонова // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – № 4 (15). – 2013. – С. 297.

з 3-х частин – агротехнологічної, технічної й економічної. Розробці таких карт передедує аналіз існуючих трудових відносин на конкретному підприємстві, на підставі якого визначають заходи щодо раціонального використання трудових і матеріально-грошових витрат, підвищення продуктивності праці, впорядкування норм вироблення тощо. На сьогодні, як показує практика, у зв'язку з недостатньою кількістю наявних коштів й робочої сили, товаровиробники винограду при складанні технологічних карт виходять не з дійсних потреб у трудових ресурсах, необхідних для оброблення виноградних насаджень, виробництва необхідної кількості врожаю й напрямків його використання, а з фактичної наявності працівників й технічних засобів у господарстві. Іншими словами, процес закладення й вирощування виноградних насаджень у сучасних умовах вимушено будується на соціальному чиннику – наявності працівників у господарстві, а не на потребах товаровиробників винограду.

Таким чином, можна стверджувати, що товаровиробники винограду, в процесі виробництва продукції, реалізують спеціальну правосуб'єктність, що, головним чином, підтверджується використанням земель сільськогосподарського призначення відповідно до їх цільового призначення, особливим порядком проектування й утримання виноградників і специфікою використання трудових ресурсів.

Становлення ринкових умов господарювання вплинуло на перебудову виробництва винограду та іншої виноградної продукції у країні й супроводжувалось докорінними перетвореннями в економіко-правових відносинах між усіма суб'єктами аграрного виробництва. Визнання різноманітності форм власності й організаційно-правових форм юридичних осіб, які на них базуються, створення організаційно-правових структур ринкового спрямування на підставі приватної власності на землю, набуття у відносинах засад співпраці й корпоративності, поява нових сфер виробничої діяльності й розвиток підприємництва – все це зумовило розширення форм взаємовідносин між суб'єктами господарювання, центральне місце серед яких посіли договірні відносини.

Особливості будь-яких аграрно-правових відносин, що ґрунтуються на відповідних природних об'єктах, які розвиваються за

своїми законами й певною мірою залежать від цих об'єктів і кліматичних умов, зумовлюють специфіку аграрно-правових договорів¹. Так, специфіка договорів на реалізацію виноградної продукції та їх класифікація значною мірою зумовлюються особливістю суспільних відносин цього виду.

Варто зауважити, що в Україні не існує спеціального нормативного акта, який відбивав би специфіку відносин у сфері реалізації виноградної продукції. За радянської доби особливості реалізації тієї чи іншої продукції детально регламентувалися в таких правових документах, як Особливі умови поставки продукції, Типові договори на реалізацію продукції та ін. Сьогодні, як показує практика, від врахування цих умов суб'єкти господарювання відмовились.

Серед характерних особливостей сільськогосподарського виробництва є віднесення земельних ресурсів до основних засобів виробництва. Що стосується виноградарства, то основними засобами нарівні із землею виступають також багаторічні виноградні насадження, що розвиваються за своїми біологічними законами. Отже, результати по одержанню продукції (винаграду) не завжди залежать від кількості, якості й інтенсивності праці, затраченої виноградарями, в силу того, що процес виробництва тісно пов'язаний з природними процесами розвитку рослин і живих організмів. Оскільки виноградники є багаторічними насадженнями, можливість їх пошкодження може статися протягом усіх років їх вирощування. Засухи, морози, шкідники роблять виноградарське виробництво сферою достатньо ризикованого для вкладення капіталу.

На формування договірних правовідносин у виноградарстві впливає також відносна масштабність виробництва, зумовлена значними капіталовкладеннями по відновленню та закладці нових виноградників, трудомісткість характеру їх обробки, біологічні особливості виноградної рослини, а також підвищений ризик втрати предмета договору (винаграду) до моменту його реалізації. Водночас, ці особливості свідчать про те, що без діючої системи державної підтримки й належного правового регулювання немож-

¹ Статівка А. М. Договори в системі агропромислового комплексу України в умовах ринкових відносин: автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земел. право; аграр. право; еколог. право; природоресурс. право» / Статівка Анатолій Миколайович. – Х., 1998. – 32 с.

ливо вести мову про загальне підвищення врожайності, стабілізацію положення й розвиток виноградарства.

Розглядаючи специфіку договірних відносин, слід також відзначити, що виноград, як предмет договору, є швидкопсувним продуктом, який має бути реалізований або перероблений невдовзі після зняття з виноградної лози й потребує спеціальних умов зберігання й транспортування. Внаслідок того, що на сьогодні не вистачає необхідної кількості транспортних засобів і сховищ для зберігання цього продукту, неврахування вказаних питань у договорі викликає проблеми в процесі реалізації продукції.

Враховуючи вищевказане, суспільні відносини в галузі виноградарства внаслідок своєї специфіки, складають наступну систему договорів з реалізації продукції: 1) контрактації; 2) купівлі-продажу (оптової й роздрібною купівлі-продажу); 3) біржові угоди (спотові, ф'ючерсні, форвардні й опціонні); 4) поставки; 5) міни; 6) комісії.

Центральне місце в договірних відносинах із реалізації виноградної продукції на даний час належить договорам купівлі-продажу й поставки. Договір роздрібною купівлі-продажу застосовують з метою одержання готівки, реалізуючи продукцію як у переробленому (свіжому) вигляді, так і в переробленому, де переробка здійснюється або на власних потужностях, або на спеціальних підприємствах переробної промисловості шляхом укладення договорів.

У сфері реалізації виноградної продукції поширеним є застосування договору міни. Як показує практика, в умовах важкого фінансово-економічного становища, за відсутності необхідних коштів на придбання палива й мастильних матеріалів, мінерального добрива, засобів захисту рослин, запчастин тощо товаровиробники змушені розраховуватися за це виробленою сільськогосподарською продукцією, укладаючи договір міни.

За Цивільним кодексом України, учасники договірних відносин можуть укладати договори, як передбачені законом, так і не передбачені, але йому не суперечать (пп. 1 п. 2 ст. 11, п. 1 ст. 6 ЦК України). Це положення в ринкових умовах має важливе значення для суб'єктів договірних відносин у зв'язку з існуванням багатоманітності й складності договірних зв'язків, що виникають при виробництві продукції сільського господарства й продовольства і потребують застосування більш складних конструкцій договорів,

які прямо не передбачені чинним законодавством. Такі договори називають змішаними. З точки зору інтересів сторін цей вид договору виступає правовою формою реалізації декількох інтересів договірних партнерів, практична корисність яких полягає в тому, що їх укладання звільняє сторони від укладення договорів точно за галузевою ознакою¹.

До змішаного договору у сфері виробництва й реалізації виноградної продукції відноситься договір переробки винограду на давальницьких умовах, який містить елементи як договору міни й поставки, так і договору підяду. Виходячи з того, що йому властиві елементи договорів поставки й міни, які є договорами на реалізацію виноградної продукції, то в деяких випадках цей договір можна віднести до договорів на реалізацію продукції, наприклад, якщо оплата за виконану роботу здійснюється сировиною (виноградом) або готовою продукцією.

Можливість укладення такого договору у виноградарстві спеціально передбачена Порядком переробки винограду, плодів та ягід на виноматеріал на давальницьких умовах, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України 6 листопада 1997 р., відповідно до якого, переробка винограду, плодів та ягід на виноматеріали на давальницьких умовах здійснюється суб'єктами господарської діяльності незалежно від форм власності (виконавцями) за наявності в них спеціального дозволу (ліцензії), оформленого з дотриманням установлених вимог. Розрахунки за послуги з переробки давальницької сировини, що надаються виконавцями, можуть провадитися повністю або частково давальницькою сировиною чи готовою продукцією (виноматеріалами), на одержання якої повинна оформлюватися ліцензія.

В опосередкуванні відносин товаровиробників винограду з підприємствами торгівлі, постачальницькими та іншими організаціями, які, як правило, реалізують виноград фізичним особам, застосовується договір комісії. Він опосередковує відносини по наданню торговельних послуг шляхом вчинення угод однією особою в інтересах іншої. Застосування цього договору у виноградарському господарстві

¹ Статівка А. М. Договори в системі агропромислового комплексу України в Умовах ринкових відносин: автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земел. право; аграр. право; еколог. право; природоресурс. право» / Статівка Анатолій Миколайович. – Х., 1998. – С. 14.

вирішує проблему реалізації надлишків продукції у великих виноградарських господарствах і продукції невеликих господарств, які не мають налагоджених каналів її реалізації, що дозволяє якомога швидше довести продукцію до споживачів з найменшими витратами.

Одним із видів договорів, які знаходяться на стадії становлення, є договори у сфері реалізації виноградної продукції через спеціалізовані аграрні біржі. Практика господарювання свідчить, що реалізація виноградної продукції за допомогою біржової торгівлі, основною функцією якої відповідно до Закону України від 10 грудня 1991 р. «Про товарну біржу» є формування ринкових цін на підставі попиту і пропозиції, сприяє виноградарським господарствам реалізовувати свою продукцію за вигідною для них ціною¹. Позитивним також є те, що застосування біржових угод надає можливість застрахувати товар від несприятливої зміни цін на ринку й авансувати виноградарські господарства під майбутні поставки сировини.

Наступним важливим аспектом правового регулювання виноградарства та виноробства є регламентація державної підтримки у цій сфері. Передусім, потребують державної допомоги аграрні підприємства, що займаються виноградарством, зокрема розсадництвом. Унаслідок призупинення планової реконструкції виноградників і відсутності потреби в прищепленому садивному матеріалі, відбувся майже повний занепад розсадницької бази. Більшість комплексів та майстерень закриті, викорчовані значні площі маточників підщепної лози. Ті розсадники, які залишилися, знаходяться не в найкращому стані, адже ця галузь є однією з найбільш енерго- і ресурсоемних, тому за нинішніх умов різко зросла собівартість садивного матеріалу, а його виробництво стало збитковим. Ті невеликі об'єми саджанців, які виробляються, не мають належного попиту².

Правове регулювання державної підтримки сільського господарства загалом здійснюється спеціальним Законом України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України», яким визначено основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінній, регуляторній та інших сферах державного уп-

¹ Про товарну біржу: Закон України від 10.12.1991 р., № 1956-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. — 1992. — №10. — Ст. 139.

² Виноградний кадастр України [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.edorada.org/uk/node/152>.

равління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення¹.

Відповідно до ст. 13 вищезазначеного Закону фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу надається через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів, а ст. 17 Закону передбачає такі види державної підтримки, як: 1) виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь; 2) виконання цільових державних програм, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, боротьбу із шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, ведення сільського господарства на радіаційно забруднених територіях; 3) звільнення від ввізного мита при ввезенні на митну територію України безпосередньо сільськогосподарськими товаровиробниками виключно для власних потреб техніки та обладнання для сільськогосподарського виробництва (тракторів, сільськогосподарських машин, вантажних автомобілів зберігання і подальшої переробки фруктів), аналоги яких не виробляються в Україні; 4) підтримка заходів, пов'язаних із забезпеченням контролю якості та безпеки продуктів харчування².

Щодо останнього з переліченого, необхідно зазначити, що в науковій літературі вказується, що продукція виноградарства може бути конкурентоспроможною на міжнародному ринку за умови використання під час виробництва системи управління якістю ISO 9001. У 2009 році було розроблено гармонізований із цією системою державний стандарт ДСТУ ISO 9001:2009 «Система управління якістю. Вимоги» на заміну ДСТУ ISO 9001:2001. Даний стандарт рекомендовано застосовувати для сертифікації систем управління якістю, а вимоги, зазначені в стандарті, відповідають чинному законодавству України³.

¹ Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877-ІV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30, т. 1. – Ст. 1987.

² Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877-ІV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30, т. 1. – Ст. 1987.

³ Прохорчук С. В. Перспективи розвитку виноградарства і виноробства України в умовах економічної кризи [Електронний ресурс] / С. В. Прохорчук //

Державна підтримка виноградарства надається також відповідно до Галузевої програми розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року, затвердженої наказом Міністерства аграрної політики України, Української академії аграрних наук від 21 липня 2008 р. № 444/74¹.

Таким чином, вирощування винограду врегульовано низкою законодавчих актів, зокрема законами України «Про виноград та виноградне вино»², «Про насіння і садивний матеріал»³, «Про охорону прав на сорти рослин»⁴, «Про пестициди і агрохімікати»⁵, Земельним кодексом України⁶, Податковим кодексом України⁷ та ін.

На розвиток виноградарства розроблено Галузеву програму розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року, що затверджена наказом Міністерства аграрної політики України від 21 липня 2008 р. № 444/74. Метою цієї Програми є реалізація державної політики України щодо регулювання розвитку виноградарства, концентрації фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, виробничого і науково-технічного потенціалу для розв'язання головних проблем галузі. Розвиток виноградно-вино-

Наукові праці Національного університету харчових технологій. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Biznes2010_1/201001/100107.pdf.

¹ Про затвердження Галузевої програми розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року : наказ Міністерства аграрної політики України, Української академії аграрних наук від 21 липня 2008 р. № 444/74 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN40145.html.

² Про виноград та виноградне вино : Закон України від 16 черв. 2005 р. № 2662–IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – Ст. 1688.

³ Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 груд. 2002 р. № 411–IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 4. – Ст. 96.

⁴ Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квіт. 1993 р. № 3116–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 21. – Ст. 218.

⁵ Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 2 березня 1995 р. № 86/95 ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 14. – Ст. 91.

⁶ Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768–III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.

⁷ Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №№ 13/14, № 15/16, № 17. – Ст. 112.

робної галузі має забезпечуватись шляхом: 1) визначення пріоритетів розвитку виноградарства з урахуванням зональних та регіональних особливостей; 2) подовження терміну дії Закону України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» до 2025 р.; 3) удосконалення механізму надання державної підтримки виноградарству та забезпечення розвитку виноробства з урахуванням вимог СОТ, у тому числі переведення заходів підтримки галузі виноградарства з «жовтої скриньки» у «зелену скриньку»; 4) розробки Виноградного кадастру в рамках загального земельного кадастру; 5) створення організаційно-правових умов для розвитку паритетних відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки; 6) урегулювання земельних відносин та раціоналізації землекористування, розробка юридичного та технічного оформлення права оренди землі під виноградниками, формування ринку земель сільськогосподарського призначення; 7) здійснення заходів щодо забезпечення розвитку інфраструктури ринку виноробної продукції, диверсифікації каналів реалізації та забезпечення якості продукції, регулювання попиту і пропозиції, захисту ринку від імпортової винопродукції та сировини низької якості; 8) здійснення заходів щодо збільшення ємності ринку винограду та продуктів його переробки з урахуванням потреб населення, його купівельної спроможності та максимальних можливостей експорту; 9) інноваційно-інвестиційного зміцнення матеріально-технічної бази виноградно-виноробної галузі, впровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій; 10) удосконалення страхової та податкової політики у сфері виноградно-виноробного виробництва; 11) підвищення ролі науки й освіти, розвитку дорадництва; 12) збереження трудових ресурсів, формування ефективної системи забезпечення галузі кадрами шляхом підготовки фахівців за цільовим направленням та залучення молодих фахівців для роботи у виноградарстві й виноробстві; 13) удосконалення системи управління у виноградно-виноробній галузі; 14) розроблення галузевої нормативної і технологічної документації, яка відповідає положенням та вимогам Європейського Співтовариства за рахунок коштів, передбачених на наукові дослідження¹.

¹ Про затвердження Галузевої програми розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року : наказ Мінагрополітики України від 21

З приводу переліченого слід нагадати, що Виноградний кадастр України було розроблено у 2009 році¹. Разом із тим, Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» втратив чинність у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України. У п. 16 перехідних положень цього Кодексу передбачено, що збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства сплачується тимчасово, до 1 січня 2018 року. Платниками збору є суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності та підпорядкування, які реалізують в оптово-роздрібній торговельній мережі та мережі громадського харчування алкогольні напої. Виробники алкогольних напоїв є платниками збору лише за умови реалізації ними цієї продукції в роздрібній торгівлі безпосередньо споживачам. У разі постачання такої продукції суб'єктам оптової та роздрібної торгівлі власного виробництва вони не є платниками збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. Ставка збору досить невелика і становить півтора відсотка від об'єкта оподаткування. Суми збору розподіляються та використовуються таким чином: вісімдесят п'ять відсотків – на розвиток виноградарства і садівництва, п'ятнадцять відсотків – на розвиток хмелярства². Проте такі обсяги державної підтримки виноградарству є недостатніми для забезпечення конкурентоспроможності галузі.

Отже, правовідносинам, які виникають у процесі виробництва виноградної продукції, властиві свої особливості правового регулювання. Вони складають органічний комплекс земельних, майнових, господарських, трудових, організаційно-управлінських та інших відносин, набувають цілісності та самостійності завдяки тому, що вони орієнтовані на забезпечення виробництва винограду та іншої виноградної продукції. Специфіка цих правовідносин полягає головним чином у їх структурі (суб'єкт, об'єкт і зміст) і зумовлюється наступними чинниками: 1) трудомісткість — широке застосування фізичної праці працюючих на виноградарських

липня 2008 р. № 444/74 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_cu/pg_gbwlsl/index.htm.

¹ Виноградний кадастр України [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.edorada.org/uk/node/152>.

² Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №№ 13/14, № 15/16, № 17. – Ст. 112.

підприємствах: під час посадки виноградників, їх зрідженості, обробки хімікатами, збирання винограду та ін.; 2) сезонність виробничого процесу; 3) багаторічне використання виноградних насаджень; 4) залежність кількісних і якісних показників урожаю винограду не тільки від інтенсивності праці, а й від природно-кліматичних умов (якості ґрунту, кількості тепла та опадів, напрямку і сили вітрових потоків, розташованості виноградників над рівнем моря тощо).

До суб'єктів правовідносин, які складаються у процесі виробництва виноградної продукції належать, з одного боку, товаровиробники цієї продукції, з другого – члени (учасники), наймані працівники, органи управління підприємств, їх структурні підрозділи, інші суб'єкти господарювання, органи державної влади й місцевого самоврядування.

Особливості правового статусу товаровиробників виноградної продукції залежать, насамперед, від предмета їх діяльності – виду продукції, яку вони виробляють. Виноградну продукцію можна класифікувати на: 1) виноград; 2) садивний матеріал винограду; 3) виноробну продукцію; 4) продукцію, яка виготовляється шляхом переробки винограду, окрім виноробної – соки, ізюм тощо.

Виходячи зі змісту Закону України «Про виноград та виноградне вино», товаровиробниками винограду вважаються юридичні й фізичні особи, господарська діяльність яких спрямована на виробництво технічних і столових сортів винограду, що зареєстрували свої виноградні насадження в центральному органі виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства, який визначає з виділенням у натурі зони виробництва винограду, в яких регламентується сортовий склад вирощування винограду відповідно до спеціалізації району виноградарства й заявлених категорій вина.

Товаровиробниками садивного матеріалу винограду згідно із Законом України від 26 грудня 2002 р. «Про насіння і садивний матеріал» виступають суб'єкти розсадництва – фізичні та юридичні особи, яким надано право займатися виробництвом, реалізацією та використанням садивного матеріалу винограду відповідно до вищевказаного закону¹. Суб'єкти розсадництва можуть викорис-

¹ Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 грудня 2002 р., № 411-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 13. — Ст. 92.

товувати садивний матеріал відповідно до Закону України від 21 квітня 1993 р. «Про охорону прав на сорти рослин»¹.

Садивний матеріал вводять в обіг після його сертифікації. Матеріал вважається сертифікованими, якщо він відповідає вимогам нормативно-правових актів за сортовою чистотою і посівними якостями та належить до сорту, занесеного до Реєстру сортів рослин України, придатних до поширення в Україні, або Реєстру сортів рослин Організації економічного співробітництва та розвитку, що вирощується з метою експорту і відповідає вимогам посівних та сортових якостей, передбачених нормативно-правовими актами, що діють у сфері насінництва та розсадництва. Форма та зміст сертифіката на садивний матеріал затверджуються Кабінетом Міністрів України. Сертифікація та видача сертифікатів, ділянковий та лабораторний сортовий контроль, маркування партій насіння, а також визначення сортових та посівних якостей здійснюються на платній основі центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, і його територіальними органами.

Суб'єкти розсадництва мають право розмножувати, заготовляти та використовувати насіння і садивний матеріал сортів рослин (клонів, ліній, гібридів) за дозволом відповідного володільця патенту на використання сорту, якщо їх виробничі умови відповідають атестаційним вимогам, які встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику. Закладання багаторічних насаджень плодкових, ягідних, горіхоплідних, малопоширених культур, винограду та хмелю проводиться згідно з проектно-кошторисною документацією на їх створення та зрощення. Експертизу проектно-кошторисної документації проводить центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, на платній основі. Розмір плати та порядок проведення експертизи відповідної проектно-кошторисної документації встановлюються Кабінетом Міністрів України (ст. 12 Закону «Про насіння і садивний матеріал»).

¹ Про охорону прав на сорти рослин :Закон України від 21 квітня 1993 р., № 3116-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 21. — Ст. 218.

Товаровиробники садивного матеріалу винограду, які відповідно до Порядку проведення атестації суб'єктів господарювання на право виробництва та реалізації насіння і садивного матеріалу, затвердженому наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20 лютого 2013 р., № 115, отримали право за результатами атестації виробляти й реалізовувати зазначений матеріал, заносяться до Державного реєстру виробників насіння і садивного матеріалу протягом десяти робочих днів з дня надходження заяви та відповідних документів. Реєстрація суб'єктів розсадництва здійснюється відповідно до Положення про Державний реєстр виробників насіння і садивного матеріалу, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20 лютого 2013 р. № 115¹.

Товаровиробники винограду та іншої виноградної продукції, які є юридичними особами, залежно від особливостей, обумовлених формуванням їх майна, складом його власників, засновників або учасників, характером відносин між ними, ступенем їх участі в управлінні підприємством і в розподілі прибутку, можливих джерел фінансування, мірою відповідальності за зобов'язанням, можуть діяти в наступних організаційних формах: а) господарське товариство б) сільськогосподарський виробничий кооператив; в) фермерське господарство; г) приватне (приватно-орендне) сільськогосподарське підприємство; в) державне (комунальне) комерційне сільськогосподарське підприємство.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про виноград та виноградне вино» товаровиробниками виноробної продукції визнаються суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності за наявності в них ліцензії. Залежно від виробничо-технологічної спеціалізації вони класифікуються на 2 групи: а) підприємства первинного виноробства, які здійснюють переробку винограду, виробництво виноматеріалів, сусла або соку консервованого, концентрату виноградного соку і які займаються витримкою виноматеріалів та утилізацією відходів виноробства; б) підприємства вторинного

¹ Про затвердження Порядку проведення атестації суб'єктів господарювання на право виробництва та реалізації насіння і садивного матеріалу, Положення про Державний реєстр виробників насіння і садивного матеріалу : наказ М-ва аграр. політики та прод-ва України від 20.02.2013 р., № 115 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 25. — Ст. 846.

виноробства, які займаються витримкою, дообробкою виноматеріалів і розливом вин або тільки розливом вин у посуд згідно з нормативними документами. Доцільно зазначити, що підприємства вторинного виноробства не належать до товаровиробників виноградної продукції як продукції сільськогосподарської, оскільки вони не займаються переробкою власновиробленої сировини.

Правовий статус господарств, статутна діяльність яких передбачає поєднання виробництва винограду з його переробкою на готову продукцію в межах одного суб'єкта, на сьогодні є не визначеним. Раніше такі господарства визначались, як підприємства змішаного типу, що займаються одночасно первинним і вторинним виноробством (п. 39 ст. 1 Закону України «Про виноград та виноградне вино»). Проте згодом, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про виноград та виноградне вино» від 5 березня 2009 р.¹, цей вид підприємств було виключено, залишивши тільки визначення підприємств первинного й вторинного виноробства окремо, не передбачаючи можливості їх поєднання. Тобто склалася така ситуація, за якої суб'єкти господарювання існують, а їх правовий статус не регламентовано законодавством.

Отже, товаровиробниками виноградної продукції є юридичні та фізичні особи, які займаються: виробництвом і реалізацією винограду – за наявності в них відповідним чином зареєстрованих виноградних насаджень; виробництвом і реалізацією садивного матеріалу – за умови проходження атестації, як суб'єктів господарювання на право виробництва та реалізації садивного матеріалу й внесення їх до Державного реєстру виробників насіння і садивного матеріалу; переробкою виноградної продукції із власновиробленої сировини та її реалізацією – за умови одержання у встановлених законом випадках ліцензії.

Законами України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»² та від 19 грудня 1995 р. «Про державне

¹ Про внесення змін до Закону України «Про виноград та виноградне вино»: Закон України від 05 березня 2009 р. № 1103-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 31. – Ст. 451.

² Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 23. – Ст. 158.

регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів»¹ закріплено, що вказані суб'єкти повинні отримати такі види ліцензій: на виробництво алкогольних напоїв у розмірі 780 грн.; на право здійснення експорту алкогольних напоїв у розмірі 780 грн.; на право роздрібною торгівлі алкогольними напоями у розмірі 8000 грн. на кожній окремий, зазначений в ліцензії електронний контрольно-касовий апарат (книгу обліку розрахункових операцій), а на території сіл і селищ, за винятком тих, що знаходяться у межах території міст – 500 грн.; плата за ліцензію на право оптової торгівлі алкогольними напоями – 500 000 грн.

Отже, розмір плати за ліцензію є однаковим для всіх суб'єктів господарювання, незалежно від обсягів продажу виноробної продукції. За таких умов невеликим підприємствам займатися оптовою торгівлею власновиробленої виноробної продукції не вигідно через велику плату за ліцензію. Тому господарства, які мають власні потужності для виробництва готової продукції, вимушені продавати не вино за прибутковою ціною, а реалізовувати виноматеріали виробникам вторинного виноробства за визначеними ними умовами.

Товаровиробник винограду є суб'єктом виробничого процесу, який підпадає під економічний тиск зі сторони представників сфер виноробної промисловості, роздрібною торгівлі, а також виробників й постачальників засобів виробництва. Як наслідок, розподіл доходів між ланками виноградо-виноробного підкомплексу не відповідає співвідношенню їх внесків в одержання кінцевого продукту, оскільки найвищого рівня отримання прибутків досягають підприємства, які функціонують на завершальній стадії виробничого циклу, адже кінцева продукція завжди оцінюється вище, ніж сировина. Так, на користь держави розподіляються 45% прибутків від реалізації виноробної продукції, заводи вторинного виноробства і торгівельні організації отримують 51%, виноградарі - 4%².

¹ Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 19 грудня 1995 р. № 3032-III // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 46. – Ст. 345.

² Сілецький В. П. Виноградне розсадництво – основа розвитку галузі // Сад, виноград і вино України. – 2000. – № 7-9. – С. 28-29.

Тому, низькі прибутки одержують виробники винограду, внесок яких є найбільшим, що робить неможливим нормальне відтворення насаджень, призводить до скорочення їх площ, спрощення технології вирощування винограду, зменшення його валових зборів, а у підсумку – і обсягів виноробної продукції та відрахувань до бюджету¹. У зв'язку з цим, у діяльності товаровиробників виноградної продукції важливу роль займає можливість інтеграції у межах одного підприємства процесів виробництва винограду, продукції його переробки та її реалізація. Така агропромислова інтеграція сприяє раціональному використанню обмежених економічних ресурсів виноградарського господарства шляхом своєчасної переробки винограду і скороченням витрат, пов'язаних з цим процесом, ефективному використанню робочої сили і забезпеченню її постійної зайнятості, раціональному використанню капіталу і матеріально-технічних ресурсів, самостійному встановленню цін на кінцеву продукцію, відповідно до вкладених у її виробництво витрат та ін. За сучасних умов таку внутрішньогосподарську інтеграцію можна вважати одним із важливих факторів виходу з економічної кризи та стабілізації стану виноградарської галузі України.

Основні засади об'єднання (кооперування) сільськогосподарських товаровиробників визначені законами України від 10 липня 2003 р. «Про кооперацію»² та від 17 липня 1997 р. (в редакції від 19 січня 2013 р.) «Про сільськогосподарську кооперацію»³. Зокрема, відповідно до ст. 3 першого зі згаданих законів, метою кооперації є задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативних організацій на основі поєднання їх особистих та колективних інтересів, поділу між ними ризиків, витрат і доходів, розвитку їх самоорганізації, самоуправління та самоконтролю. Кооператив, як юридична особа, утворюється фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі

¹ Гаркуша О. М. Формування ефективного виноградарсько-виноробного під комплексу АПК України: монографія / Олексій Миколайович Гаркуша. – Миколаїв: МДАА, 2001. – С. 258.

² Про кооперацію : Закон України від 10 лип. 2003 р. № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.

³ Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17 лип. 1997 р. № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.

членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування¹.

Визначення сільськогосподарського кооперативу надається у спеціальному Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію», відповідно до якого, сільськогосподарський кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. Виділяють виробничі та обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи².

Поряд з концентрацією товарного виробництва виноградної продукції у великих підприємствах ефективне господарювання також можуть забезпечувати фермерські господарства та їх об'єднання (наприклад, кооператив), що спеціалізуються на виробництві винограду. Твердження про те, що порівняно невеликі за площами насаджень виноградарські господарства є недостатньо сприйнятливими до інновацій у галузях, є безпідставними. Оскільки, як свідчить досвід багатьох країн, зокрема, Франції, Італії, Німеччини, Греції та інших, де переважають і успішно функціонують невеликі за площами насаджень (від 0,5 до 3,4 га) виноградарські господарства та забезпечують світове лідерство у виробництві винограду. Вони, як правило, функціонують на основі глибокої спеціалізації та всебічної кооперації як у сферах виробництва (використання техніки, виконання робіт тощо), так і у сферах промислової переробки, зберігання й реалізації продукції.

Спеціальна правосуб'єктність товаровиробників виноградної продукції обумовлюється наявністю у них земель сільськогоспо-

¹ Про кооперацію : Закон України від 10 лип. 2003 р. № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.

² Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17 лип. 1997 р. № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.

дарського призначення, на яких розташовані багаторічні насадження та особливостями правового режиму майна. Земельні ділянки надаються їм як основний засіб виробництва для використання за цільовим призначенням – для виробництва виноградної продукції. Експлуатація земельної ділянки не за цільовим призначенням, згідно зі ст. 143 Земельного кодексу України, є підставою для примусового припинення прав на неї. Отже, стверджувати в даному випадку про загальну правосуб'єктність виноградарських господарств є юридично помилковим.

Насадження виноградників для виноробства дозволяється лише у виноробних місцевостях із застосуванням районованих сортів винограду відповідно до проекту на створення виноградних насаджень. Цей проект розробляється проектною науково-дослідною установою землеустрою на підставі: 1) завдання на проектування, 2) акта вибору ділянки, 3) матеріалів ґрунтових, ботаніко-культуртехнічних вишукань, 4) аналізу кліматичних показників, 5) топозйомки ділянки, 6) заяви про екологічні результати діяльності, є) довідки про наявність підземних комунікацій, 7) державного акта на землю. Можуть бути затребувані також інші документи, якщо це необхідно для розробки проекту.

Проект на створення багаторічних насаджень (виноградників) повинен містити такі підрозділи, як: 1) пояснювальна записка з підставами щодо розробки проекту, аналізом кліматичних умов, проектними рішеннями та їх обґрунтуваннями, організацією території, проектною потужністю, спрямуванням використання врожаю й економічною ефективністю винограднику; 2) комплекс заходів з охорони навколишнього середовища (зменшення забруднення ґрунту, атмосферного повітря, джерел водопостачання від застосовуваних отрутохімікатів і пестицидів); 3) технологічна частина, яка складається з передпосадкової підготовки ґрунту, посадки й ремонту виноградника, складу ґрунту і внесення добрива, формування виноградних насаджень, установки шпалери, системи захисту виноградника від шкідників і хвороб, збирання урожаю; 4) організація насаджень, що охоплює строки і спосіб будовання, технологічні карти, охорону праці й техніку безпеки, агроекологічний паспорт сортів винограду, ґрунтові умови ділянки; 5) генеральний план створення виноградних на-

саджень; 6) паспорт проекту, в якому вказуються ситуаційний план проектного виноградника, експлікація земель у межах ділянки, її використання, характеристика насаджень, витрати матеріалів, затрати праці, техніко-економічні показники проекту; 7) кошторисна частина¹.

Після ґрунтовної характеристики суб'єктів правовідносин, які складаються в процесі виробництва винограду та іншої виноградної продукції, доцільно перейти до об'єктів відповідних правовідносин. Враховуючи вищезазначену специфіку цих відносин, слід виходити із розуміння сутності об'єкта відповідно до плюралістичної теорії². Так, об'єктом правовідносин виступають: предмети матеріального світу (земельні ділянки, майно, виноградна продукція тощо); послуги виробничого та невиробничого характеру; особисті немайнові блага (життя й здоров'я працівників та інших осіб); продукти інтелектуальної діяльності (наукові досягнення у царині виноградарства й виноробства). Якщо елементом об'єкта є тільки реальна поведінка людей (виконання робіт), він за своїм складом є простим. А якщо складниками об'єкта правовідносин є одночасно і матеріальні об'єкти (їх ще називають предметом правовідносин), і діяльність (дії) людей, його слід характеризувати як складний. Так, у процесі виробництва винограду матеріальним елементом об'єкта (предметом) виступає виноград як результат виконання робіт, що є його другим елементом. Вони у своїй сукупності становлять єдиний складний об'єкт комплексних правовідносин, що складаються в сфері виробництва виноградної продукції.

Для продовження характеристики елементів правовідносин, які виникають у розглядуваній царині, необхідно розкрити їх зміст –

¹ Зміст складено на прикладі Робочого проекту на створення багаторічних насаджень (винограднику) на земельних ділянках №№ 292, 3596, розробленим Державним підприємством «Кримський науково-дослідний і проектний інститут землевпорядкування».

² Александров Н. Г. Юридическая норма и правоотношение: сокр. стеногр. докл., прочит. на науч. сессии ин-та 06.05.1946 г. / под ред. И. Т. Голякова. — М.: Моск. юрид. ин-т, 1947. — 27 с.; Иоффе О. С. Советское гражданское право / Олимпиад Соломонович Иоффе. — М.: Юрид. лит., 1967. — 494 с.; Толстой Ю. К. К теории правоотношения / Ю. К. Толстой. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1959. — 88с.

суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників цих правовідносин. У юридичній літературі суб'єктивне право тлумачиться як міра дозволеної поведінки, що належить суб'єктові правовідносин і забезпечується державою, а юридичний обов'язок – це міра належної поведінки суб'єкта.

Серед специфічних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків товаровиробників виноградної продукції, що відображують особливості досліджуваних правовідносин, можна виділити: 1) забезпечення права власності на сорти винограду; 2) збереження сортової чистоти, біологічних і врожайних властивостей сорту винограду; 3) додержання технологічних і методичних вимог розсадництва; 4) дотримання сортового складу й технологічних прийомів вирощування винограду відповідно до визначених виноградарських зон; 5) дбайливий догляд за зрідженістю молодих виноградників; 6) раціональне використання землі як основного засобу виробництва, попередження деградації родючості земель та їх відтворення; 7) запобігання погіршенню стану виноградників, рослин сільськогосподарського призначення та іншої продукції рослинного походження через шкідників, хвороби й бур'яни; здійснення заходів, спрямованих на зменшення втрат урожаю; 8) відновлення системи внесення мінеральних та органічних добрив; 9) гарантування безпечного для здоров'я людини й навколишнього природного середовища застосування пестицидів та агрохімікатів; 10) забезпечення якісної та безпечної виноградної продукції; 11) додержання вимог державних стандартів і технічних умов у процесі виробництва виноградної продукції.

Таким чином, особливості змісту правовідносин, які виникають у сфері виробництва виноградної продукції, обумовлюються їх суб'єктивним складом, об'єктами й видом цих правовідносин. Із вищезазначених особливостей елементів правовідносин, що складаються у процесі виробництва виноградної продукції, впливає їх визначення як відносин, врегульованих нормами аграрного та інших галузей права, що виникають у зв'язку з використанням земель сільськогосподарського призначення в особливих природно-кліматичних зонах між товаровиробниками виноградної продукції, а також між ними та іншими господарюючими суб'єктами, членами (учасниками) цих товаровиробників та їх найманими працівниками, органами державної влади й органами місцевого

самоврядування з приводу відповідних об'єктів (виноградної продукції, майна, земель, праці тощо) при яких суб'єкти наділяються взаємозумовленими правами й обов'язками.

У межах Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 р.¹, Україна визначила важливість адаптації чинного законодавства до права ЄС та прийняла зобов'язання щодо приведення своїх чинних законів та майбутнього законодавства у відповідність до *acquis communautaire* (правової системи ЄС). На рівні ЄС до основних правових актів, що регулюють відносини в галузі виноробства й організації ринку вина належать Постанова Ради ЄС № 1493/1999 від 17 травня 1999 р. «Про організацію спільного ринку вина»; Постанова Комісії ЄС № 1227/2000 від 31 травня 2000 р., яка встановлює детальні правила застосування Постанови Ради ЄС № 1493/1999 від 17 травня 1999 р. про організацію спільного ринку вина по відношенню до виробничого потенціалу; Постанова Комісії ЄС № 2739/1999 від 21 грудня 1999 р., якою внесено зміни до Постанови ЄС № 3388/81, яка встановлює особливі (спеціальні) правила щодо ліцензій на імпорт та експорт у виноробному секторі; Постанова ЄС № 1685/95 «Про заходи з метою видачі ліцензій на експорт для продуктів виноробного сектору» та ін.

Отже, правове регулювання виноградарства в Україні складається із міжнародних нормативно-правових актів, законів (зокрема прийнято спеціальний Закон «Про виноград і виноградне вино») та підзаконних нормативно-правових актів, які в цілому забезпечують виробництво виноградної продукції в Україні.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Чим обумовлюється важливість правового регулювання виноградарства?
2. Сформулюйте визначення виноградарства.
3. Перелічіть продукцію виноградарства та виноробства.
4. Визначте систему нормативно-правових актів, якими врегульовано виноградарство.

¹ Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. - №75. – Т.1. – Ст. 2125.

5. Надайте загальну характеристику Закону України від 16 червня 2005 р. «Про виноград та виноградне вино».
6. Які вимоги до якості та безпечності винограду містяться в державних стандартах на сільськогосподарську продукцію?
7. Визначте особливості правового регулювання розсадництва.
8. За допомогою яких заходів надається державна підтримка виробникам винограду?
9. У якому нормативному акті узагальнено вимоги до створення та використання виноградників в Україні?
10. Дайте оцінку стану правового регулювання виноградарства в Україні.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Визначте основний нормативно-правовий акт, яким врегульовано виноградарство:
 - А) Закон України «Про виноградарство»;
 - Б) Закон України «Про виноград та виноградне вино»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) Закон України «Про карантин рослин».
2. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до якості і безпечності продукції виноградарства?
 - А) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - Б) Закон України «Про пестициди і агрохімікати»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) Закон України «Про карантин рослин».
3. В якому документі виноград віднесено до продукції сільського господарства?
 - А) Українська класифікація продукції зовнішньоекономічної діяльності;
 - Б) Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010;
 - В) Закон України «Про виноградарство»;

- Г) Цивільний кодекс України.
4. В якому нормативно-правовому акті передбачено стягнення збору для підтримки виноградарства?
 - А) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - Б) Закон України «Про виноградарство»;
 - В) Податковий кодекс України;
 - Г) Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства».
5. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до вирощування розсади винограду?
 - А) Закон України «Про зерно та ринок зерна»;
 - Б) Закон України «Про насіння і садивний матеріал»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) Закон України «Про насіння».
6. В якому випадку дозволяється виробництво вина із столових сортів винограду?
 - А) виноград столових сортів за вмістом цукру та іншими показниками відповідає вимогам державного стандарту на виноград технічних сортів;
 - Б) виробництво вина відбувається вітчизняним товаровиробником;
 - В) вирощування здійснюється для самостійної подальшої переробки;
 - Г) виробництво вина з винограду столових сортів заборонено.
7. В якому нормативно-правовому акті міститься визначення поняття «виноградарство»?
 - А) Закон України «Про виноградарство»;
 - Б) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - В) Закон України «Про виноград та виноградне вино»;
 - Г) Господарський кодекс України.

8. Вимоги яких документів є необов'язковими для дотримання при вирощуванні винограду?

- А) державні стандарти на виноград технічних сортів;
- Б) технічні регламенти;
- В) державні стандарти на виноград столових сортів;
- Г) міжнародні стандарти на окремі види винограду.

9. На який період розроблено Галузеву програму розвитку виноградарства та виноробства України?

- А) до 2015 року;
- Б) до 2020 року;
- В) до 2025 року;
- Г) до 2030 року.

10. Що являє собою Виноградний кадастр України?

А) це інформаційна база про господарську організацію виноградарства, якісний та кількісний стан виноградних насаджень, їх сортовий склад, ґрунтово-кліматичні умови вирощування та розсадницьку базу виноградарства;

Б) це електронний реєстр підприємств – виробників винограду;

В) це база даних розташування виноробних підприємств;

Г) це банк елітних вин України.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Проаналізувати історію розвитку правового регулювання виноградарства.

2. Скласти схему «Нормативно-правове регулювання виноградарства в Україні».

3. Порівняти вимоги ДСТУ 2366:2009 «Виноград свіжий технічний. Технічні умови» та ДСТУ 2438:1994 «Виноград свіжий столовий. Технічні умови».

4. Проаналізувати результативність виконання Галузевої програми розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року.

5. Аргументувати доцільність впровадження на підприємствах виноградарства та виноробства вимог державного стандарту ДСТУ ISO 9001:2009 «Система управління якістю. Вимоги».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гаркуша О. М. Формування ефективного винардарсько-виноробного під комплексу АПК України: монографія / Олексій Миколайович Гаркуша. – Миколаїв: МДАА, 2001. – С. 258.

2. Дулов С. В. Недоліки державного управління земельними ресурсами та їхній вплив на розвиток виноградарства та виноробства в Україні / С. В. Дулов // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – С. 108-113.

3. Самсонова Я. О. Правове регулювання співвідношення прав на земельну ділянку з правами на багаторічні насадження, які на ній розташовані / Я. О. Самсонова // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – № 4 (15). – 2013. – С. 297.

4. Самсонова Я. О. Правові засади виробництва й реалізації виноградної продукції в Україні: монографія / Яна Олексіївна Самсонова. – Х.: Видавництво «С.А.М», 2012. – 176 с.

5. Самсонова Я. О. Правові проблеми розвитку агропромислової інтеграції у виноградно-виноробному під комплексі України / Я. О. Самсонова // Проблеми розвитку аграрного та земельного права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 25 трав. 2011 р. – К., 2011. – С. 96–99.

6. Статівка А. М. Особливості правосуб'єктності товаровиробників винограду та його садивного матеріалу, як суб'єктів аграрних правовідносин / А. М. Статівка, Я. О. Самсонова // Науковий вісник НУБіП України. – 2010. – Вип. 156. – С. 59-68.

7. Прохорчук С. В. Перспективи розвитку виноградарства і виноробства України в умовах економічної кризи [Електронний ресурс] / С. В. Прохорчук // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Biznes/2010_1/2010/01/100107.pdf.

1.4. Правове регулювання селекції рослин

Майбутнє благополуччя людства залежить від вирішення численних проблем, серед яких важливе місце займає створення нових сортів рослин, які б забезпечували задоволення продовольчих потреб населення у якісній та безпечній харчовій продукції. Така діяльність у рослинництві проводиться двома шляхами: 1) виведення генно-модифікованих організмів; 2) селекційної діяльності. Перший із вказаних є ефективним, однак досить ризикованим, оскільки стабільність модифікованих рослин не апробована часом. Витіснивши традиційні сорти рослин, вони надалі можуть виродитись.

Селекційна діяльність у цьому контексті є надійнішою, хоча й потребує значних капіталовкладень та затрат часу на схрещення різних сортів рослин у кількох поколіннях, що гарантуватиме стійкість нового сорту та стабільність його якісних характеристик.

Серед численних прикладів застосування досягнень селекції в сучасному сільському господарстві можна виокремити досить революційну та перспективну технологію висадження щепленої розсади. Кавун і диню прищеплюють на корінь гарбуза, який є холодостійким. Таким чином, досягається не лише можливість висадження розсади вже після 10 квітня – і вона нормально переносить перепади температури, а й майже стовідсотковий її захист від хвороб¹.

Правове регулювання селекції рослин охоплює два різні інститути аграрного права: 1) інститут охорони прав на сорти рослин; 2) інститут правового регулювання насінництва.

Необхідно відмітити, що охорона інтелектуальної власності на сорти рослин здійснюється не загальними нормами Цивільного кодексу України про винаходи і корисні моделі, а достатньо розвиненим аграрним інститутом охорони права інтелектуальної власності на сорти рослин.

Норми вказаного інституту зосереджені в Законі України від 21 квітня 1994 р. «Про охорону прав на сорти рослин», який регулює майнові й особисті немайнові відносини, що виникають у зв'язку з

¹ Лимар В. Вирощування кавунів, динь та гарбузів / В. Лимар // Фермер. – 2008. – № 5(14). – С. 16.

набуттям, здійсненням та захистом прав інтелектуальної власності на сорти рослин¹. Проте в Законі не вживається поняття селекційної діяльності, при цьому, автор сорту, людина, яка безпосередньо вивела або виявила і поліпшила сорт, називається селекціонером.

Відповідно до ст. 1 згаданого Закону, сорт рослин – це окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, задовольняє вона повністю або ні умови виникнення правової охорони, по-перше, може бути визначена ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності даного генотипу або комбінації генотипів; по-друге, може бути відрізнена від будь-якої іншої групи рослин ступенем прояву принаймні однієї з цих ознак; по-третє, може розглядатися як єдине ціле з точки зору її придатності для відтворення в незмінному вигляді цілих рослин сорту.

Сорт – це результатом селекційної діяльності та придатним для набуття права на нього як на об'єкт інтелектуальної власності, якщо за проявом ознак, породжених певним генотипом чи певною комбінацією генотипів, він є 1) новим, 2) відмінним, 3) однорідним, 4) стабільним.

Сорт визнається новим, якщо до дати, на яку заявка вважається поданою, заявник (селекціонер) чи інша особа за його дозволом не продавали чи будь-яким іншим способом не передавали матеріал сорту для комерційного використання протягом встановленого законом періоду. Тобто, можна зробити висновок, що якщо така діяльність провадилась раніше (до встановленого періоду), то сорт визнається новим. Сорт відповідає умові відмінності, якщо за проявом його ознак він чітко відрізняється від будь-якого іншого сорту, загальновідомого до дати, на яку заявка вважається поданою. Однорідним сорт вважається, якщо з урахуванням особливостей його розмноження всі рослини цього сорту залишаються достатньо схожими (однорідними) за своїми основними ознаками, зазначеними в описі сорту. Стабільним є сорт за умов, якщо його основні ознаки, відзначені в описі сорту, залишаються незмінними після неодноразового розмноження чи, у разі особливого циклу розмноження, в кінці кожного такого циклу.

¹ Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21 квітня 1994 р. № 3116-ХІІ // Відомості Верховної ради України. – 1993. – № 21. – С. 218.

Окрім критеріїв придатності, законодавство закріплює й критерії заборони поширення сорту на території України. Так, згідно з п. 2 наказу Міністерства аграрної політики України від 30 серпня 2002 р. № 247 «Про затвердження критеріїв заборони поширення сортів в Україні» критерії заборони розповсюджуються на сорти, які: 1) не придатні до правової охорони; 2) не задовольняють потреби суспільства; 3) становлять загрозу життю і здоров'ю людей; 4) завдають шкоди рослинному і тваринному світу та довкіллю.

Сортами, не придатними до правової охорони, вважаються сорти, які не відповідають новизні, вирізнятності, однорідності, стабільності. Сортами, що не задовольняють потреби суспільства, є сорти, які мають такі характеристики: 1) урожайність сорту, яка відзначена протягом проведення випробувань, менша, ніж усереднена врожайність сортів, що пройшли державну реєстрацію за п'ять попередніх років, за окремими винятками; 2) якісні показники сорту поступаються якісними показниками сортів, що пройшли державну реєстрацію в останні п'ять років; 3) нестійкі до хвороб, шкідників та стресових факторів сорти. Сортами, які становлять загрозу життю і здоров'ю людей, вважаються сорти, продукція переробки яких містить шкідливі речовини; є небезпечною для харчування; використовується для виготовлення наркотичних та отруйних речовин, коли це заборонено законодавством. Сорти, що завдають шкоди рослинному і тваринному світу та довкіллю – це сорти, неконтрольоване розмноження яких сприяє поширенню ареалу диких видів та засміченню посівів культурних рослин; які здатні накопичувати джерела інфекції і в результаті створювати умови виникнення епіфітотій; вегетативні та генеративні органи яких містять особливі специфічні речовини, що стимулюють розмноження шкідників, а це створює умови виникнення епізоотій; створені методом генетичної інженерії, які за умов культивування їх можуть провокувати небажані наслідки¹.

Після визначення підстав для визнання сорту селекційним досягненням, доцільно визначити порядок набуття права на сорт. Це відбувається шляхом подання до Уповноваженого органу заявки,

¹ Про затвердження критеріїв заборони поширення сортів в Україні : наказ Міністерства аграрної політики України від 30 серпня 2002 р. № 247 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 44. – Ст. 2053.

експертизи заявки та державної реєстрації прав. Заявка на сорт подається до Уповноваженого органу селекціонером, а у визначених випадках його представником, роботодавцем чи їх правонаступниками.

Заявка складається українською мовою і повинна містити: 1) заяву про визнання прав на сорт з позначенням видів прав на сорт, які має намір отримати заявник; 2) ім'я (назву) та адресу місця проживання (місцезнаходження) заявника; 3) ім'я та адресу місця проживання автора (авторів); 4) зазначення ботанічного таксона; 5) запропоновану назву сорту; 6) технічну анкету сорту; 7) зазначення показників для визначення придатності сорту для поширення в Україні; 8) відомості про походження сорту, які містять методи та вихідні форми, що використовуються для його створення; 9) відомості про інші заявки щодо цього сорту; 10) відомості про здійснене комерційне використання; 11) доказ сплати збору за подання заявки тощо. До заявки додаються зразки посадкового матеріалу.

Заявка на сорт рослин підлягає реєстрації в Державному реєстрі заявок на сорти рослин, ведення якого регулюється наказом Міністерства аграрної політики України від 26 лютого 2003 р. № 42 «Про затвердження Положення про Державний реєстр заявок на сорти рослин». Значення такої реєстрації полягає у тому, що внесені до Реєстру заявки відомості про сорт, заявлений з метою набуття майнового права власника сорту, дають заявнику право на тимчасову правову охорону в межах наданого із заявкою опису сорту від дати подання заявки. Після публікації інформації з Реєстру заявок в офіційному бюлетені Держсортслужби будь-яка особа має право одержати витяг з Реєстру заявок¹.

Подана заявка підлягає державній науково-технічній експертизі, яка проводиться з метою встановлення відповідності заявки і сорту вимогам Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» та підготовки обґрунтованих експертних висновків і рішень за заявкою. Відповідно до ст. 31 Закону, у разі відповідності за результатами кваліфікаційної експертизи заявленого сорту вимогам

¹ Про затвердження Положення про Державний реєстр заявок на сорти рослин : наказ Міністерства аграрної політики України від 26 лютого 2003 р. № 42 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 13. – Ст. 589.

цього Закону Уповноваженим органом приймається рішення про виникнення прав на сорт¹.

Спеціально уповноваженими органами у сфері охорони прав на сорти рослин є Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України та Державна інспекція сільського господарства України, діяльність яких було ліквідовано постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», проте на сьогодні вони продовжують повноцінно функціонувати.

Так, Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України: 1) проводить державну науково-технічну експертизу сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності; 2) організує та здійснює державне випробування сортів рослин з метою визначення придатності для поширення їх в Україні; 3) організовує приймання заявок на сорти рослин, проведення їх експертизи, ухвалює рішення щодо них; 4) видає охоронні документи на сорти рослин; 5) веде Державний реєстр заявок на сорти рослин (Реєстр заявок), Державний реєстр прав власників сортів рослин (Реєстр патентів), Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні (Реєстр сортів) і забезпечує проведення державної реєстрації заявок, прав на сорти рослин, сортів і підтримувачів сортів рослин; 6) забезпечує опублікування офіційних відомостей про подані заявки на сорти рослин, видані патенти на сорти рослин і свідоцтва про авторство на сорти рослин, видання Каталогу сортів рослин, придатних для поширення в Україні².

Державна інспекція сільського господарства України є органом державної влади, який наділений значними повноваженнями щодо охорони прав інтелектуальної власності на сорти рослин, що проявляється у її контрольно-наглядових повноваженнях. Крім того Держсільгоспінспекція наділена певними повноваженнями також щодо захисту прав інтелектуальної власності на сорти рослин у частині складання адміністративних протоколів та можливого за-

¹ Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21 квітня 1994 р. № 3116-ХІІ // Відомості Верховної ради України. – 1993. – № 21. – С. 218.

² Про затвердження Положення про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України : указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 46/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – С. 1270.

хисту прав суб'єктів інтелектуальної власності в судах України як третьої особи, експерта та іншого учасника процесу¹.

Щодо оформлення прав на сорт рослин у спеціальній літературі зазначається, що лише одиниці задумуються над захистом свого досліду, адже патентування сортів рослин дає право володільцю на використання сорту та виключне право на дозвіл чи заборону використання сорту іншим особам. Сутність права дозволу чи заборони використання сорту полягає перш за все у тому, що ніхто без дозволу володільця патенту не може здійснювати щодо посадкового матеріалу сорту такі дії: виробництво рослин з метою розмноження; пропонування до продажу та іншого комерційного обігу².

До законодавства у сфері захисту прав на сорти рослин ст. 2 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» відносить Цивільний кодекс України, цей Закон, міжнародні договори у сфері охорони прав на сорти рослин, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інші нормативно-правові акти, прийняті відповідно до них³.

Зокрема, необхідно вказати Міжнародну конвенцію з охорони нових сортів рослин від 2 грудня 1961 р., в якій поняття «селекціонер» розуміється ширше, ніж у Законі України «Про охорону прав на сорти рослин», а саме, особа, яка вивела чи винайшла та вдосконалила сорт; особа, яка є роботодавцем згаданої вище особи чи, яка доручила останній особі роботу, якщо це передбачається законодавством відповідної договірної сторони, або правонаступника першої чи другої із згаданих вище осіб, залежно від конкретного випадку.

Відповідно до зазначеної Конвенції, право селекціонера надається, якщо сорт є: 1) новим; 2) відмінним; 3) однорідним; 4) стабільним. Тобто українське законодавство у цій сфері в ці-

¹ Бондар О.Г. Майнові відносини як об'єкт державного нагляду (контролю) у сфері охорони прав на сорти рослин / О.Г. Бондар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/15782/1/12bog.pdf>.

² Пічкур О.В. Правова охорона селекційних досягнень у рослинництві : монографія / О.В. Пічкур. – К.: «ПП Авокадо», 2006. – С. 186.

³ Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21 квітня 1994 р. № 3116-ХІІ // Відомості Верховної ради України. – 1993. – № 21. – С. 218.

лому відповідає міжнародним нормам. Однак зміст перелічених понять дещо відрізняється.

Так, сорт вважається новим, якщо на дату подання заявки про набуття права селекціонера, розмножувальний або рослинний матеріал цього сорту не продавався або в інший спосіб не передавався третім особам селекціонером або за його згодою для використання сорту. При цьому, на відміну від українського законодавства, рослинний матеріал не повинен передаватися взагалі, а не протягом певного періоду до подання заявки щодо нього. Відмінним вважається сорт, якщо він чітко відрізняється від будь-якого іншого сорту, існування якого на момент подання заявки є загальновідомим. Зокрема подання заявки на надання права селекціонера або на внесення іншого сорту до офіційного реєстру сортів у будь-якій країні вважається таким, що робить цей сорт загальновідомим з дати подання заявки, за умови, що заявка спричиняє надання права селекціонера або внесення згаданого іншого сорту до офіційного реєстру сортів, залежно від конкретного випадку. Сорт вважається однорідним, якщо з урахуванням варіювання, яке може мати місце, унаслідок особливостей його розмноження, він є достатньо однорідним за його відповідними ознаками. Стабільним визнається сорт, якщо його відповідні ознаки залишаються незмінними після неодноразового розмноження або, у випадку особливого циклу розмноження, наприкінці кожного такого циклу¹.

На виконання вимог Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів, серед яких: Положення про свідоцтво про авторство на сорт рослин (затверджене наказом Міністерства аграрної політики України від 28 травня 2003 р. № 151)², Положення про Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин та про видачу патентів України на сорт рослин (затверджене наказом Міністерства аграрної політики України від 13 грудня 2002 р. № 390)³,

¹ Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 2 грудня 1961 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 34. – С. 2418.

² Про затвердження Положення про свідоцтво про авторство на сорт рослин : наказ Міністерства аграрної політики України від 28 травня 2003 р. № 151 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 24. – С. 1162.

³ Про затвердження Положення про Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин та про видачу патентів

Положення про експертизу назв сортів рослин (затверджене наказом Міністерства аграрної політики України від 23 червня 2003 р. № 188)¹, Правила складання та подання заявки на сорт рослин (затверджені наказом Міністерства аграрної політики України від 26 квітня 2007 р. № 287)² та ін.

Положення про свідоцтво про авторство на сорт рослин визначає процедуру видачі свідоцтва про авторство на сорт рослин, унесення змін до складу авторів сорту, обміну авторського свідоцтва на сорт рослин на свідоцтво про авторство на сорт рослин, а також установлює форму свідоцтва про авторство на сорт рослин. Відповідно до цього Положення свідоцтво про авторство на сорт рослин є охоронним документом, що засвідчує особисте немайнове право авторства на сорт і видається автору сорту рослин (селекціонеру).

Автором сорту (селекціонером) визнається людина, яка безпосередньо вивела або виявила і поліпшила сорт. Вона набирає особистого немайнового права авторства від дати державної реєстрації сорту рослин. Свідоцтво видається автору сорту рослин на його вимогу в місячний термін від дати державної реєстрації сорту рослин³. Таким чином, зазначене положення деталізує норми Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» і, на відміну від норм міжнародного права, селекціонером визначає виключно людину, яка створила новий сорт рослин.

Наступним важливим документом є Положення про Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин та про

України на сорт рослин : наказ Міністерства аграрної політики України від 13 грудня 2002 р. № 390 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 6. – С. 250.

¹ Про затвердження Положення про експертизу назв сортів рослин : наказ Міністерства аграрної політики України від 23 червня 2003 р. № 188 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – С. 1510.

² Про затвердження Правил складання та подання заявки на сорт рослин : наказ Міністерства аграрної політики України від 26 квітня 2007 р. № 287 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 41. – С. 1643.

³ Про затвердження Положення про свідоцтво про авторство на сорт рослин : наказ Міністерства аграрної політики України від 28 травня 2003 р. № 151 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 24. – С. 1162.

видачу патентів України на сорт рослин, який визначає порядок ведення Державного реєстру прав інтелектуальної власності на сорти рослин, видачу патентів України на сорти рослин та їх завірених копій, а також установлює форму патенту. Згідно з цим Положенням Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин є документом, який призначений для державної реєстрації майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин в Україні та містить відомості щодо майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин та прав, пов'язаних з цим правом¹. На цей час Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин ведеться Державною ветеринарною та фітосанітарною службою України².

Державна реєстрація майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин здійснюється, якщо він відповідає критеріям придатності сорту для набуття майнових прав інтелектуальної власності на нього, йому присвоєно назву та якщо він отримав позитивний висновок за результатами проведення формальної і кваліфікаційної експертизи заявки на сорт рослин³.

Критерії придатності та порядок проведення експертизи були охарактеризовані вище. Що ж стосується присвоєння назви, то порядок проведення експертизи назви сорту рослини, надання експертного висновку і реєстрації назви сорту врегульовано Положенням про експертизу назв сортів рослин, відповідно до якого, експертиза запропонованої заявником назви сорту рослини проводиться Українським інститутом експертизи сортів рослин з метою визначення відповідності цієї назви вимогам, установленим Законом.

¹ Про затвердження Положення про Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин та про видачу патентів України на сорт рослин : наказ Міністерства аграрної політики України від 13 грудня 2002 р. № 390 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 6. – С. 250.

² Про затвердження Положення про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України : указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 46/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – С. 1270.

³ Про затвердження Положення про Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин та про видачу патентів України на сорт рослин : наказ Міністерства аграрної політики України від 13 грудня 2002 р. № 390 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 6. – С. 250.

Експертиза назви сорту проходить у два етапи: 1) перевірка на тотожність та подібність назви сорту з відомими назвами сортів; 2) підготовка експертного висновку. У результаті проведення кваліфікаційної експертизи приймається рішення про державну реєстрацію сорту і прав на сорт¹.

Свідоцтво про державну реєстрацію сорту рослин видається Держветфітослужбою в місячний строк від дати державної реєстрації сорту особі, яка має право на його одержання, або надсилається за адресою, зазначеною у поданій заявці на сорт рослин. Зразок цього документу визначено у додатку № 2 до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні» від 15 травня 2003 р. № 686². З приводу цього документу доцільно зазначити, що відповідно до положень Закону України. «Про охорону прав на сорти рослин» свідоцтво про державну реєстрацію сорту рослин є охоронним документом, що засвідчує майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин³.

Законодавство передбачає можливість передання зазначеного права іншим особам за договором про передачу майнового права на сорт або договором про передачу права на використання сорту. Особливі вимоги до таких договорів містяться у наказі Міністерства аграрної політики України від 21 липня 2003 р. № 244 «Про затвердження Інструкції про реєстрацію договору про передачу майнового права на сорт і договору про передачу права на використання сорту». Так, договір буде вважатися дійсним, якщо він укладений у письмовій формі та підписаний сторонами, а для третіх осіб - з дати публікації в офіційному бюлетені Держсортслужби відомостей про його реєстрацію. Автор сорту в цьому разі має суттєві гарантії, адже власник сорту, який не є його автором,

¹ Про затвердження Положення про експертизу назв сортів рослин : наказ Міністерства аграрної політики України від 23 червня 2003 р. № 188 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – С. 1510.

² Про затвердження Положення про Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2003 р. № 686 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 21. – Ст. 919.

³ Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21 квітня 1994 р. № 3116-ХІІ // Відомості Верховної ради України. – 1993. – № 21. – С. 218.

може передати майнове право на сорт лише попередньо повідомивши про це автора (авторів) сорту. Таким чином, автор (автори) сорту має переважне право на одержання майнового права і патенту впродовж трьох місяців від дати отримання ним (ними) повідомлення¹.

Із мотивів надзвичайної суспільної необхідності та за умови воєнного чи надзвичайного стану (з виплатою відповідної компенсації) право на використання сорту може набуватись без договору, а на підставі примусової ліцензії на використання сорту рослин, яка видається заявнику на строк до чотирьох років відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 січня 2003 р. № 121 «Про затвердження Порядку видачі примусової ліцензії на використання сорту рослин»².

Застосування створеного сорту у господарській діяльності, зокрема порядок використання сортів рослин, забезпечення якості у насінництві та державна підтримка селекційної справи, регулюються інститутом правового регулювання насінництва, який логічно продовжує правовий інститут охорони прав на сорти рослин та регулює суспільні відносини, пов'язані з використанням насіння і садивного матеріалу, забезпеченням його належної якості, підтриманням чистоти сорту, створення умов для розвитку системи насінництва.

Важливе місце в правовому регулюванні насінництва в Україні посідає Закон України від 26 грудня 2002 р. «Про насіння і садивний матеріал»³, який визначає основні засади виробництва та обігу насіння і садивного матеріалу, а також порядок здійснення державного контролю за ними. Доцільно зазначити, що дія цього Закону не поширюється на обіг насіння і садивного матеріалу ге-

¹ Про затвердження Інструкції про реєстрацію договору про передачу майнового права на сорт і договору про передачу права на використання сорту : наказ Міністерства аграрної політики України від 21 липня 2003 р. № 244 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 33. – Ст. 1807.

² Про затвердження Порядку видачі примусової ліцензії на використання сорту рослин : постанова Кабінету Міністрів України від 29 січня 2003 р. № 121// Офіційний вісник України. – 2003. – № 6. – Ст. 230.

³ Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 груд. 2002 р. № 411–IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 4. – Ст. 96.

нетично модифікованих організмів (рослин), що регулюється спеціальним законодавством.

Згідно зі ст. 12 названого Закону, право на виробництво та використання насіння і садивного матеріалу суб'єкти насінництва та розсадництва мають право розмножувати, заготовляти та використовувати насіння і садивний матеріал сортів рослин (клонів, ліній, гібридів) за дозволом відповідного володільця патенту на використання сорту, якщо їх виробничі умови відповідають атестаційним вимогам, що встановлюються відповідно до Порядку проведення атестації суб'єктів господарювання на право виробництва та реалізації насіння і садивного матеріалу¹.

Право на виробництво добазового, базового та сертифікованого насіння, гібридів першого покоління, вихідного, базового та сертифікованого садивного матеріалу багаторічних рослин, культури меристем (in vitro), садивного матеріалу однорічних культур надається суб'єктам насінництва та розсадництва, які за результатами атестації внесені до Реєстру виробників².

На виробників насіння і садивного матеріалу покладено низку обов'язків щодо збереження селекційної чистоти сортів рослин, а саме: 1) вирощувати насіння і садивний матеріал сортів, внесених до Реєстру сортів, в обсязі, визначеному ліцензійним договором; 2) додержуватися технологічних і методичних вимог насінництва та розсадництва щодо збереження сортової чистоти, біологічних і урожайних властивостей сорту та посівних якостей насіння; 3) гарантувати відповідність насіння і садивного матеріалу, що підлягає реалізації, сортової чистоті (типовості) і посівним якостям, зазначеним у сертифікатах на насіння та садивний матеріал; 4) зберігати дублікати проб насіння і садивного матеріалу (відповідно до біологічної здатності) упродовж строку дії сертифіката на насіння; 5) вести по кожному сорту насінницьку документацію за встановленими формами і зберігати її протягом трьох років; 6) додержу-

¹ Про затвердження Порядку проведення атестації суб'єктів господарювання на право виробництва та реалізації насіння і садивного матеріалу : наказ Міністерства аграрної політики України від 2 лютого 2013 р. № 115 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 25. – С. 846.

² Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 груд. 2002 р. № 411–IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 4. – Ст. 96.

ватися встановленого порядку пакування, маркування, транспортування та зберігання насіння і садивного матеріалу відповідно до вимог нормативно-правових актів та стандартів; 7) відшкодовувати матеріальні збитки споживачу в разі реалізації йому некондиційного насіння чи садивного матеріалу; 8) використовувати сорти насіння і садивного матеріалу рослин з дотриманням вимог Закону України «Про охорону прав на сорти рослин».

Насіння і садивний матеріал вводять в обіг після їх сертифікації, якщо вони відповідають вимогам нормативно-правових актів за сортовою чистотою і посівними якостями; належать до сорту, занесеного до Реєстру сортів рослин України або Реєстру сортів рослин Організації економічного співробітництва та розвитку.

При визначенні сортових і посівних якостей насіння і садивного матеріалу використовуються єдині методи та лабораторно-технічні засоби, єдина термінологія і нормативна документація. Норми сортових і посівних якостей насіння і садивного матеріалу встановлюються нормативними документами у сфері насінництва та розсадництва.

Визначення сортових якостей насіння і садивного матеріалу здійснюється шляхом інспектування, ділянкового та лабораторного сортового контролю на відповідність сорту морфологічними ознаками, визначеними при його реєстрації. Інспектування садивного матеріалу, призначеного для реалізації, та багаторічних насаджень плодових, ягідних, горіхоплідних, малопоширених культур, винограду та хмелю, проводиться щорічно незалежно від обсягів виробництва з метою визначення якості та видачі сертифіката. Якщо посів (насадження) за сортовою чистотою не відповідає вимогам до заявленої категорії, одержане насіння та/або садивний матеріал може бути переведено в нижчу категорію, вимогам якої воно відповідає. У разі невідповідності посіву (насадження) вимогам нормативних документів, що регламентують сферу насінництва та розсадництва, він вилучається з числа насінневих (розсадницьких).

Використання для сівби/посадки насіння та/або садивного матеріалу, яке не має відповідного сертифіката, забороняється. Однак невизнане насіння і садивний матеріал дозволяється використовувати для посівних цілей, якщо: 1) їх розмноження перед-

бачено міжнародним договором для вивезення за межі України; 2) заявник сорту створює запас насіння та садивного матеріалу в період проведення державної науково-технічної експертизи; 3) надано дозвіл на ввезення насіння сорту, не внесеного до Реєстру сортів рослин України у зв'язку зі складними погодно-кліматичними умовами, що призвели до недобору насіння сільськогосподарських рослин. На суб'єкта насінництва Законом покладається обов'язок гарантувати відповідність сортових і посівних якостей насіння, а на суб'єкт розсадництва – походження, санітарний стан і якість садивного матеріалу згідно з вимогами нормативно-правових актів, про що зазначається у сертифікатах.

Що ж до такого важливого питання, як державна підтримка селекційної діяльності, то відповідно до ст. 27 Закону вона надається у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на відповідний рік¹. Механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки селекційної діяльності, зокрема за програмами «Селекція в рослинництві» та «Селекція сільськогосподарських культур у ланках первинного рослинництва», визначається постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2009 р. № 232 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для селекції в рослинництві»².

Згідно із зазначеним документом Головним розпорядником бюджетних коштів за програмою «Селекція в рослинництві» є Міністерство аграрної політики та продовольства України, а за програмою «Селекція сільськогосподарських культур у ланках первинного рослинництва» Національна академія аграрних наук.

Бюджетні кошти спрямовуються на часткову компенсацію вартості виконаних робіт у первинному насінництві, однак отримати їх за програмою «Селекція в рослинництві» можуть тільки ті підприємства, що перебувають у віданні Національної ака-

¹ Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 груд. 2002 р. № 411-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 4. – Ст. 96.

² Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для селекції в рослинництві : постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2009 р. № 232 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 21. – Ст. 674

демії аграрних наук та Національної академії наук, дослідні та навчально-дослідні господарства навчальних закладів аграрної освіти і науки, які належать до сфери управління Міністерства аграрної політики та продовольства, внесені до Державного реєстру виробників насіння і садивного матеріалу, які виконують роботи з первинного насінництва; а за програмою «Селекція сільськогосподарських культур у ланках первинного рослинництва» лише підприємства, які перебувають у віданні Національної академії аграрних наук.

Механізм надання фінансування передбачає, що Міністерство аграрної політики та продовольства України та Національна академія аграрних наук утворюють комісії та публікують у друкованих засобах масової інформації оголошення про приймання заявок на проведення компенсації із зазначенням переліку необхідних документів, строків та умов їх подання¹.

Отже, селекційна діяльність у сфері рослинництва врегульована спеціальним законом та низкою підзаконних нормативно-правових актів, що дає підстави стверджувати про наявність розвинутого правового інституту захисту прав на сорти рослин у структурі аграрного права України.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Обґрунтуйте важливість селекційної діяльності для продовольчої безпеки держави.
2. Сформулюйте визначення селекційної діяльності.
3. Визначте систему нормативно-правових актів, якими врегульовано селекцію рослин.
4. Надайте загальну характеристику Закону України від 21 квітня 1994 р. «Про охорону прав на сорти рослин».
5. Проаналізуйте критерії придатності сорту рослин для набуття права на нього як на об'єкт інтелектуальної власності.

¹ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для селекції в рослинництві : постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2009 р. № 232 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 21. – Ст. 674.

6. Охарактеризуйте спеціально уповноважений орган у сфері охорони прав на сорти рослин.

7. Визначте особливості правового регулювання насінництва.

8. Проаналізуйте вимоги до виробництва та використання насіння і садивного матеріалу.

9. Як здійснюється визначення сортових якостей насіння і садивного матеріалу?

10. Дайте оцінку стану правового регулювання селекції рослин в Україні.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Визначте основний нормативно-правовий акт, яким урегульовано селекцію рослин:
А) Закон України «Про охорону прав на сорти рослин»;
Б) Закон України «Про племінну справу у тваринництві»;
В) Цивільний кодекс України;
Г) Закон України «Про селекцію рослин».
2. Інститут правового регулювання селекції рослин включає:
А) інститут охорони прав на сорти рослин;
Б) інститут правового регулювання вирощування генно-модифікованих організмів;
В) інститут захисту прав рослин;
Г) правильними є варіанти А) і Б).
3. Людина, яка безпосередньо вивела або виявила і поліпшила сорт є:
А) власником сорту;
Б) автором сорту;
В) селекціонером;
Г) правильні варіанти Б) і В).
4. Спеціально уповноваженим органом у сфері охорони прав на сорти рослин є:

- А) Державна служба з охорони прав на сорти рослин;
- Б) Державна інспекція сільського господарства;
- В) Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України;
- Г) Українська академія аграрних наук.

5. Який нормативно-правовий акт визначає вимоги до свідоцтва про авторство на сорт рослин?

А) Закон України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»;

Б) наказ Міністерства аграрної політики України від 28 травня 2003 р. № 151 «Про затвердження Положення про свідоцтво про авторство на сорт рослин»;

В) наказ Міністерства аграрної політики України від 13 грудня 2002 р. № 390 «Про затвердження Положення про Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин та про видачу патентів України на сорт рослин»;

Г) наказ Міністерства аграрної політики України від 26 квітня 2007 р. № 287 «Про затвердження Правил складання та подання заявки на сорт рослин».

6. Який нормативно-правовий акт визначає порядок подання заявки на сорт рослин?

А) Закон України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»;

Б) наказ Міністерства аграрної політики України від 28 травня 2003 р. № 51 «Про затвердження Положення про свідоцтво про авторство на сорт рослин»;

В) наказ Міністерства аграрної політики України від 13 грудня 2002 р. № 390 «Про затвердження Положення про Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин та про видачу патентів України на сорт рослин»;

Г) наказ Міністерства аграрної політики України від 26 квітня 2007 р. № 287 «Про затвердження Правил складання та подання заявки на сорт рослин».

7. Яким документом підтверджується право на сорт рослин?

- А) атестат;
- Б) свідоцтво;
- В) диплом;
- Г) патент.

8. Яким нормативно-правовим актом визначено особливості ведення Державного реєстру прав інтелектуальної власності на сорти рослин?

А) Закон України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»;

Б) наказ Міністерства аграрної політики України від 28 травня 2003 р. № 151 «Про затвердження Положення про свідоцтво про авторство на сорт рослин»;

В) наказ Міністерства аграрної політики України від 13 грудня 2002 р. № 390 «Про затвердження Положення про Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин та про видачу патентів України на сорт рослин»;

Г) наказ Міністерства аграрної політики України від 26 квітня 2007 р. № 287 «Про затвердження Правил складання та подання заявки на сорт рослин».

9. Критерієм придатності сорту до набуття прав інтелектуальної власності на нього не є:

- А) унікальність;
- Б) новизна;
- В) однорідність;
- Г) стабільність.

10. Етапом експертизи назви сорту є:

- А) перевірка на тотожність та подібність назви сорту з відомими назвами сортів;
- Б) перевірка на відмінність назви сорту від уже відомих;
- В) підготовка експертного висновку;
- Г) правильні варіанти Б) і В).

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Скласти схему «Нормативно-правове регулювання селекції рослин».
2. Визначити порядок атестації суб'єктів господарювання на право виробництва та реалізації насіння і садивного матеріалу.
3. Порівняти критерії придатності сорту рослин для визнання інтелектуальних прав на нього, визначені у Законі України від 21 квітня 1994 р. «Про охорону прав на сорти рослин» та Міжнародній конвенції з охорони нових сортів рослин від 2 грудня 1961 р.
4. Здійснити класифікацію нормативно-правових актів, якими врегульовано селекційну діяльність у рослинництві.
5. Надати рекомендації щодо складання та подання заявки на сорт рослин.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. Б. Набуття прав на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності: сорти рослин : монографія / О. Б. Авраменко, О. В. Іващенко. – Умань: Жовтий О.О., 2011. – 139 с.
2. Єрмоленко В. М. Концептуальні засади правового регулювання селекційної діяльності / В. М. Єрмоленко // Право України. – 2005. – № 3. – С. 46-49.
3. Єрмоленко В. М. Правове регулювання селекційної діяльності в рослинництві / В. М. Єрмоленко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 4. – С. 53-56.
4. Пічкур О. В. Правова охорона селекційних досягнень у рослинництві : монографія / О. В. Пічкур. – К.: «ПП Авокадо», 2006. – 804 с.
5. Пушкар М. В. Організаційно-правові заходи охорони прав на сорти рослин в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / М. В. Пушкар; Ін-т законодавства ВР України. – К., 2006. – 17 с.
6. Станіславський В. П. Правове регулювання насінницької діяльності в Україні : монографія / В. П. Станіславський. – Х.: Право, 2006. – 160 с.

7. Янчук В. В. Правовое обеспечение внедрения интенсивных технологий в растениеводстве / В. В. Янчук. – К.: Урожай, 1990. – 152 с.

1.5. Правове регулювання рослинництва закритого ґрунту

Зміна споживчих уподобань населення та зростання доходів міських жителів створили передумови стрімкого розвитку рослинництва закритого ґрунту, зокрема вирощування овочів у теплицях. Однак у спеціальній літературі констатується, що в Україні ніша інтенсивного тепличного виробництва заповнена недостатньо, а насичення ринку тепличними овочами не стабільне, а радше ситуативне¹.

Скорегувати таку незадовільну ситуацію можливо за допомогою правових засобів, а саме, через чітке та зрозуміле правове регулювання й ефективну державну підтримку овочівництва закритого ґрунту. На цей час окреслена сфера залишається поза увагою вітчизняного законодавця, про що свідчить відсутність спеціального законодавства у цій царині.

Аналіз нормативно-правових актів загальної дії слід розпочати з тих, якими врегульовано легалізацію товаровиробників тепличних сільськогосподарських культур, після чого необхідно з'ясувати правові вимоги до вирощування рослин, які обумовлюються особливостями процесу виробництва, а також визначити вимоги до якості та безпечності овочів та фруктів, які реалізуються населенню або ж плодOPEREROBним заводам.

Створення підприємства, яке буде займатись рослинництвом закритого ґрунту, повинно здійснюватись відповідно до Закону України від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»². При створенні юридичної особи, відповідно до ст. 24 вказаного Закону, засновники повинні подати державному реєстратору три документи (заповнену реєстраційну картку, примірник рішення про створення, два примірники установчих документів). Для проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця, відповідно до ст. 42 Закону

¹ Юркевич Ю. Буття тепличного овочу / Ю. Юркевич // Фермер. – 2008. – № 10 (19). – С. 40.

² Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст. 263.

подається заповнена реєстраційна картка та копія документа, що засвідчує реєстрацію у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків.

Разом з тим, створення суб'єкта господарювання, який вирощуватиме тепличні рослини, має здійснюватись з урахуванням особливостей процесу виробництва, що відобразиться на обранні оптимальної організаційно-правової форми господарства. Зокрема, до таких суб'єктів сільськогосподарського виробництва належать акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, командитні товариства, повні товариства, сільськогосподарські виробничі кооперативи, фермерські господарства та ін. Надалі такі підприємства можуть об'єднуватись у міжгалузеві асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші інтегровані формування з виробництва тепличних рослин та їх реалізації, де поєднуються інтереси сільськогосподарських товаровиробників і підприємств, що переробляють сільськогосподарську продукцію та обслуговують аграрний сектор економіки.

Оскільки оптимальна організаційно-правова форма діяльності сільськогосподарських виробників має визначатися з урахуванням специфіки конкретного виду діяльності, слід визначити особливості вирощування рослин закритого ґрунту.

За статистичними даними загальні площі скляних овочевих теплиць в Україні становлять 600-650 га, а плівкових – від 4,5 до 8 тис. га. Якщо скляні теплиці сконцентровані переважно в потужних тепличних комбінатах, то плівкові – у приватних господарствах, з площею теплиць від 0,05 до 8 га. Така ситуація пояснюється тим, що скляні теплиці є дорожчими за плівкові, чутливішими до ударів та складніше встановлюються. Хоча вони більш довговічні та надійні в експлуатації¹.

Для вирощування сільськогосподарських культур використовуються земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Особливість їх використання у рослинництві закритого ґрунту полягає в тому, що на землях відповідного цільового призначення споруджуються теплиці. Відповідно до ст. 22 Земельного кодексу

¹ Юркевич Ю. Буття тепличного овочу / Ю. Юркевич // Фермер. – 2008. – № 10 (19). – С. 40.

України, землі сільськогосподарського призначення надаються для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури. Окрема вимога до використання земель для городництва міститься у ст. 36 Кодексу, відповідно до якої забороняється закладати на таких землях багаторічні плодові насадження, споруджувати капітальні будівлі та споруди¹. Таким чином, слід з'ясувати, чи вважається за чинним законодавством України теплиця капітальною спорудою (зокрема щодо скляних теплиць, спорудження яких передбачає закладення фундаменту). Так, згідно з п. 3.2. Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна, теплиці відносяться до тимчасових господарських будівель та споруд².

Вирощування рослин закритого ґрунту потребує значних затрат ручної праці. Так, формування рослин томатів в одне стебло з видаленням бічних пагонів дає змогу отримувати якісну продукцію з високим виходом стандартних плодів. Для цього упродовж усього періоду вегетації необхідно систематично видаляти бічні пагони (пасинки), якщо їх довжина починає перевищувати 5-7 см, оскільки їх сильний ріст спричинить відчутну втрату врожаю. Крім видалення пасинків важливо формувати кількість плодів на кожній китиці³. Вищезазначене свідчить, що праця в теплицях є важкою, а її графік визначається біологічними чинниками, які можна лише частково спрогнозувати. До трудових відносин у цьому разі застосовуються спеціальні норми Кодексу законів про працю України, які передбачають виключення із загальних правил використання трудових ресурсів. Відповідно до ст. 61 Кодексу законів про працю, якщо за умовами виробництва не може бути додержана встановлена тривалість робочого часу, допускається за погодженням

¹ Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.

² Про затвердження Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна : наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 24 травня 2001 р. № 127 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 28. – Ст. 1290.

³ Журавльов А. Сеньйор – тепличний помідор / А. Журавльов // Фермер. – 2008. – № 10 (19). – С. 32.

з виборним органом первинної профспілкової організації підприємства, запровадження підсумкового обліку робочого часу з тим, щоб тривалість робочого часу за обліковий період не перевищувала нормального числа робочих годин¹.

Згаданий вище період визначається сезонним характером виконуваних робіт. Однак, коли в інших галузях рослинництва сезон збору урожаю припадає на літо та осінь, тепличні овочі користуються попитом і відповідно вирощуються у осінньо-весняний період.

Так само певні особливості матиме і вплив природно-кліматичних умов на рослинництво закритого ґрунту. Регулюванням мікроклімату в теплиці забезпечують оптимальний вегетативно-генеративний ріст рослин. Головним чинником, що визначає мікроклімат, є інтенсивність освітлення. Чим більше надходження сонячної радіації, тим вищою має бути температура повітря². Тобто, сонячна активність визначає температурний режим, який буде підтримуватись у теплиці. Важливим фактором мікроклімату є вологість повітря, яка обумовлюється можливостями технічних засобів поливу рослин, що застосовуються у теплиці. Як оптимальний температурний режим, так і якість поливу (вода для поливу має бути теплою) вимагають використання сільськогосподарським підприємством енергоносіїв. Зокрема для підігріву використовується природний газ, дрова і навіть тирса. Проблемними є питання придбання таких ресурсів особистими селянськими господарствами (законність використання в тепличному господарстві газу, наданого домогосподарству для побутових потреб, уявляється сумнівною).

Таким чином, до особливостей рослинництва закритого ґрунту відноситься: 1) специфіка використання землі (як засобу виробництва та території, на якій розміщуються теплиці); 2) ненормоване використання ручної праці; 3) сезонний характер виконуваних робіт (при цьому сезон припадає на холодну пору року); 4) незначний вплив природно-кліматичного фактору (виключно соняч-

¹ Кодекс законів про працю : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1972. – Додаток до № 50.

² Журавльов А. Сеньйор – тепличний помідор / А. Журавльов // Фермер. – 2008. – № 10 (19). – С. 32.

ної радіації). Все це унеможливує точне прогнозування результатів сільськогосподарської діяльності та очікуваних прибутків, у зв'язку з чим вирощування рослин у теплицях є ризиковим видом підприємницької діяльності з низькою конкурентоспроможністю та погано розвинутою інфраструктурою.

Наступним важливим аспектом, який впливає на ефективність вирощування рослин закритого ґрунту, є оподаткування. На цей час питання сплати земельного податку та орендної плати врегульовано розділом 13 Податкового кодексу України, в якому, зокрема, визначаються об'єкт та база оподаткування, ставки податку для сільськогосподарських та несільськогосподарських угідь, пільги в оподаткуванні, порядок обчислення та строки сплати за землею.

Розмір плати за землю залежить від нормативної грошової оцінки земельної ділянки, а у випадку, коли її не встановлено, – від площі земельної ділянки. Необхідно відзначити, що від сплати земельного податку звільняються дослідні господарства науково-дослідних установ навчальних закладів сільськогосподарського профілю та професійно-технічних училищ. Не сплачується податок на сільськогосподарські угіддя радіоактивно забруднених зон, земель у стадії освоєння чи тимчасової консервації, сортовипробувальних станцій, земель, зайнятих садами, до входження їх у період плодоношення. Окрім земельного податку сільськогосподарський товаровиробник сплачує й інші податки, серед яких: податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість або податок з доходу фізичної особи (якщо тепличною справою займається фізична особа). Разом з тим, відповідно до ст. 291.4 Податкового кодексу України сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %, мають право застосовувати спрощену систему оподаткування¹. Таким чином, в основному, система оподаткування враховує специфіку сільськогосподарського виробництва і має його стимулювати.

Суттєво впливає на визначення організаційно-правової форми сільськогосподарського товаровиробника спеціалізація підпри-

¹ Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №№ 13/14, № 15/16, № 17. – Ст. 112.

ємства, тобто зосередження його діяльності на виробництві одного виду продукції або обмеженого їх кола. З приводу спеціалізації на вирощуванні певних видів сільськогосподарської продукції на закритому ґрунті, то найбільші площі в скляних теплицях займають огірки, томати, перець і баклажани – разом близько 99 %. На інші культури припадає менше 1 %. Загальний розподіл культур виглядає так: огірки «під склом» займають близько 58 % площ, томати – 38 – 40 %, перець і баклажани – 3-4 %. Цей відсотковий розподіл у скляних теплицях з року в рік зазнає незначних, але, на відміну від пливкових, прогнозованих змін. Щодо зональної спеціалізації, то у західній частині країни і деяких центральних областях у структурі овочевих оборотів домінують томати. На півдні, сході та в частині центрального регіону – огірки¹.

Надалі необхідно проаналізувати окремі організаційно-правові форми підприємництва з визначенням їх позитивних рис та недоліків. Так, діяльність господарських товариств урегульовано нормами Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, спеціального Закону України «Про господарські товариства», а такого їх різновиду, як акціонерні товариства – Законом України «Про акціонерні товариства». Для кожного з видів цих товариств можна визначити як позитивні, так і негативні моменти їх діяльності.

Зокрема, прийняття рішень вищим органом управління акціонерного товариства не потребує одностайності, що полегшує вирішення стратегічно важливих питань управління його діяльністю. Однак складною є процедура скликання загальних зборів, що потребує професійної організації та юридичного супроводу. Окрім цього, при виході з акціонерного товариства неможливо виділити свою частку з майна товариства чи отримати вартість такої частки (окрім випадку ліквідації товариства), що оцінюється неоднозначно товариством у цілому та його учасниками зокрема.

Товариство з обмеженою відповідальністю є зручною формою організації сільськогосподарського підприємства, насамперед, для груп людей, які довіряють один одному та готові нести однакову, але не повну відповідальність за діяльність товариства (учасники

¹ Юркевич Ю. Буття тепличного овочу / Ю. Юркевич // Фермер. – 2008. – № 10 (19). – С. 40.

товариства несуть відповідальність у межах своїх вкладів). При виході учасника з товариства з обмеженою відповідальністю йому виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна його частці у статутному капіталі. Рішення приймаються товариством, як правило, простою більшістю голосів (учасники мають кількість голосів, пропорційну розміру їх часток у статутному капіталі).

Переваги товариства з додатковою відповідальністю порівняно з товариством з обмеженою відповідальністю підсилюються наявністю додаткової відповідальності учасників за зобов'язаннями підприємства. Однак від обрання такої форми ведення підприємницької діяльності часто утримуються, оскільки за недостатності коштів товариства для задоволення вимог кредиторів учасники додатково відповідають належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному до внеску кожного учасника розмірі.

Повному товариству притаманна повна солідарна відповідальність учасників, що підвищує довіру до цих підприємств як з боку кредиторів, так й інших партнерів. Однак, беручи на себе підвищену відповідальність, засновники (учасники) повних товариств не отримують взаємних переваг у здійсненні господарської діяльності порівняно з господарськими товариствами інших видів, а тому відсутня зацікавленість у їх створенні. Окрім цього, управління повним товариством ускладнюється необхідністю отримання згоди загальних зборів із важливих питань діяльності.

У командитному товаристві поряд з учасниками, які несуть повну відповідальність, є також вкладники, які ризикують втратити тільки свій вклад, однак не мають права голосу. Це полегшує управління товариством і залучення вкладів. Проте, хоча рішення у такому товаристві приймаються тільки учасниками з повною відповідальністю, вони потребують їх одностайності.

Фермерські господарства мають низку переваг, пов'язаних із простотою створення та управління, можливістю отримання землі для ведення сільського господарства, наданням державної підтримки, зокрема на облаштування відокремленої фермерської садиби. До складу такого господарства можуть входити тільки члени родини, вичерпний перелік яких визначено в Законі України «Про фермерське господарство», що обмежує кількісний склад членів господарства. Разом з тим, за необхідності, у фер-

мерському господарстві можуть працювати спеціалісти за трудовим договором.

Сільськогосподарські виробничі кооперативи не мають таких обмежень. Створити його можуть фізичні особи, які не об'єднані родинними зв'язками. При виході з кооперативу вони мають право на одержання паю. Слід відмітити, що перевагами сільськогосподарських кооперативів є те, що вони працюють в інтересах людей, які їх створюють, на кооперативних принципах, на засадах самообслуговування, для задоволення власних економічних та соціальних інтересів¹.

Це лише деякі із характеристик основних організаційно-правових форм підприємств, що впливають на результативність їх діяльності і мають враховуватися, поряд зі специфікою рослинництва закритого ґрунту, при визначенні оптимальної форми господарювання.

З урахуванням наведеного, перспективним є зайняття рослинництвом закритого ґрунту для фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів та господарських товариств. Однак зацікавленість таким видом діяльності та формування мотивації вирощувати якісну та безпечну сільськогосподарську продукцію має стимулюватись державою.

Відповідно до Закону України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України» заходами державної підтримки, що можуть застосовуватися до рослинництва закритого ґрунту є: цінове регулювання; фінансова підтримка; бюджетні субсидії в розрахунку на одиницю оброблюваних угідь; часткове бюджетне відшкодування вартості висіяного вискорепродукційного насіння; виконання цільових бюджетних програм, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, боротьбу зі шкідниками і хворобами; ведення сільського господарства на радіаційно забруднених територіях; звільнення від державного мита ввезення в Україну для власних виробничих потреб техніки, аналогів якої не виробляються в нашій державі; державна підтримка заходів, пов'язаних із забезпеченням контролю якості та безпеки

¹ Полухович Л.І. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації в Україні у контексті вимог СОТ : Монографія. – К: Видавець О.М.Ешке, 2014. – 208 с.

продуктів харчування; надання послуг з маркетингу та просування продукції на ринок¹.

Державна підтримка вирощування рослин у теплицях можлива через фінансування придбання та ремонту теплиць, встановлення сучасних систем поливу та використання біологічно безпечних добрив, забезпечення виробництва доступними енергоносіями, створення умов для зберігання, переробки та реалізації зібраних овочів тощо. Такі заходи мають спричинити підвищення ефективності виробництва, якості вирощеної продукції, зниження цін на тепличні овочі, що підвищить попит на них.

Щодо забезпечення доступними енергоносіями, то альтернативою цьому є використання геліообладнання, яке можна ефективно застосовувати у фермерському господарстві 5-7 місяців на рік. У контексті альтернативної стратегії «Ефективність та поновлювальні джерела енергії України на період до 2030 року» важливе місце (6,92 % від запланованих показників при нинішніх 0,08 %) відводиться використанню енергії сонця².

Перетворення сонячної енергії на електричну або теплову в умовах України необхідно орієнтувати на створення геліоколекторів – для отримання теплової енергії та фотоелектричних установок різної конфігурації – для отримання електричного струму. Варіантами використання геліоколекторів у фермерських господарствах може бути гаряче водопостачання, опалення підігрітою водою³, тому геліоколектори можуть активно використовуватись у тепличному господарстві.

Таким чином, правова регламентація рослинництва закритого ґрунту здійснюється низкою нормативно-правових актів, які містять вимоги до створення підприємств різних організаційно-правових форм, використання ними земель та праці, оподаткування та державної підтримки такої діяльності.

¹ Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30, т. 1. – Ст. 1987.

² Жуков В. Енергія сонця для фермера / В. Жуков // Фермер. – 2008. – № 9(18). – С. 50.

³ Жуков В. Енергія сонця для фермера / В. Жуков // Фермер. – 2008. – № 9(18). – С. 51.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Обґрунтуйте важливість правової регламентації рослинництва закритого ґрунту.
2. Сформулюйте визначення рослинництва закритого ґрунту.
3. Охарактеризуйте особливості вирощування рослин у теплицях.
4. Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюється рослинництво закритого ґрунту.
5. Проаналізуйте вимоги до використання земель у вирощуванні рослин закритого ґрунту.
6. Охарактеризуйте організаційно-правові форми підприємств, що займаються рослинництвом закритого ґрунту.
7. Визначте особливості правового регулювання трудових відносин у процесі вирощування рослин закритого ґрунту.
8. Проаналізуйте вимоги до використання теплиць.
9. Як здійснюється визначення якості та безпечності вирощеної у теплицях продукції?
10. Дайте оцінку стану правового регулювання рослинництва закритого ґрунту.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Визначте основний нормативно-правовий акт, яким регулюється створення сільськогосподарського підприємства з метою подальшого вирощування тепличних рослин:
А) Закон України «Про охорону прав на сорти рослин»;
Б) Закон України «Про племінну справу у тваринництві»;
В) Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»;
Г) Закон України «Про селекцію рослин».
2. Правове регулювання рослинництва закритого ґрунту включає:
А) правові вимоги до використання теплиць;
Б) вимоги до використання земель;

- В) інститут захисту прав рослин;
Г) правильними є варіанти А) і Б).
3. Трудові відносини у рослинництві закритого ґрунту врегульовані:
А) Земельним кодексом України;
Б) Цивільним кодексом України;
В) Трудовим кодексом України;
Г) Кодексом законів про працю.
4. Земельні відносини у рослинництві закритого ґрунту врегульовані:
А) Земельним кодексом України;
Б) Цивільним кодексом України;
В) Трудовим кодексом України;
Г) Кодексом законів про працю.
5. Державна підтримка рослинництва закритого ґрунту здійснюється відповідно до:
А) Земельного кодексу України;
Б) Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»;
В) Закону України «Про рослинництво закритого ґрунту»;
Г) Кодексу законів про працю.
6. До особливостей рослинництва закритого ґрунту відноситься:
А) специфіка використання землі як засобу виробництва та території, на якій розміщуються теплиці;
Б) незначний вплив природно-кліматичного фактору (виключно сонячної радіації);
В) сезонний характер виконуваних робіт (при цьому сезон припадає на холодну пору року);
Г) правильними є варіанти А), Б), В).
7. Сільськогосподарські товаровиробники тепличних культур, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за по-

- передній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %, мають право застосовувати:
А) спрощену систему оподаткування;
Б) фіксований сільськогосподарський податок;
В) єдиний податок;
Г) оподатковуються виключно на загальних засадах.
8. Які види теплиць застосовуються у рослинництві закритого ґрунту?
А) плівкові;
Б) скляні;
В) правильними є варіанти А) і Б);
Г) брезентові.
9. Яким документом визначаються вимоги до якості та безпечності вирощених у теплицях рослин?
А) атестат;
Б) свідоцтво;
В) державний стандарт;
Г) патент.
10. Яким нормативно-правовим актом визначено приналежність теплиць до тимчасових споруд, які не потребують введення в експлуатацію?
А) Закон України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»;
Б) наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 24 травня 2001 р. № 127 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна»;
В) наказ Міністерства аграрної політики України від 13 грудня 2002 р. № 390 «Про затвердження Положення про Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин та про видачу патентів України на сорт рослин»;
Г) наказ Міністерства аграрної політики України від 26 квітня 2007 р. № 287 «Про затвердження Правил складання та подання заявки на сорт рослин».

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Скласти схему «Нормативно-правове регулювання рослинництва закритого ґрунту».
2. Визначити порядок створення суб'єктів господарювання, які займатимуться рослинництвом закритого ґрунту.
3. Порівняти особливості рослинництва закритого та відкритого ґрунту.
4. Здійснити класифікацію нормативно-правових актів, якими врегульовано рослинництво закритого ґрунту.
5. Надати рекомендації щодо використання земель для встановлення теплиць та вирощування в них овочів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні питання аграрного права: теорія і практика : монографія / А. М. Статівка [та ін.] ; за ред. А. М. Статівки. – Х. : ФІНН, 2010. – 240 с.
2. Станіславський В. П. Правовий аспект поняття насінництва та його ознаки / В. П. Станіславський // Право України. – 2006. – № 9. – С. 114-118.
3. Лисанець О. С. Організаційно-правові питання розвитку овочівництва / О. С. Лисанець // Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. – Х.: «ФОП Шевченко С.О.», 2013. – С. 293 – 304.
4. Духневич А. В. Вплив вступу України до СОТ на ринок овочів, фруктів та плодоовочевої консервації / А. В. Духневич // Часопис академії адвокатури України. – 2011. – № 13. – С.1 – 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2011-4/11davtpk.pdf>.
5. Станіславський В. П. Правове регулювання вирощування і реалізації високопродуктивного насіння зернових культур : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / В. П. Станіславський. – Х., 2005. – 20 с.

6. Станіславський В. П. Правові питання насінницької діяльності в Україні : окремі проблеми / В. П. Станіславський // Право України. – 2003. – № 3. – С. 113-116.
7. Станіславський В. П. Правове регулювання організації здійснення насінництва / В. П. Станіславський // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 9. – С. 36-39.

1.6. Правове регулювання вирощування технічних культур

Успішне ведення сільського господарства України обумовлюється не лише тим, що воно забезпечує громадян харчовою продукцією, але й промисловістю – сировиною для виробництва. Специфіка використання сільськогосподарської продукції у цьому разі визначає особливості правової регламентації вирощування технічних культур.

Важливе значення у процесі вирощування технічних культур відіграють якісні характеристики землі та правові вимоги до її використання. Так, кукурудзу не можна вирощувати на кислих чи бідних ґрунтах. За потужністю цієї цінної зернової, кормової й технічної культури стоїть висока вибагливість до родючості ґрунту¹.

Використання земель сільськогосподарського призначення регулюється нормами Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р., згідно з яким, до земель сільськогосподарського призначення належать землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, в тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей.

Землі сільськогосподарського призначення передаються у власність та надаються у користування: 1) громадянам – для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства; 2) сільськогосподарським підприємствам – для ведення товарного сільськогосподарського виробництва; 3) сільськогосподарським науково-дослідним установам та навчальним закладам, сільським професійно-технічним училищам та загальноосвітнім школам – для дослідних і навчальних цілей, пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства; 4) несільськогосподарським підприємствам, установам та організаціям, релігійним організа-

¹ Пасічник Н. Удобрення кукурудзи / Н. Пасічник // Фермер. – 2008. – № 4 (13). – С. 36.

ціям і об'єднанням громадян – для ведення підсобного сільського господарства; 5) оптовим ринкам сільськогосподарської продукції – для розміщення власної інфраструктури. При цьому, такі землі не можуть передаватись у власність іноземцям, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам¹.

Таким чином, важливою законодавчою вимогою до власників земельних ділянок (до землекористувачів висувається аналогічна вимога) є використання їх за цільовим призначенням. Цей та інші обов'язки закріплені у ст. 91 Земельного кодексу України, серед яких: 1) додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля; 2) своєчасно сплачувати земельний податок; 3) не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів; 4) підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; 5) своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом; 6) дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон; 7) зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем; 8) за свій рахунок привести земельну ділянку у попередній стан у разі незаконної зміни її рельєфу, за винятком здійснення такої зміни не власником земельної ділянки, коли приведення у попередній стан здійснюється за рахунок особи, яка незаконно змінила рельєф².

Окрему увагу необхідно звернути на захист рослин від хвороб. Оскільки в Україні великої шкоди озимому і ярому ріпакам завдають понад 50 видів шкідників і понад 30 захворювань. Система заходів захисту рослин включає внесення добрив, гербіцидів, протруювання (інкрустацію) очищеного і каліброваного кондиційного насіння, використання регуляторів росту тощо³. Зазначена діяльність регулюється спеціальними законами України від 2 березня

¹ Земельний кодекс : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.

² Земельний кодекс : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.

³ Марков І. Прогноз шкідників та хвороб ріпаку / І. Марков // Фермер. – 2008. – № 5 (14). – С. 38.

1995 р. «Про пестициди і агрохімікати»¹, від 26 грудня 2002 р. «Про насіння і садивний матеріал»² та від 14 жовтня 1998 р. «Про захист рослин»³.

Перший зі згаданих законів регулює правові відносини, пов'язані з державною реєстрацією, виробництвом, закупівлею, транспортуванням, зберіганням, торгівлею та безпечним для здоров'я людини і навколишнього природного середовища застосування пестицидів і агрохімікатів, визначає права і обов'язки суб'єктів відповідних правовідносин у цій сфері.

Порядок застосування пестицидів і агрохімікатів визначено у ст. 12 Закону України «Про пестициди і агрохімікати». Зокрема, при застосуванні пестицидів і агрохімікатів здійснюється комплекс заходів відповідно до регламентів, встановлених для певної ґрунтово-кліматичної зони, з урахуванням попереднього агрохімічного обстеження ґрунтів, даних агрохімічного паспорта земельної ділянки (поля) і стану посівів, діагностики мінерального живлення рослин, прогнозу розвитку шкідників і хвороб. Переліки пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні затверджуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Вказаний Закон містить вимоги до безпечності сільськогосподарської сировини, яка повинна відповідати санітарним вимогам щодо максимальних меж залишків (максимально допустимий рівень залишків) пестицидів і агрохімікатів. Рішення про порядок використання сільськогосподарської сировини, яка не відповідає цим вимогам, приймають центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, та центральний орган виконавчої влади,

¹ Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 2 березня 1995 р. № 86/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 14. – Ст. 91.

² Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 411-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 13. – Ст. 92.

³ Про захист рослин : Закон України від 14 жовтня 1998 р. № 180-XIV// Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 50. – Ст. 310.

що реалізує державну політику у сфері ветеринарної медицини, відповідно до їх компетенції. Сільськогосподарська сировина, яка не може бути використана, підлягає вилученню, утилізації і знищенню у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України¹.

Закон України «Про насіння і садивний матеріал» визначає основні засади виробництва та обігу насіння і садивного матеріалу, а також порядок здійснення державного контролю за ними. Однак дія цього Закону не поширюється на обіг насіння і садивного матеріалу генетично модифікованих організмів (рослин), що регулюється спеціальним законодавством². Таким спеціальним нормативно-правовим актом є Закон України від 31 травня 2007 р. «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»³, посилення на який є слушним, оскільки саме при вирощуванні технічних культур переважно застосовуються генетично модифіковані організми. При цьому, до сільськогосподарських виробників висуваються особливі вимоги. Так, згідно зі ст. 15 названого Закону забороняється промислове виробництво та введення в обіг генетично модифікованих організмів, а також продукції, виробленої із застосуванням генетично модифікованих організмів, до їх державної реєстрації. Суб'єкти господарювання, які вперше вводять в обіг продукцію, що містить генетично модифіковані організми або отримана з їх використанням, складають у довільній формі письмову декларацію, в якій в обов'язковому порядку зазначаються відомості про суб'єкта господарювання, інформація, що така продукція містить генетично модифіковані організми або отримана з їх використанням, а також наводиться номер такої продукції у Державному реєстрі генетично модифікованих організмів.

¹ Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 2 березня 1995 р. № 86/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 14. – Ст. 91.

² Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 411-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 13. – Ст. 92.

³ Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31 травня 2007 р. № 1103-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 35. – Ст. 484.

Сільськогосподарські виробники під час проведення операцій з передачі вищезгаданої продукції, що містить генетично модифіковані організми або отримана з їх використанням, повинні надати суб'єктам господарювання, яким вони передають таку продукцію, копії декларації, оригінал якої зобов'язані зберігати протягом п'яти років з дня передачі продукції, що містить генетично модифіковані організми або отримана з їх використанням¹.

Закон України «Про захист рослин» спрямований на регулювання правовідносин, пов'язаних із захистом рослин сільськогосподарського та іншого призначення від шкідників, хвороб та бур'янів, визначає права і обов'язки підприємств, установ, організацій усіх форм власності та громадян, повноваження органів виконавчої влади і посадових осіб у цій сфері. Цей Закон визначає наступні вимоги до захисту рослин: 1) додержання технології вирощування рослин; 2) екологічне та економічне обґрунтування доцільності захисту рослин від шкідливих організмів; 3) обов'язковість здійснення заходів щодо захисту рослин суб'єктами, діяльність яких пов'язана з користуванням землею, лісом, водними об'єктами, вирощуванням рослин тощо; 4) суворе додержання регламентів зберігання, транспортування, торгівлі та застосування засобів захисту рослин; 5) збереження корисної флори і фауни; 6) недопущення пошкодження рослин, погіршення їх стану та забруднення продукції рослинного походження і довкілля засобами захисту рослин².

Окремо слід звернути увагу на перспективний напрямок у вирощуванні технічних культур – виробництво біосировини для її подальшої переробки на біопаливо, що на цей час є особливо актуальним. Так, у спеціальній літературі висловлюється думка, що однією з причин, яка стримує розвиток біопалива в Україні, є відсутність державних преференцій, як це зроблено, наприклад, у Німеччині. Раніше преференції виробникам і користувачам біопа-

¹ Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31 травня 2007 р. № 1103-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 35. – Ст. 484.

² Про захист рослин : Закон України від 14 жовтня 1998 р. № 180-XIV// Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 50. – Ст. 310.

лива діяли і в Голландії, яка тепер орієнтується на імпорту енергетичної сировини¹.

У нашій державі біоенергетика лише розпочинає розвиватися. Україна нині може до 20 % ріллі відвести під енергетичні культури. Однак підходи до біовиробництва мають стати комплексними: на продовольчі цілі вирощувати зерно, а частину соломи переробляти на паливні гранули; насіння ріпаку – на олію і біодизель, шрот – для годівлі худоби чи спалювання як паливних гранул. На думку українських фахівців, з одного гектара можна отримати 12 і більше тисяч гривень прибутку. Проте для цього потрібні сучасні технології і обладнання, відповідні підходи до їх застосування у вітчизняних умовах². Із зазначеного випливає, що вирощування технічних культур для подальшої їх переробки на біопаливо потребує правової регламентації та державної підтримки.

Незважаючи на те, що спеціального нормативно-правового акту, присвяченого вирощуванню сільськогосподарських культур для потреб енергетики немає, правові, соціальні, економічні, екологічні та організаційні засади виробництва альтернативних видів палива, а також стимулювання збільшення частки їх використання до 20 відсотків від загального обсягу споживання палива в Україні до 2020 року, визначає Закон України від 14 січня 2000 р. «Про альтернативні види палива». Зокрема, в цьому Законі сировина рослинного походження та відходи віднесені до нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини. Відповідно до ст. 1 Закону, біопаливо виготовляється з біологічно відновлювальної сировини (біомаси), що визначається як невикопна біологічно відновлювана речовина органічного походження, здатна до біологічного розкладу, у вигляді продуктів, відходів та залишків лісового та сільського господарства (рослинництва і тваринництва), рибного господарства тощо.

Основними принципами державної політики у сфері альтернативних видів палива є: 1) сприяння розробці та раціональному використанню нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини

¹ Горда О. Голландський досвід використання біосировини / О. Горда // Фермер. – 2008. – № 9(18). – С. 90.

² Горда О. Голландський досвід використання біосировини / О. Горда // Фермер. – 2008. – № 9(18). – С. 91.

вини; 2) поетапне збільшення нормативно визначеної частки виробництва і застосування біопалива; 3) зменшення негативного впливу на стан довкілля за рахунок використання як сировини для виробництва альтернативних видів палива відходів різного роду діяльності; 4) підтримка розвитку науково-технічної бази виробництва альтернативних видів палива; 5) підтримка підприємництва у сфері альтернативних видів палива на основі державного захисту інтересів підприємця; 6) розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва, широке використання можливостей світової науки і техніки у сфері альтернативних видів палива¹.

З приводу останнього принципу, спеціалісти аграрної сфери зазначають, що ніхто не хоче сьогодні працювати за короткостроковими контрактами. Всім, і голландцям зокрема, потрібні довгострокові перспективи. Вони пропонують вкладати значні інвестиції в українське виробництво, переробку біосировини, а потім постачати її на внутрішній і зовнішній ринки. Зокрема, йдеться про замовлення виробництва мільйонів тонн ріпаку та інших енергетичних культур².

Законом України «Про альтернативні види палива» передбачено організаційно-економічні заходи стимулювання виробництва альтернативних видів палива, а також джерела фінансування цих заходів. Так, згідно зі ст. 9 цього Закону організаційно-економічні заходи щодо стимулювання виробництва (видобутку) та споживання альтернативних видів палива включають: 1) визначення джерел і напрямів фінансування заходів у сфері альтернативних видів палива; 2) створення системи державних стандартів у сфері альтернативних видів палива, які містять нормативно-технічні показники споживчої якості, питомих витрат палива в різних галузях народного господарства, нормативи екологічної безпеки та показники щодо безпеки праці і здоров'я людини; 3) застосування у сфері альтернативних видів палива економічних важелів і стимулів, передбачених законодавством України для підприємств, діяльність яких пов'язана з розробками і впровадженням маловід-

¹ Про альтернативні види палива : Закон України від 14 січня 2000 р. № 1391-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 12. – Ст. 94.

² Горда О. Голландський досвід використання біосировини / О. Горда // Фермер. – 2008. – № 9(18). – С. 91.

хідних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій у процесі використання нетрадиційних та поновлюваних джерел і видів енергії, у тому числі викидів та скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище в процесі виробництва альтернативних видів палива; 4) надання юридичним і фізичним особам субсидій, дотацій, податкових, кредитних та інших пільг, встановлених відповідними законами України для стимулювання розробок і впровадження нових технологій, обладнання, матеріалів у процесі виробництва альтернативних видів палива; 5) стимулювання інвестиційної діяльності і запровадження новітніх технологій у сфері альтернативних видів палива шляхом створення пільгового режиму інвестиційної та іншої господарської діяльності іноземним інвесторам; 6) надання відповідно до закону спеціальних державних гарантій захисту іноземних інвестицій, спрямованих на розвиток сфери альтернативних видів палива; 7) створення спеціального інформаційного фонду з метою накопичення, систематизації та поширення інформації про наявність в Україні нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини.

Із перелічених заходів стимулювання, важливим є впровадження податкових пільг. Статті 158 та 197 Податкового кодексу України передбачають звільнення від сплати податку на прибуток підприємств за 80 % прибутку, отриманого у сфері альтернативної енергетики, а також звільнення від сплати податку на додану вартість при імпорті сировини для альтернативної енергетики. Однак, слід зауважити, що вказані заходи не стимулюють вирощування технічних культур вітчизняними виробниками для цілей енергетики. Недосконалим є і фінансування заходів щодо стимулювання виробництва альтернативних видів палива, яке відповідно до ст. 10 Закону України «Про альтернативні види палива» здійснюється за рахунок коштів підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності, коштів державного та місцевого бюджету, інших не заборонених законом джерел¹.

Окремо необхідно виокремити підзаконні нормативно-правові акти щодо вирощування технічних культур для подальшої їх переробки на біопаливо. Зокрема, це постанова Кабінету Міністрів Ук-

¹ Про альтернативні види палива : Закон України від 14 січня 2000 р. № 1391-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 12. – Ст. 94.

раїни від 22 грудня 2006 р. № 1774 «Про затвердження Програми розвитку виробництва дизельного біопалива»¹ та розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 лютого 2009 р. № 276-р «Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми розвитку виробництва та використання біологічних видів палива»². Цими документами передбачено стимулювання виробництва технічних культур, зокрема й зернових, переробка яких посприє вирішенню проблеми з нестачею дешевих енергоносіїв в Україні.

Таким чином, законодавство України не передбачає дієвих заходів стимулювання вирощування технічних культур для подальшої їх переробки на біопаливо, проаналізовані ж норми носять декларативний характер.

Доцільно зауважити, що відношення світової спільноти до альтернативної енергетики є неоднозначним, тому розвиток цієї сфери є в деякій мірі ризиковим. Так, у друкованих засобах масової інформації зазначається, що євродепутати дійшли висновку, про необхідність відмови від біопалива першого покоління, оскільки його виробництво веде до значних енергетичних витрат, а також створює у світі брак продуктів харчування³.

Ефективність вирощування технічних культур залежить від забезпечення виробництва сучасною якісною технікою. З метою оновлення парку сільськогосподарської техніки та обладнання збільшується значення такої послуги, як фінансовий лізинг. У світі ця послуга має більший попит, ніж банківські кредитні послуги. В Україні також помітна тенденція до збільшення участі лізингових компаній у забезпеченні технікою та обладнанням аграрних підприємств. Лізинг виступає фінансовим інструментом при придбанні господарствами ресурсів для технологічного забезпечення вироб-

¹ Про затвердження Програми розвитку виробництва дизельного біопалива : постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2006 р. № 1774 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 52. – Ст. 3497.

² Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми розвитку виробництва та використання біологічних видів палива : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 лютого 2009 р. № 276-р // Офіційний вісник України. – 2009. – № 21. – Ст. 682.

³ Біопаливо морально застаріває // Фермер. – 2008. – № 10 (19). – С.8.

ництва. Тобто, лізингові компанії купують обладнання для подальшої передачі його підприємству на відповідний строк під певний кредит. До закінчення строку договору обладнання передається у власність підприємству або списується чи повертається¹.

Правове регулювання цього питання здійснюється Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 р.², Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р.³ Законом України від 16 грудня 1997 р. «Про фінансовий лізинг»⁴, постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1904 «Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи за операціями фінансового лізингу»⁵ та інші підзаконні нормативно-правові акти.

Відповідно до ст. 806 Цивільного кодексу України, за договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі). До договору лізингу застосовуються загальні положення про найм (оренду) з урахуванням особливостей, встановлених законом, загальні положення про

¹ Воробйов Г. Лізинг та його особливості / Г. Воробйов // Фермер. – 2008. – № 4 (13). – С. 68.

² Цивільний кодекс : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

³ Господарський кодекс : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.

⁴ Про фінансовий лізинг : Закон України від 16 грудня 1997 р. № 723/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.

⁵ Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи за операціями фінансового лізингу : постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1904 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 51. – Ст. 2679.

купівлю-продаж та положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом. Особливості окремих видів і форм лізингу встановлюються законом¹.

Визначення лізингу міститься й у ст. 292 Господарського кодексу України, відповідно до якої, лізинг – це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів².

Питання фінансового лізингу регулюється Законом України «Про фінансовий лізинг», який встановлює загальні правові та економічні засади фінансового лізингу. Фінансовий лізинг визначається як вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. За договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі)³.

Сільськогосподарський лізинг в Україні розвивається як державний, так і комерційний лізинг. З приводу першого, оновлення основних виробничих активів за допомогою державних бюджетних коштів здійснюється через Національну акціонерну компанію «Украгролізинг». За весь час сільськогосподарським товаровиробникам України поставлено на умовах фінансового лізингу понад 19,0 тис. одиниць техніки⁴.

¹ Цивільний кодекс : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

² Господарський кодекс : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.

³ Про фінансовий лізинг : Закон України від 16 грудня 1997 р. № 723/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.

⁴ Воробйов Г. Лізинг та його особливості / Г. Воробйов // Фермер. – 2008. – № 4 (13). – С. 68.

Значно активізували свою діяльність комерційні лізингові компанії. Вивести активну лізингову компанію на ринок здатні в основному великі банки. Для потужних банків вигідно створювати свої лізингові компанії. Такі суб'єкти використовують кошти із-за кордону, що значно дешевше, ніж залучати всередині країни¹.

Доцільно зауважити, що альтернативою фінансового лізингу для сільськогосподарського виробника є банківський кредит. Так, згідно зі ст. 1054 Цивільного кодексу України, за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти². Тобто, можна отримати фінансові ресурси і самостійно розпоряджатися ними для придбання потрібної техніки. З цього приводу у спеціальній літературі зазначається, яким саме інструментом скористатися – лізингом чи банківським кредитом, сільськогосподарський виробник повинен вирішувати сам, виходячи з тієї ситуації, що склалася в його господарстві, з поточних можливостей, бачення перспективи розвитку в найближчі роки, з тих умов, в яких доведеться працювати на ринку. Проте слід враховувати, що залучені кошти, необхідно повертати зі своїх зароблених коштів³.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Обґрунтуйте необхідність правової регламентації технічних культур.
2. Сформулюйте визначення технічних культур.
3. Охарактеризуйте особливості вирощування технічних культур.

¹ Воробйов Г. Лізинг та його особливості / Г. Воробйов // Фермер. – 2008. – № 4 (13). – С. 69.

² Цивільний кодекс : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

³ Воробйов Г. Лізинг та його особливості / Г. Воробйов // Фермер. – 2008. – № 4 (13). – С. 72.

4. Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюється сільськогосподарська діяльність щодо вирощування технічних культур.

5. Проаналізуйте вимоги до використання земель при вирощуванні технічних культур.

6. Охарактеризуйте організаційно-правові форми підприємств, що займаються вирощуванням сільськогосподарських культур для потреб енергетики.

7. Визначте основні принципи державної політики у сфері альтернативних видів палива.

8. Проаналізуйте заходи державної підтримки щодо стимулювання вирощування технічних культур.

9. Що таке фінансовий лізинг.

10. Який порядок використання пестицидів та агрохімікатів при вирощуванні технічних культур.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Яким основним нормативно-правовим актом регулюється використання земель сільськогосподарського призначення?

- А) Законом України «Про оренду земель»;
- Б) Господарським кодексом України;
- В) Цивільним кодексом України;
- Г) Земельним кодексом України.

2. Яким нормативно-правовим актом регулюються правові відносини, пов'язані із застосуванням пестицидів та агрохімікатів при вирощуванні технічних культур?

- А) Законом України «Про пестициди і агрохімікати»;
- Б) Законом України «Про насіння і садивний матеріал»;
- В) Законом України «Про захист рослин»;
- Г) Законом України «Про рослинництво закритого ґрунту».

3. Земельні відносини щодо технічних культур регулюються:

- А) Цивільним кодексом України;

- Б) Трудовим кодексом України;
- В) Кодексом законів про працю;
- Г) Земельним кодексом України.

4. Державна підтримка виробництва технічних культур здійснюється відповідно до:

- А) Земельного кодексу України;
- Б) Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»;
- В) Закону України «Про захист рослин»;
- Г) Кодексу законів про працю.

5. Основні засади виробництва та обігу насіння та садивного матеріалу технічних культур визначаються:

- А) Законом України «Про охорону прав на сорти рослин»;
- Б) Законом України «Про технічні культури»;
- В) Законом України «Про насіння та садивний матеріал»;
- Г) Законом України «Про селекцію рослин».

6. Яким нормативно-правовим актом забороняється промислове виробництво генетично модифікованих організмів до їх державної реєстрації:

- А) Законом України «Про захист рослин»;
- Б) Законом України «Про охорону прав на сорти рослин»;
- В) Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»;
- Г) Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів».

7. Регулювання правовідносин, пов'язаних із захистом технічних культур від шкідників, хвороб та бур'янів здійснюється:

- А) Законом України «Про охорону прав на сорти рослин»;
- Б) Законом України «Про захист рослин»;
- В) Законом України «Про насіння та садивний матеріал»;
- Г) Законом України «Про селекцію рослин».

8. Яким нормативно-правовим актом регулюються відносини щодо вирощування сільськогосподарських культур для потреб енергетики?

- А) Законом України «Про захист рослин»;
- Б) Законом України «Про енергетику»;
- В) Законом України «Про селекцію рослин».
- Г) Такий Закон відсутній.

9. Яким нормативно-правовим актом передбачено стимулювання виробництва технічних культур?

- А) Законом України «Про енергетику»;
- Б) Законом України «Про альтернативні види палива»;
- В) Цивільним кодексом України;
- Г) Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України».

10. Які види лізингу передбачені законодавством?

- А) прямий і непрямий лізинг;
- Б) Фінансовий лізинг;
- В) Кредитний лізинг;
- Г) Варіанти А і Б

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Скласти схему «Правове регулювання технічних культур в Україні».

2. Визначити порядок застосування пестицидів та агрохімікатів при виробництві технічних культур.

3. Порівняти особливості договорів сільськогосподарського лізингу та банківського кредиту.

4. Здійснити класифікацію нормативно-правових актів, якими регулюється виробництво технічних культур.

5. Надати рекомендації щодо стимулювання використання технічних культур для виробництва альтернативних видів палива.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні питання аграрного права: теорія і практика : монографія / А. М. Статівка [та ін.] ; за ред. А. М. Статівки. – Х. : ФІНН, 2010. – 240 с.

2. Воробйов Г. Лізинг та його особливості / Г. Воробйов // Фермер. – 2008. – № 4 (13). – С. 64-69.

3. Горда О. Голландський досвід використання біосировини / О. Горда // Фермер. – 2008. – № 9(18). – С. 89-93.

4. Марков І. Прогноз шкідників та хвороб ріпаку / І. Марков // Фермер. – 2008. – № 5 (14). – С. 36-40.

5. Станіславський В. П. Правове регулювання вирощування і реалізації високопродуктивного насіння зернових культур : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / В. П. Станіславський. – Х., 2005. – 20 с.

6. Станіславський В. П. Розвиток законодавства щодо вирощування зернових культур / В. П. Станіславський // Право України. – 2004. – № 4. – С. 138-141.

7. Пасічник Н. Удобрення кукурудзи / Н. Пасічник // Фермер. – 2008. – № 4 (13). – С. 35-39.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

2.1. Правове регулювання скотарства

Скотарство є важливою галуззю тваринництва, що ґрунтується на вирощуванні великої рогатої худоби з метою отримання яловичини, телятини, молока тощо та різноманітної сировини для промисловості, зокерма шкіри. Разом з тим, діяльність у цій сфері лише частково врегульована на законодавчому рівні. Так, якщо виробництво молока на цей час регламентується Законом України від 24 червня 2004 р. «Про молоко та молочні продукти»¹, то проект закону про м'ясо та м'ясні продукти було прийнято лише у першому читанні ще в 2007 році².

Вирощування великої рогатої худоби м'ясних порід в Україні тривалий час вважалось малоприбутковою, а іноді й просто нерентабельною підгалуззю сільського господарства. Причиною цього були відсутність ринку збуту продукції, невисока ціна на неї, низька від собівартості, тривалий період окупності та повернення інвестованих коштів³.

Неусвідомлення важливості державної підтримки розведення великої рогатої худоби законодавцем, в основному відповідає байдужому ставленню українського суспільства до споживання відповідної продукції. В Україні, на відміну від, наприклад, Англії, Німеччини чи Швеції, відсутня культура споживання яловичини. Навіть у такій країні, як Данія, що в більшості асоціюється з потужним виробником свинини, перевага надається яловичині

¹ Про молоко та молочні продукти : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1870-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30, т. 1. – Ст. 1984.

² Про прийняття за основу проекту Закону України «Про м'ясо та м'ясні продукти» : постанова Верховної Ради України від 8 червня 2007 р. № 1164 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1164-16>.

³ Колос Н. Нецікаве м'ясо / Н. Колос // Фермер. – 2008. – № 5 (14). – С. 86.

та телятині. Українці ж традиційно споживають свинину¹. Однак вживання яловичини (багатої на цинк і залізо) підвищує імунітет, що є особливо актуальним у наш час².

Незважаючи на зазначене, вирощування великої рогатої худоби залишається фактично не врегульованим нормативно-правовими актами. Зокерма, у Державному класифікаторі продукції та послуг ДК 016-2010 коротко перелічується така продукція тваринництва, як велика рогата худоба молочних порід жива, сире молоко великої рогатої худоби, буйволи, молодняк та ін.³, а відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності у групі 03 «М'ясо та їстівні субпродукти» виокремлюється велика рогата худоба (нетелі, корови тощо)⁴.

У нашій державі виробництво яловичини, молока та молочної продукції врегульовано законами України від 15 грудня 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві»⁵, від 23 грудня 1997 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»⁶, від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину»⁷, від 24 червня 2004 р. «Про молоко та молочні продукти»⁸ та ін., а також низкою підзаконних нормативно-правових актів.

¹ Колос Н. Нецікаве м'ясо / Н. Колос // Фермер. – 2008. – № 5 (14). – С. 86.

² Чим корисна яловичина? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://health.unian.ua/country/278023-chim-korisna-yalovichina.html>.

³ Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkpp.rv.ua>.

⁴ Довідник кодів товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dtkt.com.ua/show/0sid081.html>. – Заголовок з екрана.

⁵ Про племінну справу у тваринництві : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3691-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 2. – Ст. 7.

⁶ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23 груд. 1997 р. № 771/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1998. – № 3. – Ст. 75.

⁷ Про ветеринарну медицину : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2498-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 531.

⁸ Про молоко та молочні продукти : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1870-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30, т. 1. – Ст. 1984.

Правове регулювання безпеки виробничого процесу передбачає дотримання правил техніки безпеки, відповідних стандартів, технічних умов, регламентів, правил, нормативів тощо в процесі виробництва цієї продукції¹. У скотарстві цей комплекс складається із дотримання стандартів на продукцію і пов'язаних з ним стандартів на стадо, кормові засоби і ветеринарні препарати, обладнання і машини, на технології і методи визначення якості². Так, відповідно до ДСТУ 3662-1997 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги до закупівлі» (далі – ДСТУ 3662-1997) вміст свинцю в молоці повинен бути не більше, ніж 0,1 мг/кг, а якщо воно є сировиною для дитячого та дієтичного харчування – не більше 0,05 мг/кг³. Разом з тим, згідно з вимогами міжнародного стандарту ISO/TS 6733:2006 «Молоко і молочні продукти. Визначення вмісту свинцю» (далі – ISO/TS 6733:2006)⁴ максимально допустимий вміст свинцю в молоці згідно з ISO/TS 6733:2006 складає 200 мкг/кг, тобто 0,2 мг/кг. Тобто, вимоги до безпечності молока за ДСТУ 3662-1997 вищі, а отже недоцільно здійснювати адаптацію ДСТУ 3662-1997 до ISO/TS 6733:2006.

Аналізуючи нормативно-правове регулювання скотарства, слід звернути увагу на базовий нормативно-правовий акт, яким регламентується молочне скотарство. Закон України «Про молоко та молочні продукти» визначає правові та організаційні основи забезпечення безпечності та якості молока і молочних продуктів для життя та здоров'я населення і довілля під час їх виробництва, транспортування, переробки, зберігання і реалізації, ввезення на митну територію та вивезення з митної території України. Цей

¹ Ковальчук Т. Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Ковальчук Тетяна Григорівна ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – К., 1996. – С. 27.

² Ковальчук Т. Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Ковальчук Тетяна Григорівна ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – К., 1996. – С. 28.

³ ДСТУ 3662-1997. Молоко коров'яче незбиране. Вимоги до закупівлі : затв. наказом Держстандарту України від 05 груд. 1997 р. № 736. – К., 1997. – 8 с.

⁴ Legal texts the WTO agreements [Electronic resource] // World trade Organization. – Mode of access : http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/ursum_e.htm#iAgreement.

Закон складається із 23 статей, у яких визначено важливі терміни (молоко, молочні продукти та ін.), сферу застосування нормативно-правового акту, державну політику, вимоги до безпечності, якості, пакування, маркування молочних продуктів, порядок утилізації небезпечної та неякісної продукції, вимоги до технологічного обладнання, ветеринарно-санітарні вимоги та контроль за їх дотриманням, державну підтримку виробників молока, відповідальність за порушення цього Закону, а також основи міжнародного співробітництва¹.

Процес виробництва молока в особистих селянських господарствах детально регламентується у наказі Міністерства аграрної політики України від 21 березня 2002 р. № 17 «Про затвердження ветеринарних та санітарних вимог до особистих селянських господарств – виробників сирого товарного молока», зокрема визначаються вимоги до тваринницьких приміщень, утримання корів, доїння, первинної обробки молока та ветеринарного обслуговування².

З метою розвитку скотарства, в 2011 році Міністерством аграрної політики та продовольства України та Національною академією аграрних наук розроблено Національний проект «Відроджене скотарство». У цьому проекті розвиток скотарства визнано пріоритетним напрямом розвитку аграрного сектору на період до 2015 р. Згідно з Національним проектом «Відроджене скотарство» розроблені основні напрями розвитку галузі м'ясного скотарства на період до 2015 р. в яких передбачено: 1) розвивати галузь на інноваційній основі; 2) збільшити виробництво яловичини в живій масі до 1,02 млн. т., забійній масі 600 тис. т; 3) збільшити кількість крупнотоварних спеціалізованих господарств з виробництва яловичини – гарантів стабільності галузі; 4) підвищити продуктивність відгодівельного поголів'я; 5) стимулювати виробництво екологічно чистої та експортно орієнтованої яловичини; 6) упровадити

¹ Про молоко та молочні продукти : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1870-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30, т. 1. – Ст. 1984.

² Про затвердження ветеринарних та санітарних вимог до особистих селянських господарств – виробників сирого товарного молока : наказ Міністерства аграрної політики України від 21 березня 2002 р. № 17 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 15. – Ст. 842.

системи зонального кормовиробництва та сортових агротехнологій кормових культур, створити культурні та покращити природні пасовища; 7) упровадити ресурсощадні, біобезпечні системи виробництва яловичини (органічне виробництво); 8) підвищити репродуктивну здатність тварин до 85-90%; 9) забезпечити на 70% біотехнологічними засобами захисту тварин систему безпеки та якості продукції¹.

Вимоги до якості та безпечності яловичини містяться у таких державних стандартах, як ДСТУ 6030:2008 «М'ясо. Яловичина та телятина в тушах, півтушах і четвертинах»², ДСТУ 4589:2006 «Напівфабрикати м'ясні натуральні від комплексного ділення яловичини за кулінарним призначенням. Технічні умови»³.

Правове регулювання скотарства має враховувати особливості вирощування великої рогатої худоби та тенденції розвитку галузі. На цей час у науковій літературі виділяють три моделі одночасного розвитку м'ясного скотарства в Україні: 1) екстенсивна модель на базі особистих селянських господарств; 2) індустріальна модель на базі сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств середнього розміру; 3) індустріальна модель на базі великих агробізнесових структур.

На користь першої та другої моделей розвитку (на базі особистих селянських господарств, їх кооперативних об'єднань, фермерських господарств, сільськогосподарських підприємств) свідчать міркування соціальної доцільності та екологічної безпеки, а також поширеність цих моделей у країнах ЄС. Однак вищезазначені моделі розвитку м'ясного скотарства вимагають значних ресурсів, які, відповідно до спільної аграрної політики ЄС, надходять фермерам з Брюсселя. За роки аграрних реформ в Україні не вдалося створити ефективний сектор фермерських господарств, який

¹ Національний проект «Відроджене скотарство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naas.gov.ua/content/skotar.pdf>.

² ДСТУ 6030:2008. М'ясо. Яловичина та телятина в тушах, півтушах і четвертинах : затв. наказом Держстандарту України від 22 груд. 2008 р. № 485. – К., 2008. – 18 с.

³ ДСТУ 4589:2006. Напівфабрикати м'ясні натуральні від комплексного ділення яловичини за кулінарним призначенням. Технічні умови : затв. Наказом Держстандарту України від 09 черв. 2006 р. № 162. – К., 2006. – 22 с.

міг би скласти основу сільськогосподарського виробництва країни, а процеси кооперації фермерських та особистих селянських господарств перебувають на етапі зародження. Сільськогосподарські підприємства і великі фермерські господарства, які утворилися на базі колишніх колективних сільськогосподарських підприємств у результаті їх реорганізації, не мають власних фінансових ресурсів для розвитку м'ясного скотарства, а джерела державної підтримки є вкрай обмеженими. Отже, найбільші можливості швидкими темпами збільшувати концентрацію м'ясного виробництва мають вертикально інтегровані структури (агрохолдинги та інші великі агробізнесові формування). У зв'язку з цим дослідниками пропонується з перелічених вище моделей визнати пріоритетною індустріальну модель розвитку м'ясного скотарства на засадах великого бізнесу¹. Вважається, що це дозволило б вирішити питання високого рівня концентрації виробництва молока та м'яса великої рогатої худоби в приватному секторі (близько 80 %)².

Незалежно від обраної моделі розвитку, перед виробником продукції скотарства постають численні проблеми, зокрема пов'язані з випасанням стада. Для цього необхідні земельні ресурси відповідного цільового призначення. Згідно зі ст. 22 Земельного кодексу України, землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей. До таких земель належать сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги) і несільськогосподарські угіддя³. Таким чином, для випасання худоби використовуються сільськогос-

¹ Шлапак О. В. Стратегічні напрями розвитку галузі м'ясного скотарства в Україні / О. В. Шлапак // Економіка України. – 2013. – № 3. – С. 57–65.

² Лозинська І. В. Концептуальні основи вирішення економічно-правових проблем в галузі м'ясо-молочного скотарства [Електронний ресурс] // І. В. Лозинська. – Режим доступу : <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream/123456789/2058/1/5.pdf>.

³ Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.

подарські угіддя, які є особливо цінною, пріоритетною категорією земель.

Важливим питанням є забезпечення галузі скотарства якісними кормами для великої рогатої худоби. Використовуються в основному грубі (сіно, солома, полова, залишки технічних виробництв, наприклад, лушпиння та плівки сої), соковиті і концентровані корми, які заготовляють для себе сільськогосподарські виробники самостійно чи купують у особистих селянських господарств. Фактично, закупівля кормів здійснюється за договорами купівлі-продажу, тому відповідні відносини регулюються нормами Цивільного кодексу України (глава 54)¹ та Господарського кодексу України (глава 19, 20)².

Вимоги до якості кормів містяться у главі 11 Закону України від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину», зокрема щодо реєстрації кормових добавок, преміксів та готових кормів, їх виробництво та обіг, а також використання харчових відходів для годівлі тварин³. Досить складним є питання використання ферментів в годівлі великої рогатої худоби. Зокрема, у США та Канаді були випадки зниження продуктивності дійних корів і падіння рівня протеїну в молоці, у деяких випадках – навпаки⁴. Тобто, наслідки застосування ферментів у годівлі великої рогатої худоби є малопрогнозовними.

Національне законодавство охороняє галузь скотарства від неконтрольованого використання сумнівних препаратів, запроваджуючи їх державну реєстрацію. Так, відповідно до ст. 76 Закону України «Про ветеринарну медицину» обіг та використання в Україні кормових добавок, преміксів та готових кормів дозволяється тільки після їх державної реєстрації. При цьому, забороняється реєстрація (перереєстрація) кормових добавок, преміксів

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

² Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.

³ Про ветеринарну медицину : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2498-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 531.

⁴ Марченков Ф. Допінг для шлунку / Ф. Марченков // Фермер. – 2008. – № 9(18). – С. 68.

та готових кормів, які: 1) завдають шкоди ветеринарно-санітарному та епізоотичному стану в Україні; 2) несприятливо впливають на здоров'я людей, тварин та довкілля; 3) представлені в такий спосіб, що може вводити в оману користувачів/споживачів; 4) завдають шкоди споживачеві шляхом погіршення характерних особливостей продуктів тваринного походження або справляють на споживача помилкове враження щодо характерних особливостей продуктів тваринного походження.

За умов, коли ферменти входять до складу ветеринарних препаратів, слід врахувати вимоги ст. 63 Закону України «Про ветеринарну медицину», відповідно до якої ветеринарні препарати до початку їх обігу та використання в Україні проходять державну реєстрацію. Максимальний термін дії реєстрації становить п'ять років. При цьому, забороняється реєструвати (перереєструвати) ветеринарні препарати, які можуть спричинити шкоду ветеринарно-санітарному та епізоотичному стану або здоров'ю людей чи тварин¹.

На прибутковість діяльності в галузі скотарства суттєво впливає належна організація племінної справи, що має підтримуватись державою, оскільки вимагає значних капіталовкладень та сучасного науково-технічного забезпечення. Відповідно до ст. 4 Закону України від 15 грудня 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві», велика рогата худоба є одним з об'єктів племінної справи у тваринництві². Перспективним є виведення нових м'ясних та молочних порід корів, що буде користуватись попитом у підприємств, які спеціалізуються на вирощуванні великої рогатої худоби.

Зрештою, необхідно згадати про проблему лейкозності корів та наявності інших небезпечних хвороб, які потребують вчасного виявлення, лікування або вибракування хворих тварин. На загальному рівні ці питання регулюються Законом України «Про ветеринарну медицину», відповідно до ст. 1 якого, ветеринарна медицина – це галузь науки та практичних знань про фізіологію і хвороби тварин, їх профілактику, діагностику та лікування, визначення

¹ Про ветеринарну медицину : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2498-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – С. 531.

² Про племінну справу у тваринництві : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3691-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 2. – Ст. 7.

безпеки продуктів тваринного, а на агропродовольчих ринках – і рослинного походження; діяльність, спрямована на збереження здоров'я і продуктивності тварин, запобігання їхнім хворобам та на захист людей від зоонозів і пріонних хвороб.

Особи, які вирощують тварин для власного споживання, включаючи велику рогату худобу, зобов'язані реєструватися у відповідних державних органах ветеринарної медицини. Так само й оператори потужностей (об'єктів), що використовуються для промислового вирощування (розведення) тварин, зобов'язані зареєструвати їх у відповідних державних органах ветеринарної медицини. У реєстрі зазначаються види тварин, що утримуються на відповідних потужностях (об'єктах), кількість тварин кожного виду, назва оператора потужностей (об'єктів) та за необхідності – назва власника тварин, адреси, телефон та інша інформація¹.

Важливо звернути увагу на проведення вакцинопрофілактики найпоширеніших інфекційних хвороб великої рогатої худоби, яку необхідно узгоджувати з: умовами утримання тварин на відкритому повітрі протягом цілого року; особливостями епізоотології окремих бактерійних і вірусних хвороб; умовами мікроклімату, який створюється в групах; епізоотичним станом регіону чи певної місцевості². Це зумовлює значимість ветеринарної діяльності у скотарстві.

Серед послуг приватних ветеринарних лікарів найбільший попит мають не профілактичні маніпуляції, а швидше ті, що стосуються усунення самої хвороби. Зокрема, це проблеми, пов'язані з невдалим отеленням чи опросом, післяродові парези, захворювання ратиць, порушення травлення внаслідок згодовування недоброякісного корму тощо. Серед мінусів ветеринарного бізнесу на селі самі ветлікарі називають такі: неможливість планувати свій час, зайнятість у вихідні та свята, відсутність належного державного фінансування – з держбюджету відшкодовується вартість тільки кількох видів вакцин (проти тубер-

¹ Про ветеринарну медицину : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2498-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 531.

² Куцан О. Здоровий як бик / О. Куцан, В. Стеценко // Фермер. – 2008. – № 5 (14). – С. 90.

кульозу, сибірської виразки, чуми свиней і птиці), відсутність комп'ютеризації тощо¹.

З поміж іншого, доцільно відмітити, що м'ясокомбінати та молокозаводи, в основному, закупають велику рогату худобу живою вагою, а також свіже молоко в особистих селянських господарствах за їх місцезнаходженням. Тому лабораторні дослідження під час купівлі продукції не здійснюються. Якщо аналізи якості та безпеки м'яса можна зробити на самому підприємстві, то молоко від різних корів зливається в одну ємність і надходить на переробку уже змішаним. У разі виявлення небезпечних елементів (наприклад, лейкозу) доводиться відбракувати всю партію молока, що завдає суттєвих збитків молокозаводу. Однак використовувати таке молоко можна лише в технічних цілях, адже його споживання загрожуватиме життю та здоров'ю людини.

Отже, підприємства, які займаються переробкою яловичини та молока, повинні мати потужні лабораторії, а невеликі господарства можуть замовляти дослідження у наявних. Очевидно, що не кожне переробне підприємство може утримувати лабораторію. Про це свідчить, зокрема, Перелік методик вимірювань та методик визначення вмісту (рівнів) забруднювачів та інших речовин хімічного, біологічного чи іншого походження в харчових продуктах та продовольчій сировині, затверджений Державною ветеринарною та фітосанітарною службою України 29 грудня 2014 р. Цей документ є досить об'ємним та містить перелік нормативних документів та методів випробування для низки сільськогосподарської продукції, зокрема м'яса, м'ясопродуктів та продуктів забою тварин, молока та молочних продуктів².

За умов, коли сільськогосподарське підприємство самостійно вирощує велику рогату худобу, а не закупляє її в особистих селянських господарствах, лабораторні дослідження будуть використовуватись також на етапі заготівлі кормів для тварин. Вищез-

¹ Колос Н. Позадомашній лікар / Н. Колос // Фермер. – 2008. – № 5 (14). – С. 81.

² Перелік методик вимірювань та методик визначення вмісту (рівнів) забруднювачів та інших речовин хімічного, біологічного чи іншого походження в харчових продуктах та продовольчій сировині [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://vet.gov.ua/node/2264>.

гаданий документ містить методики випробування, розраховані на виявлення небезпечних речовин у зернових культурах, які використовуються для відгодівлі худоби.

Безпечності яловичини, яка направляється на переробку, повинна сприяти система ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин. Відповідно до п. 1 наказу Міністерства аграрної політики України від 17 вересня 2003 р. № 342 «Про запровадження ідентифікації і реєстрації великої рогатої худоби» усі тварини, які перебувають, розводяться або утримуються на території України, підлягають ідентифікації та реєстрації, яка запроваджується з метою: 1) одержання оперативної і надійної інформації про поголів'я великої рогатої худоби щодо статі, віку, породи та його місцезнаходження для поліпшення управління і прогнозування ринків продукції скотарства; 2) охорони території України від епізоотичних захворювань; 3) контролю за санітарним станом, якістю і походженням продукції скотарства; 4) оптимізації запровадження планів ветеринарної медицини щодо попередження (профілактики), ветеринарного контролю, лікування та ліквідації інфекційних, інвазійних і незаразних хвороб; 5) контролю за переміщеннями тварин усередині країни та при їх експорті і імпорті; 6) забезпечення дотримання вимог законодавства з племінної справи у тваринництві; 7) оптимізації розробки і виконання селекційних програм, організації технологічних систем у скотарстві та підвищення достовірності інформації при сертифікації племінних (генетичних) ресурсів; 8) забезпечення візуальної ідентифікації кожної тварини в стаді; 9) підтвердження права власності на тварин¹. Ідентифікація тварини підтверджується прикріпленою биркою, після чого власник/утримувач тварини заповнює реєстраційну картку великої рогатої худоби, за винятком даних про стан здоров'я.

Для заповнення даних про стан здоров'я тварини власник/утримувач звертається до державної установи ветеринарної медицини, під контролем якої перебуває господарство, в якому утримується тварина. Спеціаліст державної установи ветеринарної медицини в

¹ Про запровадження ідентифікації і реєстрації великої рогатої худоби : наказ Міністерства аграрної політики України від 17 вересня 2003 р. № 342 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 42. – Ст. 2236.

триденний термін після звернення власника/утримувача вносить дані про стан здоров'я тварини та епізоотичний статус господарства до реєстраційної картки великої рогатої худоби. Заповнена реєстраційна картка великої рогатої худоби в триденний термін надсилається власником/утримувачем до Агентства, яке вносить інформацію про тварину до Реєстру тварин та здійснює оформлення та видачу паспорта тварини. Положення про паспорт великої рогатої худоби затверджено згаданим вище наказом Міністерства аграрної політики України від 17 вересня 2003 року № 342¹.

Таким чином, правове регулювання скотарства включає нормативно-правові акти щодо племінної справи, забезпечення кормами та пасовищами, ветеринарний супровід діяльності, обов'язкових вимог до якості та безпечності виробленої м'ясної та молочної продукції.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Сформулюйте визначення скотарства.
2. Порівняйте моделі ведення скотарства.
3. Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюється скотарство.
4. Надайте загальну характеристику Закону України від 24 червня 2004 р. «Про молоко та молочні продукти».
5. Які вимоги до якості та безпечності молока містяться в державних стандартах?
6. Проаналізуйте вимоги до особистих селянських господарств, які вирощують велику рогату худобу.
7. Визначте особливості правового регулювання племінної справи у тваринництві.
8. За допомогою яких заходів надається державна підтримка скотарству?
9. В яких нормативно-правових актах визначено вимоги до кормів для великої рогатої худоби?

¹ Про затвердження Положення про паспорт великої рогатої худоби : наказ Міністерства аграрної політики України від 17 вересня 2003 р. № 342 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 42. – Ст. 2236.

10. Дайте оцінку стану правового регулювання скотарства в Україні.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ
(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Який закон містить вимоги до м'яса та м'ясної продукції?
 - А) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - Б) такого закону немає;
 - В) Закон України «Про ветеринарну медицину»;
 - Г) Закон України «Про молоко та молочні продукти».
2. Визначте основний нормативно-правовий акт, яким врегульовано виробництво молока в особистих селянських господарствах:
 - А) наказ Міністерства аграрної політики України від 21 березня 2002 р. «Про затвердження ветеринарних та санітарних вимог до особистих селянських господарств – виробників сирого товарного молока»;
 - Б) наказ Міністерства аграрної політики України від 21 березня 2002 р. «Про затвердження Ветеринарних та санітарних вимог до пунктів закупівлі молока від тварин, які утримуються в особистих селянських господарствах»;
 - В) Закон України «Про племінну справу у тваринництві»;
 - Г) Закон України «Про ветеринарну медицину».
3. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до молока?
 - А) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - Б) Закон України «Про племінну справу у тваринництві»;
 - В) Закон України «Про ветеринарну медицину»;
 - Г) Закон України «Про молоко та молочні продукти».

4. Який документ визначає велику рогату худобу як продукцію тваринництва?
 - А) Закон України «Про м'ясо та м'ясні продукти»;
 - Б) Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010;
 - В) Закон України «Про зерно та ринок зерна»;
 - Г) Цивільний кодекс України.
5. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до кормів для тварин?
 - А) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - Б) Закон України «Про ветеринарну медицину»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) Закон України «Про карантин».
6. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до вирошування племінної худоби?
 - А) Закон України «Про племінну справу у тваринництві»;
 - Б) Закон України «Про насіння»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) Закон України «Про насіння і садивний матеріал».
7. Визначте моделі ведення скотарства:
 - А) екстенсивна модель на базі особистих селянських господарств;
 - Б) індустріальна модель на базі сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств середнього розміру;
 - В) індустріальна модель на базі великих агробізнесових структур;
 - Г) варіанти А), Б), В)
8. В якому нормативно-правовому акті міститься визначення поняття «молоко»?
 - А) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - Б) Закон України «Про племінну справу у тваринництві»;

- В) Закон України «Про ветеринарну медицину»;
- Г) Закон України «Про молоко та молочні продукти».

9. Вимоги яких документів є обов'язковими для дотримання при виробництві молока?

- А) державні стандарти на молоко;
- Б) технічні регламенти;
- В) державні стандарти на зерно;
- Г) міжнародні стандарти на окремі види зернових культур.

10. Яким нормативно-правовим актом регулюється реалізація вирощеної великої рогатої худоби живою вагою?

- А) Закон України «Про племінну справу у тваринництві»;
- Б) Закон України «Про м'ясо і м'ясні продукти»;
- В) Цивільний кодекс України;
- Г) Закон України «Про м'ясо та ринок м'яса в Україні».

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Складіть порівняльну таблицю: «Моделі ведення скотарства».
2. Проаналізуйте зміст державних стандартів на яловичину.
3. Складіть схему: «Правове регулювання скотарства».
4. Проаналізуйте зміст державних стандартів на молоко.
5. Запропонуйте зміни до законодавства, спрямовані на удосконалення правового регулювання скотарства.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Довбня В. А. Правове забезпечення організації племінної справи у сільському господарстві / В. А. Довбня // *Порадник керівникові сільськогосподарського підприємства : навч. і наук.-практ. посібник / за ред. А. П. Гетьмана, В. З. Янчука. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 205-209.*

2. Корнієнко В. М., Марченко С. І. Правове регулювання виробництва і реалізації м'ясо-молочної продукції / Корнієнко В. М., Марченко С. І. // *Порадник керівникові сільськогосподарського підприємства : навч. і наук.-практ. посіб. / [кол. авт.] ; за ред. А. П. Гетьмана, В. З. Янчука. — К. : Юрінком Інтер, 2005 — С. 187-205.*

3. Новожилова Є. В. Огляд на тему: порівняльний аналіз нормативно-правового регулювання виробництва якісних та безпечних молока та молокопродуктів в Україні та ЄС/СОТ [Електронний ресурс] / Є. В. Новожилова. – Режим доступу : <http://rghost.ru/50340795>.

4. Шлапак О. В. Стратегічні напрями розвитку галузі м'ясного скотарства в Україні / О. В. Шлапак // *Економіка України. – 2013. – № 3. – С. 57–65.*

5. Лозинська І. В. Концептуальні основи вирішення економічно-правових проблем в галузі м'ясо-молочного скотарства [Електронний ресурс] // І. В. Лозинська. – Режим доступу : <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream/...AF.pdf>.

6. Коваленко Т. О. Правове регулювання ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин як гарантія безпечності та якості продукції тваринництва / Т. О. Коваленко // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : юридичні науки. – 2006. – Вип. 70. – С. 2327.*

7. Мазуренко О. В. Тенденції розвитку тваринництва України / О. В. Мазуренко // *Економіка АПК. – 2011. – № 8 (202). – С. 16-20.*

2.2. Правове регулювання виробництва рибної продукції

Забезпечення повноцінного життя та міцного здоров'я людини декларується пріоритетом у діяльності більшості держав. Значною мірою здійснення зазначеного залежить від гарантування якості, безпечності та доступності продуктів харчування, серед яких особливу увагу слід звернути на рибну продукцію. Загальновідомо, що споживання риби сприяє насиченню організму цінними жирними кислотами (омега-3 і омега-6), які входять до складу клітин головного мозку і є будівельним матеріалом для клітинних мембран. Також омега-6 знижує рівень шкідливого холестерину в крові, мінімізує ризик розвитку атеросклерозу, що позитивно позначається на роботі кровоносної і серцево-судинної системи тощо¹.

Державним класифікатором продукції та послуг ДК 016-2010 до рибної продукції віднесено: риба жива, свіжа чи охолоджена, морська чи прісноводна, розведена чи нерозведена, а також ракоподібні, молюски, устриці, інші водяні безхребетні². Відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні визначаються в групі 03, де перелічується досить багато видів риби³.

Виробництво рибної продукції, як і будь-якої іншої, відбувається не стихійно, а відповідно до усталених державою правил, які містяться в нормативно-правових актах, правових звичаях, правових прецедентах, нормативно-правових договорах⁴.

В Україні основними нормативно-правовими актами у сфері рибництва є Закон України від 8 липня 2011 року № 3677-VI «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних

¹ Риба – користь і корисні властивості риби [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korust.znay.info/ryba-koryst-i-korysni-vlastyvosti-ryby>.

² Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkpp.rv.ua>.

³ Довідник кодів товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dtkm.com.ua/show/0sid081.html>.

⁴ Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік [та ін.]; за ред.: М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришин. – Х.: Право, 2002. – 432 с.

біоресурсів»¹ та Закон України від 18 вересня 2012 року № 5293-VI «Про аквакультуру»².

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» законодавство про рибне господарство ґрунтується на нормах Конституції України і складається з цього Закону, інших законодавчих актів, міжнародних договорів України, які застосовуються в Україні в порядку, передбаченому Законом України від 29 червня 2004 року № 1906-VI «Про міжнародні договори України» та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів. В контексті зазначеного необхідно деталізувати, що під поняттям «рибне господарство» розуміється галузь економіки, завданнями якої є вивчення, охорона, відтворення, вирощування, використання водних біоресурсів, їх вилучення (добування, вилов, збирання), реалізація та переробка з метою одержання харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції, а також забезпечення безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості³. Із наведеного визначення не зрозуміло, чи є ведення рибного господарства сільськогосподарською діяльністю. Для з'ясування цього питання слід зосередити увагу на понятті «аквакультура», яке визначається Законом України «Про аквакультуру», як сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури в повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-плеємної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження

¹ Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 8 лип. 2011 р. № 3677-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 59. – Ст. 2351.

² Про аквакультуру : Закон України від 18 верес. 2012 р. № 5293-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 79. – Ст. 3193.

³ Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 8 лип. 2011 р. № 3677-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 59. – Ст. 2351.

їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг¹. Порівняння наведених визначень дає підстави стверджувати, що сільськогосподарською слід вважати таку діяльність (зокрема і в сфері рибного господарства), що передбачає вирощування тварин чи рослин (гідрофіти), які мають різноманітні пристосування для життя у воді. Це цілком узгоджується з розумінням аграрного права як галузі права, нормами якої врегульовано суспільні відносини з виробництва сільськогосподарської продукції, її подальшої переробки та реалізації².

Згідно зі ст. 2 наведеного Закону, законодавство України про аквакультуру ґрунтується на нормах Конституції України і складається з цього Закону, законів України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про тваринний світ», інших законодавчих актів, міжнародних договорів України, які застосовуються в Україні в порядку, передбаченому Законом України «Про міжнародні договори України», та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів³.

Підґрунтям правового регулювання рибництва є норми Конституції України, в яких закріплено право вільно володіти, користуватися та розпоряджатися майном (ст. 41), здійснювати не заборонену законом підприємницьку діяльність (ст. 42), а також обов'язки не заподіювати шкоди природі, сплачувати податки тощо⁴.

Спеціальним нормативно-правовим актом у сфері рибництва є Закон України «Про аквакультуру», який визначає принципи державної політики, основні засади розвитку і функціонування аквакультури, правові основи діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у сфері аквакультури. Цей Закон складається з шести розділів і включає двадцять чотири статті. В ньому регламентується процес вирощування рибної продукції

¹ Про аквакультуру : Закон України від 18 верес. 2012 р. № 5293–VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 79. – Ст. 3193.

² Аграрне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Жушман [та ін.] ; за ред.: В. П. Жушман, А. М. Статівка. – Х. : Право, 2010. – 296 с.

³ Про аквакультуру : Закон України від 18 верес. 2012 р. № 5293–VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 79. – Ст. 3193.

⁴ Конституція України : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Ст. 2598.

для її подальшої реалізації. Зокрема виділяються три основні напрями отримання товарної аквакультури: 1) випасна, 2) ставкова, 3) індустріальна.

Для здійснення випасної аквакультури використовуються рибогосподарські водні об'єкти (їх частини), рибогосподарські технологічні водойми при цьому не використовуються. Випасна аквакультура здійснюється за екстенсивною формою за відсутності негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Ставкова та індустріальна аквакультура передбачає вирощування об'єктів аквакультури у штучно створених, повністю або частково контрольованих умовах із використанням напівінтенсивної та інтенсивної форм аквакультури. Для здійснення ставкової аквакультури використовуються рибогосподарські технологічні водойми, руслові, балочні та одамбовані рибницькі ставки, штучно відокремлені від материнських водних об'єктів (їх частин), обводнені торфові кар'єри в умовах рибницьких господарств (риборозплідники, нерестово-вирощувальні, товарні, повносистемні господарства). Для здійснення індустріальної аквакультури використовуються рибницькі басейни, рибницькі садки, акваріуми, а також частини водних об'єктів із застосуванням спеціальних технологічних пристроїв – плавучих садків, колекторів для молюсків, установок замкненого водопостачання тощо¹.

Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» визначає основні засади діяльності та державного регулювання в галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів, порядок взаємовідносин між органами державної влади, місцевого самоврядування і суб'єктами господарювання, які здійснюють рибогосподарську діяльність у внутрішніх водних об'єктах України, внутрішніх морських водах і територіальному морі, континентальному шельфі, виключній (морській) економічній зоні України та відкритому морі. Структура Закону включає п'ятнадцять розділів і п'ятдесят три статті. Штучному відтворенню водних біоресурсів та здійсненню аквакультури присвячено розділ 9, а саме ст.ст. 41,

¹ Про аквакультуру : Закон України від 18 верес. 2012 р. № 5293–VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 79. – Ст. 3193.

42, які відсилають до спеціального Закону України «Про аквакультуру»¹.

Закон України від 13 грудня 2001 року № 2894-III «Про тваринний світ» передбачає здійснення заходів щодо охорони, науково обґрунтованого, невиснажливого використання і відтворення тваринного світу як важливої бази для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. Цей Закон включає дев'ять розділів і шістьдесят чотири статті, окремі з яких стосуються рибного господарства. Так, відповідно до ст. 17 Закону до спеціального використання об'єктів тваринного світу належать усі види використання тваринного світу (за винятком передбачених законодавством випадків безоплатного любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування), що здійснюються з їх вилученням (добуванням, збиранням тощо) із природного середовища. Спеціальне використання об'єктів тваринного світу в порядку ведення рибного господарства здійснюється з наданням права користування рибогосподарськими водними об'єктами, за що справляється збір².

Із цього приводу у ст. 14 Закону України «Про аквакультуру» визначається, що рибогосподарський водний об'єкт для цілей аквакультури надається в користування на умовах оренди відповідно до Водного кодексу України (від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР)³. Відповідно до ст. 68 згаданого нормативно-правового акту на водних об'єктах (їх частинах), які використовуються для промислового добування риби та іншого водного промислу або мають значення для відтворення їх запасів, права водокористувачів можуть бути обмежені в інтересах рибного господарства та водного промислу. Перелік промислових ділянок рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) визначається Кабінетом Міністрів України. Водокористувачі, яким надано в користування рибо-

¹ Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 8 лип. 2011 р. № 3677-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 59. – Ст. 2351.

² Про тваринний світ : Закон України від 13 груд. 2001 р. № 2894-III // Офіційний вісник України. – 2002. – № 2. – Ст. 47.

³ Про аквакультуру : Закон України від 18 верес. 2012 р. № 5293-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 79. – Ст. 3193.

господарські водні об'єкти (їх частини), зобов'язані здійснювати заходи, що забезпечують поліпшення екологічного стану водних об'єктів і умов відтворення рибних запасів, а також утримувати в належному санітарному стані прибережні захисні смуги в місцях вилуви риби. Разом з тим, слід мати на увазі, що діяльність у сфері аквакультури не вважається спеціальним використанням водних біоресурсів, тому норми Водного кодексу України в цій частині не поширюють свою дію на аквакультуру.

Відповідно до норм Земельного кодексу України, в користування надається частина рибогосподарського водного об'єкта для розміщення плавучих рибницьких садків. У цьому разі межі наданої в користування частини рибогосподарського водного об'єкта визначаються координатами відведеної акваторії. Рибогосподарська технологічна водойма для цілей аквакультури надається юридичній чи фізичній особі органом, яка здійснює розпорядження земельною ділянкою під водою за договором оренди землі (земельного фонду)¹.

Загальні вимоги до використання водного об'єкта, який орендується для цілей аквакультури, містяться у главі 58 Цивільного кодексу України, якою визначено предмет та сторони договору найму, плату за користування, строк договору, особливості користування предметом найму, умови його поліпшення, припинення договору найму тощо². Особливістю договору оренди частини рибогосподарського водного об'єкта, акваторії внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України є те, що він укладається виключно у письмовій формі.

Істотними умовами договору оренди частини рибогосподарського водного об'єкта, акваторії внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної економічної зони України, що визначаються за згодою сторін, є: 1) об'єкт оренди; 2) строк дії договору; 3) орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, форм платежу, строків, порядку внесення і перегляду та відповідальності за її несплату; 4) умови використання частини рибогос-

¹ Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.

² Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

подарського водного об'єкта, акваторії (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України; 5) умови і строки передачі об'єкта оренди суб'єкту аквакультури; 6) умови збереження стану об'єкта оренди; 7) умови повернення суб'єктом аквакультури об'єкта оренди; 8) встановлені обмеження (обтяження) щодо використання об'єкта оренди; 9) визначення сторони, яка несе ризик випадкового пошкодження або знищення об'єкта оренди чи його частини; 10) відповідальність сторін¹.

Наступним нормативно-правовим актом, посилання на який міститься у Законі України «Про аквакультуру», є Закон України від 25 червня 1992 року №2498-ХІІІ «Про ветеринарну медицину»², дія якого поширюється на ввезення в Україну живої риби, заплідненої ікри та інших гідробіонтів, призначених для розведення, утримання та вирощування в умовах аквакультури, розміщення їх у карантинних рибогосподарських ізоляторах, переселення з карантинних рибогосподарських ізоляторів в інші рибогосподарські водні об'єкти (їх частини), рибогосподарські технологічні водойми та ветеринарно-санітарний контроль у сфері аквакультури³.

Державна підтримка рибництва надається відповідно до законів України «Про державну підтримку сільського господарства України»⁴ та «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»⁵.

Рибна продукція, так само як інші види сільськогосподарської продукції, має бути якісною та безпечною. Зокрема вимоги до замо-

¹ Про аквакультуру : Закон України від 18 верес. 2012 р. № 5293-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 79. – Ст. 3193.

² Про ветеринарну медицину : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2498-ХІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 531.

³ Про аквакультуру : Закон України від 18 верес. 2012 р. № 5293-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 79. – Ст. 3193.

⁴ Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30, т. 1. – Ст. 1987.

⁵ Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 9 лют. 2012 р. № 4391-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 19. – Ст. 708.

роженої риби викладено у державних стандартах ДСТУ 4868:2007 «Риба заморожена. Технічні умови»¹, ДСТУ 2641:2007 «Продукти рибні. Пакування»², ДСТУ 4378:2005 «Риба океанічного промислу заморожена. Технічні умови»³, ДСТУ 4514:2006 «Риба, інші водні живі ресурси та харчова продукція з них. Визначення хлороорганічних пестицидів та поліхлорованих біфенілів методом газорідинної хроматографії»⁴ та ін. Для таких продуктів переробки риби, як рибні консерви, розроблено стандарт ДСТУ 16978:99 «Консерви риборослинні в томатному соусі. Технічні умови»⁵. Доцільно зауважити, що на етикетках рибних консервів, які знаходяться у роздрібній торгівлі, нині іноді зазначається стандарт радянської доби, який втратив чинність у 1999 році, а саме ГОСТ 16978-89 «Консервы рыбные в томатном соусе. Технические условия»⁶, що є порушенням чинного законодавства, адже відповідно до ст. 1 Закону України від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»⁷ додержання стандартів на харчову продукцію є обов'язковим⁷.

¹ ДСТУ 4868-2007 Риба заморожена. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 5 лист. 2007 р. № 297. – К., 2007. – 23 с.

² ДСТУ 2641-2007 Продукти рибні. Пакування : затв. наказом Держспоживстандарту України від 5 лист. 2007 р. № 297. – К., 2007. – 20 с.

³ ДСТУ 4378-2005 Риба океанічного промислу заморожена. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 28 лют. 2005 р. № 54а. – К., 2005. – 38 с.

⁴ ДСТУ 4514:2006 Риба, інші водні живі ресурси та харчова продукція з них. Визначення хлороорганічних пестицидів та поліхлорованих біфенілів методом газорідинної хроматографії : затв. наказом Держспоживстандарту України від 27 січ. 2006 р. № 13. – К., 2006. – 18 с.

⁵ ДСТУ 16978-99 ГОСТ 12161:2009 Консерви риборослинні в томатному соусі. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 16 лют. 2009 р. № 72. – К., 2009. – 12 с.

⁶ ГОСТ 16978-89 «Консервы рыбные в томатном соусе. Технические условия» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://docs.cntd.ru/document/1200021863>.

⁷ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23 груд. 1997 р. № 771/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1998. – № 3. – Ст. 75.

Порядок ведення рибного господарства врегульований зокрема наказом Державного комітету рибного господарства України від 15 січня 2008 року № 4 «Про затвердження Інструкції про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах», відповідно до якого для здійснення штучного розведення риби господарюючий суб'єкт має подати до спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань рибного господарства України: 1) заяву, погоджену з територіальним органом рибоохорони, у зоні контролю якого перебуває рибогосподарський водний об'єкт (його ділянка); 2) режим, погоджений з територіальним органом рибоохорони та територіальним органом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, у зоні діяльності яких є рибогосподарський водний об'єкт, який розробляється на підставі науково-біологічного обґрунтування; 3) науково-біологічне обґрунтування щодо рибогосподарського водного об'єкта; 4) карту-схему розташування об'єкта; 5) свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності (для фізичної особи); 6) статут, свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності (для юридичної особи); 7) при розробці режиму на водні об'єкти об'ємом більше 1 млн куб.м (водосховища) – ліцензію на право господарської діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби на промислових ділянках рибогосподарських водойм, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств¹. Таким чином, порядок легалізації господарської діяльності з розведення риби є досить складним.

Серед проблем ведення рибного господарства дослідники виділяють також відсутність матеріально-технічного забезпечення, що проявляється зокрема у невідповідних умовах ремонту риболовецьких суден в Україні. У зв'язку з цим, ремонтні роботи здійснюють

¹ Про затвердження Інструкції про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах : наказ Державного комітету рибного господарства України від 15 січня 2008 р. № 4 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 7. – Ст. 184.

ся в іноземних портах за рахунок коштів, отриманих від продажу виловленої риби¹.

Отже, виробництво рибної продукції в Україні регулюється низкою законів та підзаконних нормативно-правових актів, які на сьогодні потребують удосконалення шляхом врахування сучасного становища цієї галузі народного господарства.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Обґрунтуйте важливість ефективного правового регулювання виробництва рибної продукції в Україні.
2. Сформулюйте визначення аквакультури.
3. Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюється виробництво рибної продукції.
4. Надайте загальну характеристику Закону України від 18 вересня 2012 року «Про аквакультуру».
5. Які вимоги до якості та безпечності рибної продукції містяться в нормативно-правових актах?
6. Порівняйте поняття «рибне господарство» та «аквакультура».
7. Проаналізуйте напрями отримання товарної аквакультури.
8. Визначте особливості правового регулювання оренди земель водного фонду для цілей аквакультури.
9. В яких нормативно-правових актах передбачено заходи державної підтримки виробників рибної продукції?
10. Дайте оцінку стану правового регулювання виробництва рибної продукції в Україні.

¹ Борейко В. І. Аналіз стану рибного господарства України / В. І. Борейко, Н. П. Павлюк // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – К., 2011. – Вип. 2. – С. 17–22.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ
(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Який нормативно-правовий акт містить визначення рибного господарства:
 - А) Закон України «Про аквакультуру»;
 - Б) Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) Закон України «Про карантин рослин».
2. Визначне основний нормативно-правовий акт, яким регулюється виробництво рибної продукції:
 - А) Конституція України;
 - Б) Закон України «Про аквакультуру»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) Закон України «Про тваринний світ».
3. В якому нормативно-правовому акті перелічено істотні умови договору оренди частини рибогосподарського водного об'єкта?
 - А) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - Б) Закон України «Про аквакультуру»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) Земельний кодекс України.
4. В якому документі здійснено розмежування випасної, індустріальної та ставкової аквакультури?
 - А) Довідник кодів товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності;
 - Б) Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010;
 - В) Закон України «Про аквакультуру»;
 - Г) Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів».

5. В якому випадку дозволяється вилов риби без отримання спеціального дозволу?
 - А) вилов здійснюється у спеціальній зоні;
 - Б) вилов відбувається вітчизняним товаровиробником;
 - В) любительське і спортивне рибальство;
 - Г) дозвіл потрібен у будь-якому разі.
6. В яких документах містяться обов'язкові вимоги до рибної продукції:
 - А) технічних стандартах;
 - Б) державних регламентах;
 - В) державних стандартах;
 - Г) рецептурах.
7. В якому нормативно-правовому акті врегульовано порядок розведення риб:
 - А) Інструкція про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах;
 - Б) Загальнодержавна програма розвитку рибного господарства України на період до 2010 року;
 - В) Закон України «Про аквакультуру»;
 - Г) Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів».
8. В яких нормативних документах містяться вимоги до рибних консервів:
 - А) ГОСТ;
 - Б) ДСТУ;
 - В) ДБН;
 - Г) ISO.
9. Які вимоги до рибної продукції містить Закон України «Про ветеринарну медицину»?
 - А) якість;
 - Б) безпечність;

В) розміщення живої риби у карантинних рибогосподарських ізоляторах;

Г) розміщення продукції аквакультури у вільних умовах.

10. Чи відповідає правове регулювання виробництва рибної продукції реаліям сучасності?

А) відповідає у повній мірі;

Б) відповідає в частині забезпечення дотримання ДСТУ;

В) відповідає в частині матеріально-технічного забезпечення виробництва;

Г) не відповідає.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Проаналізуйте наукову інформацію щодо значення споживання рибної продукції для здоров'я людини.

2. Складіть схему «Нормативно-правове регулювання виробництва рибної продукції».

3. Порівняйте поняття «рибне господарство», «аквакультура» і «сільське господарство».

4. Складіть порівняльну таблицю «Напрями отримання товарної аквакультури».

5. Сформууйте алгоритм (порядок дій) оренди земель водного фонду для цілей аквакультури.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Борейко В. І. Аналіз стану рибного господарства України / В. І. Борейко, Н. П. Павлюк // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – К., 2011. – Вип. 2. – С. 17–22.

2. Бондар Л. О. Правове регулювання виробництва рибної продукції / Ладимир Олександрович Бондар // Аграрне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного. — К. : Істина, 2004. — С. 335-339.

3. Марченко С. І. Окремі правові аспекти рибальства в Україні / С. І. Марченко // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права : мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30-31 жовтня 2009 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Єрмоленка та ін. – К. : ІРІДІУМ, 2009. – С. 258-260.

4. Марченко С. І. Правове регулювання здійснення рибництва та рибальства / С. І. Марченко // Порадник керівникові сільськогосподарського підприємства : навч. і наук.-практ. посіб. / [кол. авт.] ; за ред. А. П. Гетьмана, В. З. Янчука. — К. : Юрінком Інтер, 2005 — С. 211-214.

5. Краснова М. В. Загальні засади правового регулювання ведення рибного господарства та рибальства / М. В. Краснова // Екологічне право України : академ. курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Юрид. думка, 2008. – 720 с.

6. Правове регулювання рибництва та рибальства в Україні : монографія / [кол. авт.] ; за ред. Л. О. Святченко. – К.: Вд-во «Вік принт», 2013. – 282 с.

2.3. Правове регулювання бджільництва

Серед продукції тваринництва особливе місце займає мед та інші продукти бджільництва. Дослідники стверджують, що продукти бджільництва здатні вилікувати понад три тисячі хвороб. Мед, пилок, прополіс, бджолина отрута, маточне молочко мають ранозагоюючі, протимікробні, протівірусні, знеболюючі, протипроменеві, капіляррозміцнюючі властивості¹.

На сьогодні бджільництво в Україні – це важлива галузь сільськогосподарського виробництва, основою функціонування якої є розведення, утримання, використання бджіл для запилення ентомофілних сільськогосподарських культур і отримання цінних продуктів бджолиної сім'ї².

До таких продуктів тваринництва Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 відносить мед натуральний та віск³. В Українській класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності мед відноситься до групи 04 «Молоко і молочна продукція; яйця птиці; натуральний мед; інші їстівні продукти тваринного походження»⁴. Дещо ширший перелік продуктів бджільництва міститься у ст. 1 Закону України від 22 лютого 2000 р. «Про бджільництво», зокрема це мед, віск, бджолине обніжжя, перга, прополіс, маточне молочко, бджолина отрута, трутневий гомогенат, а також самі бджоли⁵.

Правове регулювання бджільництва, як субінститут інституту правового регулювання тваринництва, – це здійснюваний держа-

¹ Ткачук М. Український мед – найкращий у світі / М. Ткачук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1500/175/52754/>

² Суперсон Ю. В. Генезис законодавства України у сфері бджільництва / Ю. В. Суперсон // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 3. – С. 107.

³ Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkpp.rv.ua>.

⁴ Довідник кодів товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dtkm.com.ua/show/0sid081.html>. – Заголовок з екрана.

⁵ Про бджільництво : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1492-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – Ст. 445.

вою за допомогою юридичних засобів вплив на суспільні відносини щодо утримання та використання бджіл для запилення ентомофілних рослин, виробництва та первинної переробки продукції бджільництва, й забезпечення гарантій дотримання прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, зайнятих у цій сфері, що здійснюється за допомогою механізму правового регулювання бджільництва, який включає наявність правових норм, що містяться у спеціальному законі, та норм, що містяться в інших законах та нормативно-правових актах, нормативних документах і регулюють суспільні відносини, пов'язані із зайняттям бджільництвом¹.

При цьому, необхідно відрізнити поняття «правове регулювання» від поняття «державне регулювання», під яким розуміють цілеспрямований вплив держави на суспільні відносини в цій галузі та відповідну організаційну діяльність державних органів. Зміст державного регулювання в галузі бджільництва полягає в регулятивному впливі на об'єкти регулювання з метою досягнення галузю максимальної ефективності для задоволення попиту споживачів продукції бджільництва². Такий вплив може здійснюватись через економічні та правові заходи впливу держави на аграрні правовідносини³.

Правове регулювання бджільництва здійснюється за допомогою правових норм, які містяться у численних нормативно-правових актах та інших джерелах права України. Серед існуючих правил поведінки доцільно зупинитись на основоположних, відносно стабільних нормах, які прийнято називати принципами.

До спеціальних принципів правового регулювання бджільництва Ю.В.Суперсон пропонує віднести наступні: 1) забезпечення потреб населення і промисловості безпечною і якісною продукцією бджільництва; 2) підвищення ефективності державного регулювання; 3) забезпечення продовольчої безпеки держави; 4) охорона

¹ Суперсон Ю. В. Правове регулювання бджільництва в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Ю. В. Суперсон. – К., 2013. – 19 с.

² Бугера С. І. Організаційно-правові питання розвитку державного регулювання в галузі бджільництва України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / С. І. Бугера. – К., 2007. – 20 с.

³ Аграрне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Жушман [та ін.] ; за ред.: В. П. Жушман, А. М. Статівка. – Х. : Право, 2010. – С. 62.

навколишнього природного середовища й забезпечення екологічної безпеки; 5) рівність суб'єктів аграрних відносин; 6) забезпечення інноваційного розвитку; 7) запозичення позитивного досвіду правового регулювання бджільництва у зарубіжних країнах¹.

Основним нормативно-правовим актом у сфері бджільництва є спеціальний Закон України від 22 лютого 2000 р. «Про бджільництво», який складається з 9 розділів і 42 статей та детально регламентує відносини щодо розведення, використання та охорони бджіл, виробництва, заготівлі та переробки продуктів бджільництва, ефективного використання бджіл для запилення ентомофільних рослин сільськогосподарського призначення, інших видів запилювальної флори, створення умов для підвищення продуктивності бджіл і сільськогосподарських культур, забезпечення гарантій дотримання прав та захисту інтересів фізичних і юридичних осіб, які займаються бджільництвом. Цим Законом надано визначення таких термінів, як: бджільництво, бджолина сім'я, продукти бджільництва, апітерапія тощо; закладено основи державного регулювання бджільництва; вимоги до формування та розміщення пасік, реєстрації пасік та обліку бджолосімей; охорони бджіл; міжнародного співробітництва в галузі бджільництва².

Законодавство України про бджільництво базується на Конституції України та складається з названого Закону, а також законів України «Про захист рослин», «Про ветеринарну медицину», «Про племінну справу у тваринництві», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та інших нормативно-правових актів.

Із метою стимулювання діяльності з розведення бджіл та виробництва продукції бджільництва, право на зайняття бджільництвом надано фізичним та юридичним особам, які мають необхідні навички чи спеціальну підготовку. При цьому, окремий дозвіл органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування не вимагається. Фізична або юридична особа з метою зайняття бджільництвом формує пасіку з бджолиних сімей, яка може мати підсобне

¹ Суперсон Ю. В. Правове регулювання бджільництва в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Ю. В. Суперсон. – К., 2013. – 19 с.

² Про бджільництво : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1492–III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – Ст. 445.

приміщення, інвентар і обладнання та розміщується на відповідній земельній ділянці, що може використовуватися на умовах оренди або отримання у власність відповідно до Земельного кодексу України.

Незважаючи на те, що кількість бджолиних сімей, яка може утримуватися юридичними та фізичними особами, не обмежується, бджоли мають бути лише районованих у тій чи іншій місцевості порід, відповідно до плану їх породного районування в Україні, затвердженого Міністерством аграрної політики та продовольства України.

З метою обліку пасік та здійснення лікувально-профілактичних заходів на кожну пасіку видається ветеринарно-санітарний паспорт, а пасіка підлягає реєстрації за місцем проживання фізичної особи або за місцезнаходженням юридичної особи, яка займається бджільництвом, у місцевих державних адміністраціях або сільських, селищних, міських радах¹.

Племінні бджолорозплідники і племінні пасіки проходять атестацію та одержують племінні свідоцтва (сертифікати) відповідно до Закону України «Про племінну справу у тваринництві», згідно зі ст. 4 якого бджоли належать до об'єктів племінної справи у тваринництві. Господарська діяльність у племінній справі підлягає реєстрації відповідно до законодавства. Суб'єктам племінної справи у тваринництві за результатами державної атестації (перевірки) присвоюється відповідний статус².

При дослідженні правового регулювання бджільництва доцільно звернути увагу на нормативно-правові акти, які стосуються вирощування сільськогосподарських рослин, оскільки існування бджіл без них неможливе. Так, безсистемний обробіток сільськогосподарських культур хімікатами загрожує гибелі бджолосімей і відповідно недостатньому опиленню рослин. Тому, захист рослин має здійснюватись з урахуванням безпечності цієї діяльності для бджіл. Зокерма, ст. 4 Закону України від 14 жовтня 1998 р. «Про захист рослин» однією з вимог до захисту рос-

¹ Про бджільництво : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1492–III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – Ст. 445.

² Про племінну справу у тваринництві : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3691–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 2. – Ст. 7.

лин є збереження корисної флори і фауни, до якої беззаперечно відносяться бджоли¹.

На популяцію бджіл також впливає використання пестицидів та агрохімікатів у сільськогосподарському виробництві, а звідси доречно проаналізувати вимоги Закону України від 2 березня 1995 р. «Про пестициди і агрохімікати» відповідно до положень якого, пестициди – це токсичні речовини, їх сполуки або суміші речовин хімічного чи біологічного походження, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку шкідливих організмів, внаслідок діяльності яких вражаються рослини, тварини, люди і завдається шкода матеріальним цінностям, а також гризунам, бур'янам, деревній, чагарниковій рослинності, засмічуючим видам риб; агрохімікати ж є органічними, мінеральними і бактеріальними добривами, хімічними меліорантами, регуляторами росту рослин та інших речовин, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості рослинницької продукції². Хоча про захист бджіл під час застосування пестицидів та агрохімікатів у Законі не зазначається, дотримання порядку застосування останніх є необхідним для ефективного розвитку бджільництва.

Наступним законом, який містить вимоги щодо використання бджіл, є Закон України від 13 грудня 2001 р. «Про тваринний світ». Відповідно до ст. 4 цього Закону до об'єктів тваринного світу відносяться не тільки дикі тварини (наприклад, дикі бджоли), а й продукти їх життєдіяльності (мед, віск).

Використання диких тварин із метою отримання продуктів їх життєдіяльності врегульовано ст. 30 згаданого вище Закону та допускається тільки без вилучення та знищення тварин і без погіршення середовища їх існування, здійснюється за правилами, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища³. На виконання цієї статті затверджено

¹ Про захист рослин : Закон України від 14 жовтня 1998 р. № 180-XIV // Офіційний вісник України. – 1998. – № 46. – Ст. 1.

² Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 2 березня 1995 р. № 86/95 ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 14. – Ст. 91.

³ Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97.

Правила використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності, якими визначено, що використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності допускається тільки без вилучення та знищення тварин і без погіршення середовища їх існування. Не допускається турбування диких тварин під час сезону розмноження, міграцій тощо. Забір продуктів життєдіяльності має здійснюватися з урахуванням біологічних особливостей відповідних видів тварин із метою попередження їх виснаження шляхом регулювання частоти відбору, переміни місць, де здійснюється відбір, тощо. Продукти життєдіяльності диких бджіл, у тому числі в порядку ведення бортництва, здобуваються за умови збереження бджолиної сім'ї та забезпечення їм можливості подальшого існування після забору меду. Тому забір здійснюють не пізніше ніж за два місяці до зимівлі в обсязі, що не перевищує 50 відсотків наявного продукту. Під час збирання вулики обкурюють і дістають стільники методом ручного збору¹.

Привертає увагу відмінність у формулюванні об'єктів тваринного світу (ст. 3 Закону України «Про тваринний світ») та об'єктів бджільництва (ст. 4 Закону України «Про бджільництво»). Відповідно до першого нормативного акту, об'єктами тваринного світу є дикі тварини, які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі². А за спеціальним законом щодо бджільництва – робочі бджоли, бджолині матки, трутні, бджолині сім'ї, яких розводять на племінних і товарних пасіках³. Тобто, зазначеними законами врегульовано використання різних об'єктів (диких бджіл та бджіл, спеціально розведених сільськогосподарськими підприємствами та іншими особами).

Продукти бджільництва також можуть використовуватись (і активно використовуються) в лікуванні захворювань людей і тварин

¹ Про затвердження Правил використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності : наказ Мінприроди від 26 вересня 2011 р. № 337 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 81. – Ст. 2992.

² Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97.

³ Про бджільництво : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1492-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – Ст. 445.

та їх профілактиці (апітерапія). Відповідно до ст. 21 Закону України «Про бджільництво», з цією метою застосовуються лікарські засоби (лікарські препарати, ліки, медикаменти), виготовлені з продуктів бджільництва. Доклінічне вивчення таких лікарських засобів, їх клінічне випробування та застосування здійснюються відповідно до законодавства України¹.

Передусім, до такого спеціального законодавства необхідно віднести Закон України від 4 квітня 1996 р. «Про лікарські засоби», яким регулюються відносини щодо створення лікарських засобів та охорони авторських прав патентом, а також доклінічного вивчення, клінічного випробування та державної реєстрації лікарських засобів². Слід зважати на те, що хоча продукти бджільництва (отрута, віск, мед) використовуються як компоненти лікарських засобів, не кожен продукт з їх вмістом вважається ліками. Так, для підвищення імунітету споживачі купляють звичайний та питний мед, для лікування – прополіс тощо, однак законодавство про лікарські засоби у цьому разі не застосовується. Разом із тим, Закон України від 12 травня 1991 р. «Про захист прав споживачів», який регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів³, містить вимоги до якості та безпеки товарів, які стосуються й продукції бджільництва.

Наведені вимоги поширюються на суб'єктів бджільництва, до яких Ю.В. Суперсон включає суб'єктів господарювання та суб'єктів управління й контролю у сфері бджільництва. До першої групи віднесено: а) суб'єктів, які безпосередньо виробляють продукцію бджільництва для власних потреб та здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи (пасічники);

¹ Про бджільництво : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1492-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – Ст. 445.

² Про лікарські засоби : Закон України від 4 квітня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 22. – Ст. 86.

³ Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – Ст. 379.

б) суб'єктів, які спеціалізуються на виробництві продуктів бджільництва – меду, воску, прополісу, маточного молочка, квіткового пилку тощо, з метою їх подальшої реалізації (товарні пасіки); в) суб'єктів, зайняті розведенням і утриманням бджіл для відтворення об'єктів бджільництва з метою забезпечення пасік племінним матеріалом (племінні пасіки, племінні бджолорозплідники та племінні заводи); г) громадські організації пасічників (спілки, асоціації), в які добровільно об'єднуються громадяни з метою задоволення спільних інтересів у питаннях розвитку бджільництва.

До другої групи віднесено: а) органи державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, які здійснюють організаційно-управлінські функції у сфері бджільництва й функції контролю у сфері бджільництва (Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України тощо); б) лабораторії сертифікації, безпеки та якості бджіл та продуктів бджільництва; в) суб'єкти, які здійснюють науково-освітню та дослідну діяльність у бджільництві (наукові установи, заклади освіти, дослідні господарства)¹.

У сфері бджільництва також застосовуються державні стандарти, зокрема ДСТУ 2154:2003 «Бджільництво. Терміни та визначення понять»², ДСТУ 4497:2005 «Мед натуральний. Технічні умови»³, ДСТУ 7007:2009 «Мед штучний. Технічні умови»⁴, ДСТУ 4649:2006 «Мед з фітодобавками. Технічні умови»⁵, ДСТУ «4666:2006 Молочко маточне бджолине. Технічні умови»⁶,

¹ Суперсон Ю. В. Правове регулювання бджільництва в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Ю. В. Суперсон. – К., 2013. – 19 с.

² ДСТУ 2154:2003 Бджільництво. Терміни та визначення понять : затв. наказом Держспоживстандарту України від 7 квітня 2003 р. № 55. – К., 2003. – 58 с.

³ ДСТУ 4497:2005 Мед натуральний. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 28 грудня 2005 р. № 379 – К., 2004. – 21 с.

⁴ ДСТУ 7007:2009 Мед штучний. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 14 квітня 2009 р. № 146. – К., 2009. – 9 с.

⁵ ДСТУ 4649:2006 Мед з фітодобавками. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 4 липня 2006 р. № 191. – К., 2006. – 15 с.

⁶ ДСТУ 4666:2006 Молочко маточне бджолине. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 15 серпня 2006 р. № 242. – К., 2006. – 12 с.

ДСТУ 4662:2006 «Прополіс (бджолиний клей). Технічні умови»¹.

Таким чином, проведений аналіз численних нормативно-правових актів, якими регулюється бджільництво в Україні, свідчить, що правове регулювання бджільництва є важливим субінститутом, який, у свою чергу, є складовою інституту правового регулювання тваринництва у межах аграрного права.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Чим обумовлюється важливість правового регулювання бджільництва?
2. Сформулюйте визначення бджільництва.
3. Перелічіть продукцію бджільництва.
4. Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюється бджільництво.
5. Надайте загальну характеристику Закону України від 22 лютого 2000 р. «Про бджільництво».
6. Які вимоги до якості та безпечності продукції бджільництва містяться в державних стандартах на сільськогосподарську продукцію?
7. Проаналізуйте ветеринарні вимоги до розведення бджіл.
8. Визначте особливості правового регулювання облаштування пасіки.
9. За допомогою яких заходів надається державна підтримка бджільництву?
10. Дайте оцінку стану правового регулювання бджільництва в Україні.

¹ ДСТУ 4662:2006 Прополіс (бджолиний клей). Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 15 серпня 2006 р. № 242. – К., 2006. – 18 с.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ (розраховані на закріплення матеріалу)

1. До спеціальних принципів правового регулювання бджільництва не належить:
 - А) забезпечення потреб населення і промисловості безпечною і якісною продукцією бджільництва;
 - Б) забезпечення продовольчої безпеки держави;
 - В) стимулювання експорту продукції бджільництва;
 - Г) охорони навколишнього природного середовища й екологічної безпеки.
2. Визначте спеціальний закон, яким врегульовано бджільництво:
 - А) Закон України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру»;
 - Б) Закон України «Про бджільництво»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) такий закон відсутній.
3. В якому законі містяться вимоги до якості та безпечності продукції бджільництва?
 - А) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - Б) Закон України «Про пестициди і агрохімікати»;
 - В) Цивільний кодекс України;
 - Г) ДСТУ.
4. В якому документі міститься перелік продукції бджільництва?
 - А) Закон України «Про овочі та ринок овочів в Україні»;
 - Б) Закон України «Про бджільництво»;
 - В) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - Г) Цивільний кодекс України.

5. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до якості натурального меду?

- А) ДСТУ 4497:2005 «Мед натуральний. Технічні умови»;
- Б) ДСТУ 7007:2009 «Мед штучний. Технічні умови»;
- В) ДСТУ 4649:2006 «Мед з фітодобавками. Технічні умови»;
- Г) ДСТУ 4666:2006 «Молочко маточне бджолине. Технічні умови».

6. В якому нормативно-правовому акті містяться вимоги до якості маточного молочка?

- А) ДСТУ 4497:2005 «Мед натуральний. Технічні умови»;
- Б) ДСТУ 7007:2009 «Мед штучний. Технічні умови»;
- В) ДСТУ 4649:2006 «Мед з фітодобавками. Технічні умови»;
- Г) ДСТУ 4666:2006 «Молочко маточне бджолине. Технічні умови».

7. В якому нормативно-правовому акті відсутні вимоги до якості меду?

- А) ДСТУ 4497:2005 «Мед натуральний. Технічні умови»;
- Б) ДСТУ 7007:2009 «Мед штучний. Технічні умови»;
- В) ДСТУ 4649:2006 «Мед з фітодобавками. Технічні умови»;
- Г) ДСТУ 4666:2006 «Молочко маточне бджолине. Технічні умови».

8. Вимоги яких документів є обов'язковими для дотримання при виробництві продукції бджільництва?

- А) державні стандарти на окремі види продукції бджільництва;
- Б) технічні регламенти;
- В) державні стандарти на овочі;
- Г) міжнародні стандарти на окремі види овочевих культур.

9. Хто є основним виробником продукції бджільництва в Україні?

- А) особисті селянські господарства;
- Б) пасічники;
- В) сільськогосподарські акціонерні товариства;

Г) сільськогосподарські товариства з обмеженою відповідальністю.

10. В яких документах містяться вимоги до якості продукції бджільництва?

- А) ДСТУ 4497:2005 «Мед натуральний. Технічні умови»;
- Б) ДСТУ 4649:2006 «Мед з фітодобавками. Технічні умови»;
- В) ДСТУ 4666:2006 «Молочко маточне бджолине. Технічні умови».
- Г) правильними є варіанти А), Б), В).

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Скласти схему «Принципи правового регулювання бджільництва».

2. Створити презентацію на тему: «Нормативно-правове регулювання бджільництва в Україні».

3. Надати загальну характеристику ДСТУ 2154:2003 «Бджільництво. Терміни та визначення понять».

4. Скласти порівняльну таблицю ДСТУ 4497:2005 «Мед натуральний. Технічні умови» та ДСТУ 7007:2009 «Мед штучний. Технічні умови».

5. Відшукати та проаналізувати вимоги державних стандартів на таку продукцію бджільництва, як віск, мерва, перга.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Суперсон Ю. В. Генезис законодавства України у сфері бджільництва / Ю. В. Суперсон // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 3. – С. 106–113.

2. Суперсон Ю. В. Правове регулювання бджільництва в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Ю. В. Суперсон. – К., 2013. – 19 с.

3. Бугера С. І. Організаційно-правові питання розвитку державного регулювання в галузі бджільництва України : авто-

реф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / С. І. Бугера. – К., 2007. – 20 с.

4. Бондар Л. О. Правове регулювання бджільництва / Владимир Александрович Бондар // Аграрне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного. — К. : Істина, 2007. — С. 332-335.

5. Бугера С. І. Актуальні організаційно-правові питання розвитку галузі бджільництва / С. І. Бугера // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 11. – С. 50-54.

6. Бугера С. Державне регулювання у галузі бджільництва: необхідність, проблеми, можливості розвитку / С. Бугера // Право України. – 2006. – № 11. – С. 131-133.

7. Марченко С. І. Правове забезпечення організації бджільництва / Світлана Іванівна Марченко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : юрид. науки. – 2003. – Вип. 55. – С. 179-182.

2.4. Правове регулювання племінної справи у тваринництві

Продуктивність виробництва в галузі тваринництва значною мірою залежить від сталих якостей порід тварин, що вирощуються сільськогосподарськими товаровиробниками. Племінна справа є важливою, однак фінансово та матеріально затратною, перспективною діяльністю, успішність якої мало ймовірна без належної державної підтримки, зокрема належного їй правового регулювання.

Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України від 15 грудня 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві»¹, який визначає загальні правові, економічні та організаційні основи племінної справи у тваринництві, спрямовані на поліпшення племінних і продуктивних якостей тварин, підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності галузі.

Статтею 1 Закону передбачено, що племінна справа – це система зоотехнічних, селекційних та організаційно-господарських заходів, спрямованих на поліпшення племінних і продуктивних якостей тварин. Доцільно конкретизувати вказану норму, зазначивши, що відносини у цій сфері поширюються виключно на сільськогосподарських тварин, тобто, тварин, що утримуються і розводяться людиною для отримання продуктів і сировини тваринного походження².

Відносини щодо племінної справи, мають специфічний суб'єктний склад. Відповідно до ст. 5 вищезгаданого Закону, суб'єктами племінної справи у тваринництві є: 1) власники племінних (генетичних) ресурсів; 2) підприємства, установи, організації та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які беруть участь у виробництві, збереженні, використанні, створенні, визначенні племінної цінності племінних (генетичних) ресурсів, торгівлі племінними (генетичними) ресурсами та надають суміжні послуги; 3) власники неплемінних тварин – споживачі племінних

¹ Про племінну справу у тваринництві : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3691–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 2. – Ст. 7.

² Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21 лютого 2006 р. № 3447–IV // Офіційний вісник України. – 2006. – № 11. – Ст. 692.

(генетичних) ресурсів та замовники послуг з племінної справи у тваринництві¹. Перелічені суб'єкти підлягають державній реєстрації в порядку, визначеному Положенням про Державний реєстр суб'єктів племінної справи у тваринництві згідно наданого їм статусу².

У цьому аспекті доцільно звернутися до Порядку проведення державної атестації (переатестації) та присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві (затверджене наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 червня 2015 р. № 234), яким надано визначення основних суб'єктів племінної справи у тваринництві.

Залежно від напрямку діяльності, якості племінних (генетичних) ресурсів та рівня ведення селекційно-племінної роботи суб'єктам племінної справи у тваринництві за результатами державної атестації присвоюються такі статуси: 1) у скотарстві, буйволівництві, свинарстві, вівчарстві і козівництві: племінний завод, племінний репродуктор, генофондне господарство, селекційний центр, підприємство (об'єднання) з племінної справи, контрольно-випробувальна станція, підприємство (лабораторія) генетичного контролю, підприємство (лабораторія) з трансплантації ембріонів, підприємство (лабораторія) з оцінки якості тваринницької продукції; 2) у конярстві: кінний завод, племінний репродуктор, конюшня-репродуктор, генофондне господарство, селекційний центр, підприємство (об'єднання) з племінної справи, заводська конюшня, іподром, трендепо, підприємство (лабораторія) генетичного контролю, підприємство (лабораторія) з трансплантації ембріонів; 3) у звірівництві і кролівництві: племінний завод, племінний репродуктор, генофондне господарство, селекційний центр, підприємство (лабораторія) з оцінки якості тваринницької продукції; 4) у птахівництві: племінний завод, племінний птахорепродуктор, генофондне господарство, селекційний центр, контрольно-випробу-

¹ Про племінну справу у тваринництві : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3691–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 2. – Ст. 7.

² Про затвердження Положення про Державний реєстр суб'єктів племінної справи у тваринництві : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 13 червня 2012 р. № 358 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 53. – Ст. 2147.

вальна станція з птахівництва; 5) у бджільництві: племінний завод, племінна пасіка, племінний бджолорозплідник, генофондне господарство, селекційний центр; 6) у рибництві: племінний завод, племінний репродуктор, генофондне господарство, селекційний центр, підприємство (лабораторія) генетичного контролю; 7) у шовківництві: гренажний завод, племінна станція із шовківництва, генофондне господарство, селекційний центр.

Присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві проводиться Міністерством аграрної політики та продовольства України за результатами державної атестації.

Державна атестація проводиться для суб'єктів племінної справи у тваринництві, які претендують на присвоєння відповідного статусу. Державна атестація і присвоєння відповідних статусів суб'єктам племінної справи у тваринництві проводяться строком на чотири роки згідно з процедурою, визначеною цим Порядком. Після закінчення зазначеного строку суб'єкти племінної справи у тваринництві, які претендують на присвоєння відповідного статусу, проходять чергову державну атестацію.

Суб'єкти племінної справи у тваринництві, які після закінчення зазначеного строку (чотири роки) не претендують на присвоєння відповідного статусу, не проходять чергову державну атестацію, а статус, який їм було присвоєно за результатами попередньої державної атестації, вважається недійсним.

У період між черговими державними атестаціями кожного кварталу може проводитися переатестація суб'єктів племінної справи у тваринництві, яким у встановленому порядку присвоєно відповідний статус суб'єкта племінної справи у тваринництві. Переатестація проводиться: для підтвердження відповідності суб'єкта племінної справи у тваринництві присвоєному статусу; позбавлення суб'єкта племінної справи у тваринництві присвоєного статусу.

Державна атестація та переатестація суб'єктів племінної справи у тваринництві проводяться відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України та згідно з вимогами чинного законодавства, у тому числі цього Порядку. Для проведення державної атестації та переатестації суб'єктів племінної справи у тваринництві відповідно до наказу Міністерства аграрної політи-

ки та продовольства України утворюються: атестаційна комісія з проведення державної атестації суб'єктів племінної справи у тваринництві (далі – атестаційна комісія) в Автономній Республіці Крим та областях; експертна комісія Міністерства аграрної політики та продовольства України (далі – експертна комісія Мінагрополітики України) з проведення переатестації суб'єктів племінної справи у тваринництві, яким у встановленому порядку присвоєно відповідний статус суб'єкта племінної справи у тваринництві, та з розгляду матеріалів роботи атестаційних комісій щодо присвоєння відповідних статусів суб'єктам племінної справи у тваринництві¹.

Проаналізоване Положення містить кілька відсилочних норм, одна з яких стосується специфіки племінної справи у бджільництві. Зважаючи на особливості цієї галузі тваринництва, селекційно-племінна робота в галузі бджільництва, а також інші важливі питання регулюються Технологічними вимогами до проведення селекційно-племінної роботи в галузі бджільництва².

Крім того, плідники тварин, які використовуються для відтворення, атестуються та допускаються до відтворення в порядку, визначеному Положенням про порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання³.

¹ Про затвердження Порядку проведення державної атестації (переатестації) та присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві та Технологічних вимог до проведення селекційно-племінної роботи в галузі бджільництва : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 червня 2015 р. № 234 // Офіційний вісник України. – 2015 р. - № 60. – С. 1985.

² Про затвердження Порядку проведення державної атестації (переатестації) та присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві та Технологічних вимог до проведення селекційно-племінної роботи в галузі бджільництва : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 червня 2015 р. № 234 // Офіційний вісник України. – 2015 р. - № 60. – С. 1985..

³ Про затвердження Положення про порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання : наказ Міністерства аграрної політики України від 20 грудня 2005 р. № 720 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 10. – С. 645.

Розгляд правового забезпечення племінної справи у тваринництві продовжимо аналізом ст. 2 Закону України «Про племінну справу у тваринництві», відповідно до якої законодавство України про племінну справу у тваринництві складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів, виданих відповідно до нього. Зокрема у Законі згадуються Загальнодержавні програми селекції у тваринництві та законодавство щодо реєстрації господарської діяльності у племінній справі.

У навчальній літературі слушно зауважується, що Закон України «Про племінну справу у тваринництві» не регулює охорону прав на селекційні досягнення як на інтелектуальну власність. Селекційні досягнення визнаються винаходом, і права на них охороняються згідно із Законом України від 15 грудня 1993 р. «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»¹, а також регулюються гл. 39 Цивільного кодексу України, зокрема, щодо придатності винаходу, засвідчення права інтелектуальної власності на нього патентом, чинності майнових прав на винахід тощо².

За останні роки в законодавстві щодо племінної справи відбулися суттєві зміни. Так, у 2010 році завершилася дія Загальнодержавної програми селекції у тваринництві, затвердженої Законом України «Про загальнодержавну програму селекції у тваринництві на період до 2010 року»³. Законом України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності» було скасовано обов'язкове ліцензування діяльності у племінній справі⁴.

Однак за період дії вищезгаданої загальнодержавної програми селекції, було розроблено низку важливих документів, зокрема Інструкцію із селекції бугаїв м'ясних порід (затверджено наказом

¹ Аграрне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Жушман [та ін.] ; за ред.: В. П. Жушман, А. М. Статівка. – Х. : Право, 2010. – С. 260.

² Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

³ Про загальнодержавну програму селекції у тваринництві на період до 2010 року : Закон України від 19 лютого 2004 р. № 1517-IV // Відомості Верховної ради України. – 2004. – № 23. – Ст. 319.

⁴ Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII // Офіційний вісник України. – 2015. – № 25. – С. 722.

Міністерства аграрної політики від 21 січня 2009 р. № 41)¹, Інструкцію із селекції племінних бугаїв молочних і молочно-м'ясних порід (затверджено наказом Міністерства аграрної політики від 20 грудня 2005 р. № 721)², Інструкцію з оцінки кнурів і свиноматок за якістю потомства в умовах спеціалізованих контрольних-випробувальних станцій (затверджено наказом Міністерства аграрної політики від 6 серпня 2004 р. № 290)³, Положення про порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання (затверджено наказом Міністерства аграрної політики від 20 грудня 2005 р. № 720)⁴.

Інструкція із селекції бугаїв м'ясних порід спрямована на поліпшення генетичної якості тварин, оцінки та відбору кращого вітчизняного генетичного матеріалу для подальшого відтворення, підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності галузі м'ясного скотарства.

Ця Інструкція визначає порядок та нормативні показники одержання, оцінки та відбору племінних бугаїв м'ясних порід та поширюється на суб'єктів племінної справи у тваринництві, що займаються розведенням м'ясної худоби. Оцінку бугаїв проводять з метою визначення племінної (генетичної) цінності, за результатами якої відбирають кращих племінних бугаїв для використання, чим забезпечується створення племінних ресурсів вищої цінності, підвищення селекційного ефекту в стадах, зростання економічної ефективності та конкурентоспроможності га-

¹ Про затвердження Інструкції із селекції бугаїв м'ясних порід : наказ Міністерства аграрної політики від 21 січня 2009 р. № 41 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 11. – С. 349.

² Про затвердження Інструкції із селекції племінних бугаїв молочних і молочно-м'ясних порід : наказ Міністерства аграрної політики від 20 грудня 2005 р. № 721 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 10. – С. 646.

³ Про затвердження Інструкції з оцінки кнурів і свиноматок за якістю потомства в умовах спеціалізованих : наказ Міністерства аграрної політики від 6 серпня 2004 р. № 290 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 34. – С. 2300.

⁴ Про затвердження Положення про порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання : наказ Міністерства аграрної політики від 20 грудня 2005 р. № 720 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 10. – С. 645.

лузі м'ясного скотарства. Оцінка племінних бугаїв складається з таких етапів: 1) попередньої оцінки новонароджених та відбору в 210-денному віці за генотипом, живою масою, конституцією та екстер'єром; 2) визначення племінної цінності за власною продуктивністю у віці 12 місяців; 3) визначення племінної цінності за якістю потомства на підставі результатів власної продуктивності їх синів у 12-місячному віці, з доповненням показниками м'ясної продуктивності після контрольного забою не менше трьох синів у віці 15 місяців¹.

Вказана Інструкція спрямована на визначення племінної цінності, за результатами якої відбирають для використання кращих племінних бугаїв, чим забезпечується поліпшення генетичної якості тварин, підвищення селекційного ефекту в стадах, ріст економічної ефективності та конкурентоспроможності галузі. Оцінка племінних бугаїв молочних і молочно-м'ясних порід складається з таких етапів: 1) визначення племінної цінності за походженням – при народженні та переоцінка в старшому віці; 2) визначення племінної цінності за індивідуальними якостями (інтенсивність росту, тип будови тіла і спермопродуктивність) – у віці до 15 місяців; 3) визначення племінної цінності за якістю потомства – у віці 60 місяців і старше².

Інструкція з оцінки кнурів і свиноматок за якістю потомства визначає порядок проведення оцінки кнурів і свиноматок за якістю потомства та виявлення найцінніших з них за відгодівельними та м'ясними якостями. Сутність методу оцінки полягає у проведенні відгодівлі потомства кнурів і свиноматок, які підлягають оцінці, в порівнюваних і контрольованих умовах з подальшим забоем відгодівлених свиней та визначенням якості одержаних туш. Оцінці за якістю потомства підлягають у першу чергу молоді кнури-плідники, призначені для переведення в основне ста-

¹ Про затвердження Інструкції із селекції бугаїв м'ясних порід : наказ Міністерства аграрної політики від 21 січня 2009 р. № 41 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 11. – С. 349.

² Про затвердження Інструкції із селекції племінних бугаїв молочних і молочно-м'ясних порід : наказ Міністерства аграрної політики від 20 грудня 2005 р. № 721 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 10. – С. 646.

до. Таку проводять в умовах спеціалізованих контрольно-випробувальних станцій¹.

Положення про порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання визначає порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз та коней, проте вона не поширюється на плідники птиці, риби, бджіл, шовкопрядів та хутрових звірів. Забороняється використовувати для відтворення бугаїв, жеребців, кнурів, баранів, цапів (тобто плідників) та їх спермопродукцію, які є не атестованими та не допущеними до відтворення в установленому цим Положенням порядку. Під поняттям «атестація» розуміють комплексну оцінку якості та типу плідників за сумою ознак з метою виявлення їх племінної цінності і господарського призначення. Атестація плідників проводиться атестаційною комісією на підставі наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України².

Між тим, дослідники продовжують констатувати критичну ситуацію у сфері вітчизняного тваринництва, а саме, скорочення поголів'я великої рогатої худоби, в тому числі й молочного стада, що свідчить про пріоритетність селекційних програм для великої рогатої худоби, успішна реалізація яких, внаслідок зростання продуктивності за рахунок використання племінних тварин, компенсуватиме падіння виробничих показників у галузі. Пропонується підтримувати створення нових племінних заводів, розробку і впровадження у племінне тваринництво нових методів біотехнології, удосконалення норм годівлі (насамперед протеїнового харчування). Із метою економії бюджетних коштів, які виділяються на придбання імпортного генетичного матеріалу, його доцільно використовувати для отримання у спеціалізованих вітчизняних господарствах ремонтних бичків нових генерацій, які, в свою чергу,

¹ Про затвердження Інструкції з оцінки кнурів і свиноматок за якістю потомства в умовах спеціалізованих : наказ Міністерства аграрної політики від 6 серпня 2004 р. № 290 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 34. – С. 2300.

² Про затвердження Положення про порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання : наказ Міністерства аграрної політики від 20 грудня 2005 р. № 720 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 10. – С. 645.

закладуть основу подальшого поліпшення стада. Проте вирішення проблеми максимального використання генетичного потенціалу продуктивності тварин потребує суттєвого збільшення виробництва кормів, підвищення їхньої якості та вдосконалення структури кормовиробництва¹.

Зазначене переконливо свідчить про необхідність прийняття загальнодержавної програми селекції у тваринництві на наступний десятирічний період та державної підтримки племінної справи. Щодо останньої, то Законом України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачено такі види державної підтримки виробників продукції тваринництва, як: бюджетна тваринницька дотація; підтримка з надання послуг з маркетингу і просування продукції на ринок; виконання цільових державних програм, спрямованих на боротьбу із захворюваннями тварин².

Спеціальним нормативно-правовим актом у сфері державної підтримки племінної справи є постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. № 515 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання програми селекції у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу». Цей документ визначає механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Селекція у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу», згідно якого бюджетні кошти спрямовуються на: 1) розроблення та виконання програм селекції за породами, розроблення та видання нормативно-правової документації, спеціальної літератури з ведення племінної справи у тваринництві, а також форм племінного обліку і звітності; 2) створення і формування інформаційних автоматизованих баз даних про племінні (генетичні) ресурси, результати оцінки тварин за власною продуктивністю та (або) якіс-

¹ Шубравська О.В. Розвиток селекційної діяльності та ринку селекційної продукції в Україні та світі / О.В. Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 2. – С. 96.

² Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30, т. 1. – Ст. 1987.

тю потомства, ведення та видання державних книг племінних тварин і Державного племінного реєстру, розробку програмного забезпечення та придбання необхідної комп'ютерної техніки; 3) збереження та утримання генофонду в спермобанках, ембріобанках і генофондному банку шовкопрядів існуючих, локальних та зникаючих порід; 4) проведення експертної оцінки племінних (генетичних) ресурсів, у тому числі оцінки тварин за власною продуктивністю та (або) якістю потомства, ведення офіційного обліку продуктивності та офіційної класифікації (оцінки) за типом; 5) проведення державної атестації (переатестації) суб'єктів племінної справи у тваринництві; 6) утримання племінного виставкового поголів'я сільськогосподарських тварин і птиці в період проведення загальнодержавних виставок-ярмарків; 7) проведення породовипробування; 8) проведення випробування коней; 9) проведення Всеукраїнських кінноспортивних змагань; 10) придбання (без права на перепродаж) племінних тварин особливо високої племінної цінності, ембріонів та птиці за імпортом; 11) проведення генетичної експертизи походження та аномалій тварин і оцінки якості молока; 12) реалізація або придбання (без права на перепродаж) для подальшого відтворення племінних (генетичних) ресурсів вітчизняного походження; 13) забезпечення проведення підприємствами (об'єднаннями) з племінної справи у тваринництві штучного осіменіння (парування) корів і телиць, свиноматок і свинок, вівцематок, кіз і ярок; 14) збереження або утримання основного поголів'я племінних тварин в стадах та утримання (вирощування) кондиційного племінного ремонтного молодняка в птахівництві; 15) проведення трансплантації ембріонів¹.

Крім того, цим Порядком визначено вимоги до учасників конкурсу – отримувачів бюджетних коштів та особливості його проведення, а також окреслено обов'язок звітуватися про використання отриманих на підтримку племінної справи коштів.

¹ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання програми селекції у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу : постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. № 515 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 37. – С. 1527.

Отже, племінна справа у тваринництві регулюється спеціальним законом та низкою підзаконних-нормативно-правових актів, прийнятих на його виконання.

Цікавим в розрізі правового регулювання племінної справи у тваринництві є канадський досвід вирощування м'ясних порід великої рогатої худоби, пристосованих до природного корму і безприв'язного утримання у будь-яку пору року. Сучасна селекційна політика у м'ясному скотарстві Канади визначається кількома об'єктивними чинниками. По-перше, це екстремальні природні умови Канади з великим перепадом температур протягом року – спекотне, часто посушливе літо і холодна, сніжна зима. Витрати на утримання корів зменшуються, якщо тварини стійкі до таких умов. Для утримання на пасовищах худоба має бути не лише загартована, а й невибаглива до корму, здатна до споживання грубих кормів. Перевага надається породам, які можуть забезпечувати добрі прирости ваги в основному на рослинному кормі лише з невеликою часткою комбікормів. По-друге, щоб поліпшити показники народжуваності і зменшити витрати на ветеринарне обслуговування корів, канадські скотарі надають перевагу таким породам, у яких телята народжуються відносно невеликі, але швидко набирають вагу¹.

Таким чином, напрями селекційної діяльності у Канаді обумовлюються природними чинниками та потребами галузі скотарства. Серед нормативно-правових засобів, які застосовуються в державі, можна навести приклад використання схеми доплат за якість м'яса не від держави, а від переробника². Для успішного застосування цієї схеми в Україні необхідне відповідне правове регулювання.

Результати селекційної діяльності у тваринництві визначаються за допомогою такої процедури, як бонітування. У скотарстві його проведення визначено Інструкцією з бонітування великої рогатої худоби м'ясних порід, відповідно до якої, бонітування великої рогатої худоби м'ясних порід – це комплексна оцінка худоби за племінними і продуктивними якостями, яка проводиться в усіх

¹ Колюбакін В. Яловичина по-канадському / В. Колюбакін // Фермер. – 2008. – № 4 (13). – С. 94.

² Колюбакін В. Яловичина по-канадському / В. Колюбакін // Фермер. – 2008. – № 4 (13). – С. 96.

господарствах незалежно від належності та підпорядкованості, що мають племінних тварин. Метою бонітування є визначення комплексного класу худоби, в залежності від якого визначається їх племінне та виробниче призначення¹. Також на сьогодні затверджено Інструкцію з бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід² та Інструкцію з бонітування овець³.

Отже, племінна справа у тваринництві досить детально регламентована нормативно-правовими актами, питомо вагу серед яких складають підзаконні нормативно-правові акти.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Обґрунтуйте важливість племінної справи для продуктивності тваринництва.
2. Сформулюйте визначення племінної справи.
3. Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюється племінна справа у тваринництві.
4. Надайте загальну характеристику Закону України від 15 грудня 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві».
5. Проаналізуйте суб'єктний склад аграрних правовідносин, які виникають у племінній справі.

¹ Про затвердження Інструкції з бонітування великої рогатої худоби м'ясних порід, Інструкції ведення племінного обліку в м'ясному скотарстві та зразків форм племінного обліку в м'ясному скотарстві : наказ Міністерства аграрної політики України від 6 червня 2002 р. № 154. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 26. – Ст. 1239.

² Про затвердження Інструкції з бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід, Інструкції ведення племінного обліку в молочному і молочно-м'ясному скотарстві та зразків форм племінного обліку в молочному та молочно-м'ясному скотарстві : наказ Міністерства аграрної політики України від 30 грудня 2003 р. № 474. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 4. – Ст. 193.

³ Про затвердження Інструкції з бонітування овець, Інструкції ведення племінного обліку у вівчарстві та козівництві та зразків форм племінного обліку у вівчарстві та козівництві : наказ Міністерства аграрної політики України від 16 липня 2003 р. № 242 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 33. – Ст. 1806.

6. Назвіть об'єкти племінної справи у тваринництві.
7. Визначте особливості правового регулювання племінної справи у бджільництві.
8. За допомогою яких заходів надається державна підтримка племінній справі у тваринництві?
9. В якому нормативно-правовому акті визначено вимоги до атестації племінних заводів?
10. Дайте оцінку стану правового регулювання племінної справи в Україні.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ (розраховані на закріплення матеріалу)

1. Визначте основний нормативно-правовий акт, яким регулюється племінна справа:
А) Закон України «Про племінну справу»;
Б) Закон України «Про племінну справу у тваринництві»;
В) Цивільний кодекс України;
Г) Закон України «Про карантин рослин».
2. Суб'єктом племінної справи у тваринництві не є:
А) кінний завод;
Б) фермерське господарство;
В) іподром;
Г) трендепо.
3. Об'єктами племінної справи є:
А) велика рогата худоба;
Б) правильні варіанти А), В), Г);
В) бджоли;
Г) шовковичні шовкопряди.
4. Який нормативно-правовий акт визначає порядок присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи?
А) Закон України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»;

Б) наказ Міністерства аграрної політики від 21 січня 2009 р. № 41 «Про затвердження Інструкції із селекції бугаїв м'ясних порід»;

В) наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 червня 2015 р. № 234 «Про затвердження Порядку проведення державної атестації (переатестації) та присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві та Технологічних вимог до проведення селекційно-племінної роботи в галузі бджільництва»;

Г) наказ Міністерства аграрної політики від 20 грудня 2005 р. № 720 «Про затвердження Положення про порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання».

5. Який нормативно-правовий акт визначає порядок проведення атестації суб'єктів племінної справи?

А) Закон України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»;

Б) наказ Міністерства аграрної політики від 21 січня 2009 р. № 41 «Про затвердження Інструкції із селекції бугаїв м'ясних порід»;

В) наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 червня 2015 р. № 234 «Про затвердження Порядку проведення державної атестації (переатестації) та присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві та Технологічних вимог до проведення селекційно-племінної роботи в галузі бджільництва»;

Г) наказ Міністерства аграрної політики від 20 грудня 2005 р. № 720 «Про затвердження Положення про порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання».

6. Яким документом підтверджується статус суб'єкта племінної справи у тваринництві?

А) атестат;

Б) племінне свідоцтво;

В) диплом;

Г) правильні варіанти А) та Б).

7. Яким нормативно-правовим актом визначено особливості селекційно-племінної роботи у галузі бджільництва?

А) Технологічними вимогами до проведення селекційно-племінної роботи в галузі бджільництва;

Б) Порядком проведення державної атестації (переатестації) та присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві;

В) Положенням про порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання;

Г) Інструкцією із селекції бджіл, проведення атестації пасік і видачі племінних свідоцтв (сертифікатів).

8. Етапом оцінки племінних бугаїв молочних і молочно-м'ясних порід не є:

А) визначення племінної цінності за походженням – при народженні та переоцінка в старшому віці;

Б) визначення племінної цінності за індивідуальними якостями (інтенсивність росту, тип будови тіла і спермопродуктивність) – у віці до 15 місяців;

В) визначення племінної цінності за якістю потомства – у віці 60 місяців і старше;

Г) визначення племінної цінності за власною продуктивністю у віці 12 місяців.

9. Етапом оцінки племінних бугаїв не є:

А) попередня оцінка новонароджених та відбір в 210-денному віці за генотипом, живою масою, конституцією та екстер'єром;

Б) визначення племінної цінності за власною продуктивністю у віці 12 місяців;

В) визначення племінної цінності за якістю потомства на підставі результатів власної продуктивності їх синів у 12-місячному віці, з доповненням показниками м'ясної продуктивності після контрольного забою не менше трьох синів у віці 15 місяців;

Г) визначення племінної цінності за походженням – до народження та переоцінка в старшому віці.

10. У чому полягає метод оцінки племінних якостей кнурів і свиноматок?

А) у проведенні відгодівлі потомства кнурів і свиноматок, які підлягають оцінці, у порівнюваних і контрольованих умовах з подальшим забоем відгодованих свиней та визначенням якості одержаних туш;

Б) у дотриманні державних стандартів на відповідну продукцію тваринництва;

В) у визначенні племінної цінності за якістю потомства на підставі результатів власної продуктивності їх синів у 12-місячному віці;

Г) у визначенні племінної цінності за власною продуктивністю у віці 12 місяців.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Скласти схему «Нормативно-правове регулювання племінної справи у тваринництві».

2. Проаналізувати результативність виконання Загальнодержавної програми селекції у тваринництві на період до 2010 року.

3. Визначити порядок атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання.

4. Порівняти правові вимоги до атестації суб'єктів племінної справи у сфері бджільництва та свинарства.

5. Здійснити класифікацію суб'єктів племінної справи у тваринництві.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Довбня В. А. Правове забезпечення організації племінної справи у сільському господарстві / В. А. Довбня // *Порадник керівникові сільськогосподарського підприємства : навч. і наук.-практ. посібник / за ред. А.П. Гетьмана, В.З. Янчука. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 205-209.*

2. Єрмоленко В. М. Концептуальні засади правового регулювання селекційної діяльності / В. М. Єрмоленко // *Право України. – 2005. – № 3. – С. 46-49.*

3. Єрмоленко В. М. Правовий захист селекційних досягнень в тваринництві / В. М. Єрмоленко // *Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 32-36.*

4. Ковальова С. Адміністративна відповідальність за правопорушення у племінній справі у тваринництві / С. Ковальова // *Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 3. – С. 87-89.*

5. Стативка А. Н. О договоре на создание племенных сельскохозяйственных животных / А. Н. Стативка // *Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 8. – С. 52-53.*

6. Шовкун В. В. Про об'єкти племінної справи у тваринництві / В. В. Шовкун // *Актуальні питання сучасної юридичної науки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11-12 червня 2011 р.) – Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – Т.2. – С. 112-117.*

7. Шовкун В. В. Про суб'єктів племінної справи у тваринництві / В. В. Шовкун // *Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 2. – С. 84-87.*

2. 5. Правове регулювання свинарства

Свинарство є важливою галуззю тваринництва, що обумовлюється споживчими вподобаннями нашого населення. В Україні так історично склалося, що хліб з салом є традиційним перекусом протягом робочого дня, що швидко відновлює сили організму.

З точки зору медицини, свинячий жир менш шкідливий, ніж яловичий. До складу м'яса входять амінокислоти, залізо, цинк, що знижують ризики захворювань серцево-судинної системи, а також вітаміни групи В (В1, В2, В3, В6, В12), які допомагають розвитку фізичного та розумового здоров'я людини, тому свинину рекомендується вживати в їжу регулярно. Тим не менш, зловживати м'ясними стравами також не варто: рекомендована норма свинини, користь якої не заперечується фахівцями, становить 200 грам на добу. У свинині також містяться арахідонова кислота і селен – речовини, що оптимізують процес оновлення клітин, нормалізують роботу судин і серця, а також м'язів і кісток людини¹.

Значимість свинарства обґрунтовується й у економічній літературі, де воно визначається як галузь сільськогосподарського виробництва, що забезпечує населення цінними продуктами харчування. Свинарство характеризується динамічним розвитком, оволодінням інтенсивними енергоощадними технологіями, збільшенням виробничих потужностей і поступовим підвищенням продуктивності тварин. На тенденції розвитку галузі впливають цінні господарсько-корисні ознаки свиней – висока відтворювальна здатність, скороспілість, високий забійний вихід і енергетичність продуктів забою².

Між тим, нагальною є потреба невідкладного здійснення інноваційних перетворень, що дозволили б поліпшити економічні показники підприємств галузі свинарства, забезпечити ринок свинини продукцією вітчизняного виробництва та задовольнити

¹ Електронний медичний довідник по всім видам ліків. Свинина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://likuemo.in.ua/produkty-harchuvannya/1729-Svinina.html>.

² Гіряк К.М. Функціонування та розвиток підприємств з виробництва свинини: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / К. М. Гіряк. – Львів, 2011. – С. 5.

соціальний запит щодо доступної ціни та високої якості продукції¹.

Оскільки будь-які перетворення обумовлюються сучасним станом перетворюваної системи, слід проаналізувати чинне правове забезпечення галузі свинарства. Перш за все, доцільно визначити продукцію, яка вирощується у галузі свинарства. Відповідно до Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-2010 свині живі віднесені до групи «тварини живі та продукція тваринництва», що в свою чергу відноситься до продукції сільського господарства². Згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності свині живі визначаються в групі 01 «Живі тварини», свинина та їстівні субпродукти – у групі 02 «М'ясо та їстівні субпродукти», жир свинячий – в групі 15 «Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження»³.

Як і в скотарстві, відсутній спеціальний закон, яким би регламентувалася діяльність з вирощування свиней. Однак є низка підзаконних нормативно-правових актів, присвячених правовому регулюванню виключно цієї сфери, зокерма: наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 269 «Про затвердження Правил охорони праці у тваринництві. Свинарство»⁴, наказ Міністерства аграрної політики України від 31 грудня 2004 р. № 497 «Про запровадження ідентифікації та реєстрації свиней»⁵, наказ Міністерства аграрної політики від 17

¹ Кравець І.В. Інноваційний розвиток підприємств галузі свинарства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / І. В. Кравець. – Житомир, 2011. – С. 1.

² Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkpp.rv.ua>.

³ Довідник кодів товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dtkt.com.ua/show/0sid081.html>.

⁴ Про затвердження Правил охорони праці у тваринництві. Свинарство : наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 269 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 8. – Ст. 454.

⁵ Про запровадження ідентифікації та реєстрації свиней : наказ Міністерства аграрної політики України від 31 грудня 2004 р. № 497 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 4. – Ст. 262.

грудня 2002 р. № 396 «Про затвердження Інструкції з бонітування свиней, Інструкції з ведення племінного обліку у свинарстві та зразків форм племінного обліку у свинарстві»¹.

Окремі питання вирощування свиней регулюються нормативно-правовими актами загальної дії. Так, племінна справа у свинарстві – Законом України від 15 грудня 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві»², профілактика та лікування хвороб у свиней – Законом України від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину»³, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя у зазначеній сфері – Законом України від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»⁴, охорона праці під час виробництва продукції свинарства – Законом України від 14 жовтня 1992 р. «Про охорону праці»⁵, збереження безпечного для існування навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, у тому числі відходами виробництва галузі свинарства – Законом України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища»⁶, безпечне для здоров'я людини і навколишнього природного середовища застосування у виробництві пестицидів і агрохімікатів – Законом України від 2 березня 1995 р. «Про пести-

¹ Про затвердження Інструкції з бонітування свиней, Інструкції з ведення племінного обліку у свинарстві та зразків форм племінного обліку у свинарстві : наказ Міністерства аграрної політики від 17 грудня 2002 р. № 396 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 3. – Ст. 89.

² Про племінну справу у тваринництві : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3691–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 2. – Ст. 7.

³ Про ветеринарну медицину : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2498–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 531.

⁴ Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4004–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – Ст. 218.

⁵ Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.

⁶ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

циди і агрохімікати»¹, вимоги до розміщення свиноферм – наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 червня 1996 р. № 173 «Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів»² та ін.

Особливе місце серед перелічених нормативно-правових актів займає наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 269 «Про затвердження Правил охорони праці у тваринництві. Свинарство»³, оскільки в ньому детально регламентується не тільки охорона праці у сфері свинарства, а й інші важливі питання. Окремі розділи наказу встановлюють вимоги до організації та виконання технологічних процесів з обслуговування свиней та виробництва продукції свинарства; вимоги до персоналу, що бере участь у виробничому процесі; встановлення режиму праці та відпочинку; санітарно-побутове забезпечення працівників; вимоги до застосування засобів захисту працівників; до території та виробничих майданчиків; до виробничих і допоміжних будівель та споруд; до водопостачання і каналізації; до освітлення, опалення та вентиляції; вимоги до виробничого обладнання та засобів механізації; до розміщення виробничого обладнання і організації робочих місць; до роботи в колодязях, закритих ємкостях і камерах; електробезпеки; пожежної безпеки; до виробничих процесів (зокрема щодо обігріву тварин, догляду за кнурами, штучного осіменіння тварин, транспортування свиней, їх забою, проведення ветеринарно-санітарних заходів, догляду за тваринами, хворими на заразні хвороби, вимоги при проведенні діагностичних досліджень, подрібнення кормів, автоклавної обробки, екструдуювання, хімічної обробки, запарювання та варіння кормів, приготування комбінованих кормів і кормосумішей), а та-

¹ Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 2 березня 1995 р. № 86/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 14. – Ст. 91.

² Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19 червня 1996 р. № 173 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0379-96>.

³ Про затвердження Правил охорони праці у тваринництві. Свинарство : наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 269 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 8. – Ст. 454.

кож передбачають відповідальність за порушення Правил охорони праці у тваринництві.

Деякі з вимог доцільно розглянути детальніше. Зокерма, вимога щодо мінімізації впливу біологічних факторів повинна забезпечуватися мінімальним часом контакту працівників із тваринами, кормовими сумішами, продукцією тваринництва, відходами виробництва, проведенням дезінфекційних робіт та прибиранням приміщень, застосуванням бактеріцидних ламп, застосуванням засобів захисту, дотриманням правил особистої гігієни¹.

Задля зменшення забруднення навколишнього середовища рекомендується передбачати: 1) організацію правильного оброблення, зберігання і використання гною; 2) впровадження способів очищення повітря підприємств за допомогою встановлення спеціальних фільтрів і припливно-витяжної вентиляції; 3) виконання відповідних профілактичних заходів у санітарно-захисних зонах підприємств; 4) планомірну боротьбу з хворобами тварин, переносниками інфекційних захворювань, паразитуючими комахами; 5) оборотні цикли використання стоків стічних вод.

При розміщенні свинарських підприємств необхідно враховувати вимоги з охорони навколишнього середовища від забруднень виробничими викидами та стоками. Свинарські підприємства повинні розміщуватись із підвітряного боку відносно житлової зони, але з навітряного – відносно складів мінеральних добрив та пестицидів.

Для працівників, які виконують роботу на відкритому повітрі чи в неопалюваних приміщеннях із температурою повітря на робочих місцях нижче +10 градусів за Цельсієм, слід передбачати приміщення для обігрівання або надати засоби для обігріву. Усіх працівників слід забезпечувати доброякісною питною водою.

Планування та устрій територій і виробничих майданчиків свинарського підприємства має відповідати вимогам державних будівельних норм «Містобудування. Планування та забудова міських і сільських поселень» (із змінами) (ДБН 360-92), ДБН Б.2.4-3-95, ВНТП-СГІП 46-2.95, НАПБ А.01.001-2004. Територія підприємства

¹ Про затвердження Правил охорони праці у тваринництві. Свинарство : наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 269 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 8. – Ст. 454.

тва повинна мати огорожу та бути відокремлена від найближчого житлового району санітарно-захисною зоною, мати чіткий поділ на зони щодо санітарної характеристики об'єктів із урахуванням напряму домінуючих вітрів, обладнана в'їздами з дезбар'єрами. Виробничі будівлі та споруди свинарських підприємств основного і допоміжного призначення мають відповідати вимогам державних будівельних норм. Виробничі, допоміжні та складські будівлі і споруди слід обладнувати блискавкозахистом.

Підприємства повинні забезпечуватися достатньою кількістю води, необхідною для задоволення питних потреб відповідно до санітарних норм, господарсько-виробничих потреб та потреб дожежогасіння згідно з будівельними нормами і правилами. Якість питної води має відповідати вимогам державних санітарних правил і норм. Не допускається поєднання мереж господарсько-питних водопроводів із мережею водопроводів, що подають воду для технологічних потреб.

Виробничі приміщення повинні мати природну і штучну освітленість. Робочі місця, на яких внаслідок відмови приладів штучного освітлення можуть виникати небезпечні ситуації, обладнуються системами аварійного освітлення, які автоматично включаються при виключенні струму в загальній електромережі. Приміщення підприємств мають бути оснащені системами опалення (охолодження) і вентиляції, забезпечені гарячою водою. Джерела з значним виділенням конвекційної теплоти (обпалювальні печі, варильні котли, автоклави тощо) в місцях можливого контакту працівників повинні бути ізольовані. На видних місцях у всіх виробничих приміщеннях встановлюються прилади контролю температури і відносної вологості повітря. Визначено вимоги до системи місцевої й загальнообмінної вентиляції. Операторські, кімнати відпочинку, майстерні, лабораторії повинні мати автономну вентиляцію.

Для забезпечення безпеки виробничих процесів на свинарських підприємствах необхідним є: 1) дотримання безпечного режиму утримання тварин; 2) усунення безпосереднього контакту працівників із тваринами, виключення фізичних та нервово-психічних перевантажень шляхом заміни ручної праці механізованою або автоматизованою; 3) виключення шкідливого впливу на працівників

продуктів життєдіяльності тварин, матеріалів, що мають небезпечні або шкідливі властивості, шляхом застосування дистанційного управління виробничими процесами, використання засобів колективного та індивідуального захисту; 4) заміна виробничих процесів й операцій, пов'язаних з виникненням небезпечних і шкідливих виробничих чинників, процесами і операціями, при яких указані чинники відсутні або вміст шкідливих речовин не перевищує гранично допустимих концентрацій, рівнів; 5) запобігання прояву небезпечних та шкідливих виробничих чинників у випадку аварії; 6) дотримання порядку експлуатації машин і обладнання у відповідності з експлуатаційною документацією; 7) використання сигнальних приладів, кольорів і знаків безпеки; 8) своєчасне видалення, знешкодження і поховання виробничих відходів, що є джерелом шкідливих виробничих чинників; 9) застосування раціональних режимів праці і відпочинку з метою запобігання монотонності праці, гіподинамії, фізичним і нервовопсихічним перевантаженням; 10) захист від можливих негативних впливів небезпек природного характеру і погодних умов¹.

З огляду на важливість профілактики та лікування інфекційних хвороб у свиней, особливо тих, які спричинили кризу галузі свинарства в окремих європейських державах (наприклад, африканська чума свиней в Португалії, Іспанії)², слід звернути увагу на правові вимоги до догляду за тваринами, хворими на інфекційні хвороби. До роботи з догляду за такими тваринами, допускаються працівники, яким зроблені профілактичні щеплення, які проінструктовані про застережні заходи та правила поведінки із зараженим матеріалом, а також про особливості догляду за хворими тваринами. Працівники віком до 18 років, а також вагітні жінки та жінки, які годують груддю, до цієї роботи не допускаються.

При виявленні захворювання свиней інфекційними хворобами (туберкульоз, бруцельоз, ящур, сказ, сибірка) власник сільсько-

¹ Про затвердження Правил охорони праці у тваринництві. Свинарство : наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 269 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 8. – Ст. 454.

² Ярошко М. Африканська чума свиней / М. Ярошко // Агробізнес сьогодні. – 2014. – № 4 (275). – Режим доступу до журн.: <http://www.agro-business.com.ua/suchasne-tvarynyntstvo/2079-afrykanska-chuma-svynei.html>

господарського підприємства повинен повідомити про це районну (обласну) ветеринарну службу і вжити заходів щодо ізоляції тварин. У випадку виникнення зооантропонозних захворювань необхідно також повідомити медичну службу району (області). Вхід на територію ізолятора, де утримуються хворі тварини, стороннім особам не дозволяється. Біля входу в кожне приміщення ізолятора, а також усередині приміщень між секціями встановлюються дезбар'єри у вигляді ящиків з тирсою, просоченою дезінфекційним розчином. Персонал, який доглядає хворих на інфекційні хвороби свиней, крім спеціального одягу і спеціального взуття повинен забезпечуватися санітарним одягом та взуттям. Одягати будь-який одяг поверх санітарного не дозволяється. Санітарний одяг і взуття видаються тільки на період роботи. Після закінчення роботи одяг знімають, знезаражують і зберігають у спеціальних шафах. Не дозволяється вживати їжу, пити воду та курити під час роботи на фермах, неблагополучних на заразні хвороби. Для забезпечення працівників питною водою за межами виробничих приміщень встановлюються бачки з перевареною водою.

У разі вимушеного забою тварин, питання їх реалізації вирішується лише за погодженням із органами санітарно-епідеміологічного нагляду. М'ясо і внутрішні органи тварин вимушеного забою, обумовленого інтоксикацією пестицидами, не дозволяється використовувати в їжу. Питання про їх утилізацію вирішується ветнаглядом при обов'язковому узгодженні з органами санітарно-епідеміологічного нагляду¹.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» в ред. від 22 липня 2014 р.² забороняється забій тварин, який не супроводжується ветеринарним документом, що засвідчує здоров'я тварин.

Передзабійне та післязабійне інспектування тварин на відповідних потужностях проводять фахівці Державної служби Ук-

¹ Про затвердження Правил охорони праці у тваринництві. Свинарство : наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 269 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 8. – Ст. 454.

² Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 22 липня 2014 р., № 1602-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. - № 41-42. – Ст. 20-24.

раїни з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

Положенням «Про державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів», яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667 передбачено, що ця служба організовує, здійснює у межах повноважень, передбачених законодавством, державний нагляд (контроль) щодо: безпечності та окремих показників якості харчових продуктів; дотримання вимог санітарного законодавства; здоров'я та благополуччя тварин; субстанцій, кормових добавок, преміксів та кормів; дотримання вимог щодо ідентифікації та реєстрації тварин; неістівних продуктів тваринного походження; ветеринарних препаратів; репродуктивного та патологічного матеріалу; розробляє та здійснює санітарні, ветеринарно-санітарні та фітосанітарні заходи, що стосуються обмеженого (визначеного) кола осіб чи випадків, передбачених законодавством¹.

Серед чинних стандартів, що стосуються галузі свинарства доцільно виокремити: ДСТУ 7158:2010 «М'ясо. Свинина в тушах і півтушах. Технічні умови»², ДСТУ ЕЭК ООН ЕСЕ/AGRI/135:2007 «Свинина. Туші та відруби. Настанови щодо постачання і контролювання якості»³, ДСТУ 4590:2006 «Напівфабрикати м'ясні натуральні від комплексного ділення свинини за кулінарним призначенням»⁴.

Наступний важливий аспект правового регулювання свинарства – це державна підтримка цієї галузі тваринництва. Основним нормативно-правовим актом у зазначеній сфері є Закон України

¹ Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248464285>.

² ДСТУ 7158:2010. М'ясо. Свинина в тушах і півтушах. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 11 берез. 2010 р. № 85. – К., 2011. – 15 с.

³ ДСТУ ЕЭК ООН ЕСЕ/AGRI/135:2007 Свинина. Туші та відруби. Настанови щодо постачання і контролювання якості : затв. наказом Держспоживстандарту України від 24 груд. 2007 р. № 381. – К., 2008. – 54 с.

⁴ ДСТУ 4590-2006. Напівфабрикати м'ясні натуральні від комплексного ділення свинини за кулінарним призначенням : затв. наказом Держспоживстандарту України від 9 черв. 2006 р. № 162. – К., 2007. – 16 с.

від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України»¹, який визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінній, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення.

Щодо державної підтримки галузі свинарства, то ст. 15 цього Закону передбачає надання бюджетної тваринницької дотації. При плануванні витрат державного бюджету на черговий рік Кабінет Міністрів України передбачає статтю видатків на надання дотацій виробникам продукції тваринництва з метою підтримки рівня платоспроможного попиту українських споживачів продукції тваринництва та запобігання виникненню збитковості українських виробників такої продукції. Свині, поряд з іншими сільськогосподарськими тваринами, є об'єктами бюджетної дотації та об'єктами спеціальної бюджетної дотації. Суб'єктом (отримувачем) бюджетної дотації та спеціальної бюджетної дотації є безпосередній виробник об'єкта такої дотації. Бюджетна дотація або спеціальна бюджетна дотація виплачується Аграрним фондом у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Розмір бюджетної дотації та порядок її надання встановлюються Кабінетом Міністрів України. Розподіл бюджетних коштів, спрямованих на дотацію для сільськогосподарських підприємств, здійснюється на рівні областей, міст Києва та Севастополя. Спеціальна бюджетна дотація надається лише по тваринах, що пройшли ідентифікацію та реєстрацію відповідно до закону, за умови повного впровадження системи наступного контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, наданих на зазначені потреби².

Інші види державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників передбачені у ст. 17 цього Закону. Так, сільськогосподарські підприємства, які спеціалізуються на вирощуванні свиней,

¹ Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – Ст. 527.

² Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – Ст. 527.

мають право на відшкодування до 50 відсотків вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів для утримання свиней та утворених на кооперативних засадах м'ясопереробних підприємств, а також в обсязі до 30 відсотків – вартості закупівлі техніки та обладнання для сільськогосподарського виробництва, будівництва та реконструкції підсобних підприємств з переробки та зберігання сільськогосподарської продукції. Так, у Державному бюджеті України на 2015 р. передбачено надання 250 млн. грн. на державну підтримку тваринництва.

При ввезенні на митну територію України безпосередньо сільськогосподарськими товаровиробниками виключно для власних потреб техніки та обладнання для сільськогосподарського виробництва (зокрема обладнання для тваринництва, забою худоби, виробництва продуктів харчування, зберігання м'яса, відходів виробництва, для виробництва біопалива та інших альтернативних видів енергії), аналоги яких не виробляються в Україні, з цих товарів не справляється ввізне мито.

Підтримка виробників продукції тваринництва здійснюється також шляхом здешевлення вартості засобів ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин, надання послуг з маркетингу та просування продукції на ринок, підтримки заходів, пов'язаних із забезпеченням контролю якості та безпеки продуктів харчування¹.

У науковій літературі з приводу надання державою підтримки зазначається, що стратегічним завданням аграрної політики держави стосовно свинарства повинно стати формування ефективного конкурентоспроможного виробництва, здатного забезпечувати продовольчу безпеку країни та нарощування експорту продукції свинарства. Основою для підвищення ефективності функціонування підприємств з виробництва свинини є зростання технологічного рівня виробництва, впровадження ресурсоощадних та екологічно чистих технологій у результаті підтримки відповідних досліджень і введення системи консультування в галузі.

Основними концептуальними засадами системи бюджетної підтримки для вітчизняних підприємств з виробництва свинини

¹ Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – Ст. 527.

повинно бути гранично ефективно використання бюджетних коштів в умовах жорсткої їх обмеженості та відмова від тих державних програм підтримки, що не забезпечують контролю за ефективним їх витрачанням. Найадекватнішою системою державної підтримки, що найбільшою мірою враховує особливості ринкової економіки та виправдовує своє застосування на сучасному етапі розвитку економіки України, повинно бути вдосконалення механізму прямих виплат товаровиробникам свинини незалежно від розмірів господарств та організаційно-правових форм. Основна мета прямої підтримки має полягати не у стимулюванні виробництва конкретних видів продукції чи використання конкретних видів ресурсів для виробництва, а в забезпеченні загального запасу міцності підприємств з виробництва свинини для створення конкурентного середовища¹.

Запропоновані заходи державної підтримки цілком узгоджуються з вимогами Світової організації торгівлі (далі – СОТ) до правового регулювання сільськогосподарської діяльності в Україні, адже наша держава стала членом СОТ у 2008 році, взявши на себе численні зобов'язання. Зокрема, Угодою СОТ про сільське господарство від 15 квітня 1994 р. передбачено дозволені та заборонені заходи державної підтримки сільського господарства, а також ті, які слід обмежити². Державна допомога в будь-яких обсягах може надаватися у таких напрямках, як: науково-дослідна діяльність; боротьба зі шкідниками та захворюваннями; послуги з розповсюдження інформації; послуги з навчання (освітня діяльність у галузі сільського господарства, підвищення кваліфікації працівників); послуги з маркетингу; інспектування товарів; створення інфраструктури (дороги, водопостачання, створення ринкових і портових площ); здійснення прямих виплат, прив'язаних до конкретних площ, врожаїв, поголів'я худоби. Надання ж прямих дотацій є можливим лише за умови, коли такі виплати стосуються об'єктів, не визначених як сільськогосподарські товари у Додатку

¹ Гірняк К.М. Функціонування та розвиток підприємств з виробництва свинини : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / К. М. Гірняк. – Львів, 2011. – С. 13-14.

² Угода про сільське господарство : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

№ 1 до Угоди, наприклад, щодо відходів сільськогосподарського виробництва, які можуть перероблятися на біопаливо чи використовуватися як добрива в процесі подальшого сільськогосподарського виробництва¹.

Щодо консультування сільськогосподарських товаровиробників із питань, які потребують спеціальних знань, то воно повинно надаватися через систему дорадчих служб, діяльність яких регулюється Законом України від 17 червня 2004 р. «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність». Відповідно до ст. 1 цього Закону дорадчі послуги – це послуги, що надаються суб'єктами сільськогосподарської дорадчої діяльності суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, сільському населенню, а також органам місцевого самоврядування та органам виконавчої влади. Основними завданнями дорадчої діяльності є: 1) підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення господарства суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільського населення в умовах ринкової економіки; 2) надання суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільському населенню дорадчих послуг з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо; 3) надання дорадчих послуг органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань підготовки та реалізації планів соціально-економічного розвитку, формування громадянського суспільства; 4) поширення та впровадження у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки; 5) сприяння розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості, у тому числі сільського зеленого туризму, зайнятості сільського населення

¹ Полухович Л. І. Правові питання підтримки вітчизняного сільськогосподарського виробника в умовах членства України у Світовій організації торгівлі // Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю створення юридичного факультету НУБіП, м. Київ, Національний університет біоресурсів і природокористування, 19 – 20 травня 2011 р. / упор. к.ю.н., доцент О.М. Гончаренко. – К.: Видавничий центр НУБіП України, 2011. – 452 с. – С. 385.

тощо; 6) робота з сільською молоддю, ініціювання та реалізація молодіжних програм¹.

У спеціальній літературі вказується, що важливим чинником у підвищенні ефективності підприємств із виробництва свинини має стати запровадження у свинарстві системного біоінжинірингу – технології реалізації певного набору заходів, що забезпечують комплексний розвиток виробничої біосистеми свиноферм і галузі загалом на основі інвестування, маркетингу, формування проектів свинокомплексів, здачі виробництва “під ключ”, випробування і сертифікації та сервісного супроводу².

Зазначене свідчить про актуальність проблематики ефективного сільськогосподарського дорадництва, а також про важливість залучення інвестицій у галузь свинарства. Щодо останнього діє спеціальний Закон України від 18 вересня 1991 р. «Про інвестиційну діяльність», за ст. 4 якого, об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, тобто й у галузі свинарства.

Згідно зі ст. 5 Закону суб'єктами інвестиційної діяльності (інвесторами і учасниками) можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави. До інвесторів належать суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності³.

У галузі свинарства інвестиційна діяльність може забезпечуватися шляхом реалізації інвестиційних проектів. Інвестиційний проект – це сукупність цілеспрямованих організаційно-правових, управлінських, аналітичних, фінансових та інженерно-технічних

¹ Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17 червня 2004 р. № 1807-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 38. – Ст. 470.

² Гірняк К.М. Функціонування та розвиток підприємств з виробництва свинини: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / К. М. Гірняк. – Львів, 2011. – С. 16.

³ Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

заходів, які здійснюються суб'єктами інвестиційної діяльності та оформлені у вигляді планово-розрахункових документів, необхідних та достатніх для обґрунтування, організації та управління роботами з реалізації проекту.

Окремої уваги потребує державне інвестування. Так, інвестиційний проект, для реалізації якого може надаватися державна підтримка, розробляється в порядку та за формою, затвердженими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку. Такий проект повинен містити: 1) резюме (мету проекту, напрями використання інвестицій, відповідність проекту стратегічним програмним документам держави, прогностичні обсяги виробництва продукції, потребу в інвестиціях, необхідність забезпечення земельною ділянкою або правами на неї для реалізації проекту, основні показники ефективності проекту, у тому числі енергоефективності, висновки експертизи відповідно до законодавства); 2) загальну характеристику стану та проблем, пов'язаних з розвитком об'єктів та суб'єктів інвестиційної діяльності (характеристика об'єктів та суб'єктів, продукції, результати аналізу ринків збуту продукції, аналізу конкурентного потенціалу суб'єкта, зокрема виявлення можливостей розвитку, загроз та проблем у діяльності); 3) організаційний план, плани маркетингової та виробничої діяльності; 4) план реалізації проекту (строк введення в дію основних фондів, кадрове забезпечення, організаційна структура та управління проектом, розвиток інфраструктури, заходи з охорони навколишнього природного середовища, джерела фінансування проекту і виплат за зобов'язаннями суб'єкта інвестиційної діяльності, гарантії та схема повернення інвестицій, якщо таке повернення передбачено проектом); 5) фінансовий план (оцінка фінансової та економічної спроможності проекту); 6) інформацію про ризики проекту, запобіжні заходи і страхування ризиків у випадках, передбачених законом; 7) прогноз економічного та соціального ефекту від реалізації проекту; 8) прогноз надходжень до бюджетів та державних цільових фондів; 9) пакет документів з обґрунтуванням оцінки впливу на навколишнє природне середовище. До інвестиційного проекту може включатися проект будівництва, розроблений від-

повідно до законодавства¹. Тобто, інвестиційний проект може передбачати, зокрема, будівництво або реконструкцію свиноферми з урахуванням сучасних досягнень науки і техніки.

Отже, зважаючи на відсутність спеціального закону у галузі свинарства, вирощування свиней детально регулюється підзаконними нормативно-правовими актами та загальним законодавством.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Обґрунтуйте важливість свинарства у структурі сільськогосподарського виробництва України.
2. Сформулюйте визначення свинарства.
3. Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюється свинарство в Україні.
4. Надайте загальну характеристику наказу Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 269 «Про затвердження Правил охорони праці у тваринництві. Свинарство».
5. Проаналізуйте правові вимоги до охорони праці у галузі свинарства.
6. Перелічіть продукцію свинарства.
7. Визначте особливості правового регулювання племінної справи у свинарстві.
8. За допомогою яких заходів надається державна підтримка свинарству?
9. В якому нормативно-правовому акті визначено вимоги до облаштування виробничих приміщень сільськогосподарських підприємств, які вирощують свиней?
10. Дайте оцінку стану правового регулювання свинарства в Україні.

¹ Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ
(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Визначте спеціальний нормативно-правовий акт, яким визначено вимоги до сільськогосподарської діяльності із вирощування свиней:

- А) Закон України «Про ветеринарну медицину»;
- Б) Закон України «Про племінну справу у тваринництві»;
- В) наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 6 грудня 2004 р. № 269 «Про затвердження Правил охорони праці у тваринництві. Свинарство»;
- Г) Закон України «Про свинарство».

2. Суб'єктом інвестиційної діяльності у свинарстві може бути:

- А) інвестор;
- Б) суб'єкт інвестиційної діяльності;
- В) учасник інвестиційної діяльності;
- Г) правильні варіанти А) і В).

3. Об'єктами інвестиційної діяльності у свинарстві може бути:

- А) цілісний майновий комплекс підприємства;
- Б) правильні варіанти А), В), Г);
- В) інвестор;
- Г) інвестиції.

4. Який нормативно-правовий акт встановлює обов'язковість додержання державних стандартів на продукцію свинарства?

- А) Закон України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»;
- Б) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
- В) наказ Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від 17 липня 2001 р. № 215/66 «Про затвердження Положення про присвоєння відповідних статусів суб'єктам племінної справи у тваринництві»;

Г) наказ Міністерства аграрної політики від 20 грудня 2005 р. № 720 «Про затвердження Положення про порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання».

5. Який нормативно-правовий акт визначає особливості племінної справи у свинарстві?

- А) Закон України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»;
- Б) наказ Міністерства аграрної політики від 21 січня 2009 р. № 41 «Про затвердження Інструкції із селекції бугаїв м'ясних порід»;
- В) наказ Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від 17 липня 2001 р. № 215/66 «Про затвердження Положення про присвоєння відповідних статусів суб'єктам племінної справи у тваринництві»;
- Г) наказ Міністерства аграрної політики від 17 грудня 2002 р. № 396 «Про затвердження Інструкції з бонітування свиней, Інструкції з ведення племінного обліку у свинарстві та зразків форм племінного обліку у свинарстві».

6. Яким документом підтверджується статус суб'єкта племінної справи у свинарстві?

- А) атестат;
- Б) племінне свідоцтво;
- В) диплом;
- Г) правильні варіанти А) та Б).

7. Який із державних стандартів містить вимоги до якості продукції свинарства?

- А) ДСТУ 7158:2010 «М'ясо. Свинина в тушах і півтушах. Технічні умови»;
- Б) ДСТУ ЕЖ ООН ЕСЕ/AGRI/135:2007 «Свинина. Туші та відруби. Настанови щодо постачання і контролювання якості»;
- В) ДСТУ 4590-2006 «Напівфабрикати м'ясні натуральні від комплексного ділення свинини за кулінарним призначенням»;
- Г) правильними є варіанти А), Б) і В).

8. Який нормативно-правовий акт містить загальні вимоги до організації праці у галузі свинарства?

А) Закон України від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину»;

Б) Закон України від 14 жовтня 1992 р. «Про охорону праці»;

В) Закон України від 15 груд. 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві»;

Г) Закон України від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».

9. Який нормативно-правовий акт містить загальні вимоги до племінної справи у галузі свинарства?

А) Закон України від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину»;

Б) Закон України від 14 жовтня 1992 р. «Про охорону праці»;

В) Закон України від 15 груд. 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві»;

Г) Закон України від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».

10. Який нормативно-правовий акт містить загальні вимоги до філактики та лікування інфекційних хвороб у галузі свинарства?

А) Закон України від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину»;

Б) Закон України від 14 жовтня 1992 р. «Про охорону праці»;

В) Закон України від 15 груд. 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві»;

Г) Закон України від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Скласти схему «Нормативно-правове регулювання свинарства в Україні».

2. Порівняти заходи державної підтримки свинарства, передбачені вітчизняним законодавством та правом СОТ.

3. Проаналізувати вимоги до обладнання виробничих приміщень на свинофермах.

4. Порівняти правові вимоги до атестації суб'єктів племінної справи у сфері скотарства та свинарства.

5. Визначити правові вимоги та сформулювати пропозиції щодо інвестиційного проекту у галузі свинарства.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Стельмащук А. М. Організаційно-економічний механізм ефективного розвитку галузі свинарства в сільськогосподарських підприємствах / А. М. Стельмащук // Сталий розвиток економіки. – 2010. – № 3. – С. 50–54.

2. Гірняк К. М. Функціонування та розвиток підприємств з виробництва свинини: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / К. М. Гірняк. – Львів, 2011. – С. 5.

3. Дурсунов М. О. Законодавче забезпечення ветеринарної справи в Україні у ХХ столітті : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Дурсунов Малік Орудж огли ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2009. — 21 с.

4. Коваленко Т. О. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС у сфері ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин / Тетяна Олександрівна Коваленко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 10. – С. 56-66.

5. Коваленко Т. О. Правове регулювання ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин як гарантія безпечності та якості продукції тваринництва / Тетяна Олександрівна Коваленко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : юрид. науки. – 2006. – Вип. 70. – С. 23-27.

6. Медведєва М. О. Стан та перспективи правового регулювання біотехнологічної діяльності в Україні / М. О. Медведєва // Право України. – 2004. – № 8. – С. 95.

7. Романко С. М. Проблеми екологічної безпеки та економічні інтереси виробника / Світлана Миколаївна Романко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – № 5. – С. 182-191.

2.6. Правове регулювання птахівництва

Значне місце в раціоні українців займає м'ясо птиці, що пояснюється не лише доступними цінами, а й корисними споживчими якостями, зокрема за необхідності дієтичного харчування. Відповідно й вітчизняне птахівництво стало одним із найбільш економічно привабливих та конкурентоспроможних видів агробізнесу, про що свідчить стійка динаміка зростання виробництва м'яса птиці і яєць. Галузь також має значний експортний потенціал та перспективи його нарощування, що є однією зі стратегічних цілей підвищення ефективності розвитку агропромислового комплексу до 2020 року.

Птахівництво є однією з найбільш продуктивних галузей тваринництва, що забезпечує швидкий оборот вкладених коштів та динамічний її розвиток завдяки диверсифікованому типу виробництва продукції. Останній може включати як м'ясний, яєчний, так і яєчно-м'ясний напрям спеціалізації. Окремим чином слід виділити такий напрям, як племінний. Особливістю сучасного стану розвитку галузі впродовж останнього десятиріччя є швидке зростання чисельності поголів'я птиці усіх видів, нарощування обсягів виробництва, збільшення внутрішнього попиту та експорту продукції. Так, якщо на початку 2000-х років в усіх категоріях господарств налічувалося лише 123,7 млн. голів птиці, то вже в 2015 р. її чисельність зросла до 214,6 млн. голів, або майже в 1,7 раз¹.

Птахівництво – галузь сільськогосподарського виробництва, основним завданням якої є розведення, вирощування, утримання, відгодівля птиці, застосування механізації, автоматизації, проведення ветеринарної профілактики з метою одержання продукції птахівництва².

¹ Кернасюк Ю. Птахівництво – ефективна сфера агробізнесу / Ю. Кернасюк // Агробізнес сьогодні. – 2015. – № 8 (303). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/2972-ptakhivnytstvo-efektyvna-sfera-agrobiznesu.html>.

² Остафійчук Г.В. Класифікація суб'єктів аграрних правовідносин – виробників продукції птахівництва / Г.В. Остафійчук // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 1. – С. 276.

Згідно з Державним класифікатором продукції та послуг ДК 016-2010 до продукції тваринництва (птахівництва) відноситься жива свійська птиця. Зокрема, до цієї групи належать живі кури, гуси, індики, качки, цесарки. Серед продукції птахівництва також визначають яйця курячі та інші, а також яйця для інкубації¹. Відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності кури, гуси, індики, качки та цесарки визначаються в групі 01 «Живі тварини», м'ясо свійської птиці та субпродукти у групі 02, яйця птиці у групі 04 «Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; харчові продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені»². Таким чином, до продукції птахівництва належить тваринницька продукція, що вирощується внаслідок дії біологічних процесів її вирощування, має природне походження від живих організмів і відповідає коду 01.47 Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-2010 або підпадає під визначення груп 01, 02, 04 Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності.

Система правового регулювання у сфері птахівництва включає два рівні: рівень загальноправового регулювання (нормативно-правові акти, що визначають основи господарської діяльності в сільському господарстві) і рівень галузевого аграрно-правового регулювання (нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення діяльності у тваринництві загалом і, зокрема, в такій його підгалузі, як птахівництво). При цьому, нормативно-правові акти у сфері регулювання птахівництва можна класифікувати за предметною ознакою на такі групи: 1) нормативно-правові акти у сфері правового регулювання племінної справи, племінного обліку, бонітування тощо у птахівництві; 2) нормативно-правові акти у сфері правового забезпечення якості й безпечності продукції птахівництва; 3) нормативно-правові акти ветеринарно-санітарного та протиєпізоотичного спрямування щодо забезпечення боротьби й запобігання різним хворобам у птахівництві; 4) норма-

¹ Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dkpp.rv.ua>.

² Довідник кодів товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dtk.com.ua/show/0sid081.html>.

тивно-правові акти у сфері державної підтримки суб'єктів ведення птахівництва тощо¹.

Щодо спеціального законодавства, то доцільно наголосити, що відсутній спеціальний закон у сфері птахівництва. Між тим, серед підзаконних нормативно-правових актів можна виокремити: наказ Міністерства аграрної політики України від 22 червня 2001 р. № 179 «Про затвердження Інструкції з бонітування сільськогосподарської птиці, Інструкції з ведення племінного обліку в птахівництві та зразків форм племінного обліку в птахівництві»², наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 «Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці»³, присвячені виключно правовому регулюванню птахівництва.

Першим зі згаданих наказів затверджено порядок бонітування сільськогосподарської птиці, ведення племінного обліку та форми племінного обліку у птахівництві. Відповідно до п. 1.2. Інструкції, бонітування сільськогосподарської птиці – це комплексна оцінка птиці за племінними і продуктивними якостями, яка проводиться в усіх птахопідприємствах незалежно від належності та підпорядкованості, що мають племінні стада⁴. Бонітування здійснюється з метою

¹ Курман Т.В. Державна підтримка птахівництва: порівняльно-правовий аспект / Т.В. Курман, О.Е. Сімсон // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – Ч. 2. – С. 64.

² Про затвердження Інструкції з бонітування сільськогосподарської птиці, Інструкції з ведення племінного обліку в птахівництві та зразків форм племінного обліку в птахівництві : наказ Міністерства аграрної політики України від 22 червня 2001 р. № 179 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1823.

³ Про затвердження ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйце продуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці : наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1821.

⁴ Про затвердження Інструкції з бонітування сільськогосподарської птиці, Інструкції з ведення племінного обліку в птахівництві та зразків форм племінно-

визначення класу птиці, у залежності від якого встановлюють вартість племінної продукції (інкубаційні яйця, молодняк) для реалізації. Організацію та проведення бонітування здійснюють територіальні органи Міністерства аграрної політики та продовольства України разом із галузевими структурними підрозділами та науково-дослідними установами Національної академії аграрних наук України.

Зокрема Міністерство аграрної політики та продовольства України щорічно видає наказ про проведення бонітування. Логічно, що птицю не бонітують у господарствах або окремих пташниках, які поставлені на карантин через заразні захворювання. Для бонітування поголів'я сільськогосподарської птиці керівник підприємства призначає комісію, до складу якої входять зоотехніки та ветеринарні спеціалісти господарства; представники управлінь агропромислового розвитку районних державних адміністрацій; фахівці з відповідною кваліфікацією галузевих підприємств, що пройшли атестацію; фахівці наукових установ.

При бонітуванні комісія: 1) проводить огляд птиці, аналіз показників її власної продуктивності та продуктивності батьків, заповнює відповідні форми обліку, що додаються; 2) визначає бонітувальний клас для груп птиці (вихідні лінії, прабатьківські та батьківські стада, порода, популяція); 3) оцінює птицю кожної групи за основними ознаками, які характеризують її продуктивні якості; 4) присвоює такі класи, як: еліта-рекорд, еліта, I клас, II клас. Щодо присвоєння класів, то птицю, яка не відповідає мінімальним вимогам для визначення класу, оцінюють поза класом, а знесені нею яйця реалізують як неплемінні.

Результати бонітування відображаються у зведених відомостях, форми яких затверджені проаналізованим вище наказом Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70¹. Крім того, у наказі окремо визначено вимоги

до обліку в птахівництві : наказ Міністерства аграрної політики України від 22 червня 2001 р. № 179 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1823.

¹ Про затвердження ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйце продуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці : наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1821.

до бонітування таких видів сільськогосподарської птиці, як кури, качки, індички, гуси, цесарки, зокрема встановлено ті періоди розвитку птиці, коли слід здійснювати бонітування, що обумовлюється біологічними особливостями її розвитку.

Наступним нормативно-правовим актом у сфері птахівництва, який доцільно проаналізувати, є наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 «Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці».

Ветеринарно-санітарні правила для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, які затверджені вказаним документом, встановлюють ветеринарно-санітарні та гігієнічні вимоги до утримання й експлуатації підприємств, технологічного обладнання з виробництва м'яса птиці, продуктів із м'яса птиці, заморожених та сухих яйцепродуктів, первинної обробки пухо-перової сировини тощо. Метою даних Правил є покращення якості та безпеки продукції з птиці й недопущення розповсюдження через продукцію збудників хвороб, спільних для людей та тварин. Їх дія поширюється на всіх суб'єктів господарювання з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів.

Важливою є вимога, за якої, у разі надходження хворої птиці та підозрілої за якістю сировини або виявлення ознак хвороби під час виробництва птахопродуктів, ветеринарно-санітарна служба та суб'єкт господарювання повинні вжити необхідних заходів з метою виключення розповсюдження інфекційних хвороб та попередити про це державну службу ветеринарної медицини, державну санітарно-епідеміологічну службу, ветеринарну службу суб'єкта господарювання, звідки надійшла птиця. Дотримання зазначених положень є надзвичайно важливим, оскільки гарантує благополуччя людей, що споживають м'ясо та яйця птиці. Поодинокі випадки споживання неякісної та небезпечної продукції птахівництва свідчать про недопустимість ігнорування проаналізованих положень.

Ветеринарно-санітарними правилами для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва

яйцепродуктів передбачено, що відповідальність за дотримання та виконання цих Правил покладається на суб'єктів господарювання відповідно до чинного законодавства, які повинні забезпечувати всі умови для виробництва якісної та безпечної продукції. Контроль за дотриманням суб'єктами господарювання цих Правил здійснюється установами державної служби ветеринарної медицини та державної санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України¹.

Правилами закріплено значну кількість термінів, значення деяких з них доцільно з'ясувати. Так, безпека м'яса та інших продуктів забою визначається як відсутність токсичної, канцерогенної, мутагенної, алергенної чи іншої несприятливої для організму людини дії харчових продуктів при їх споживанні у загальноприйнятних кількостях, межі яких встановлюються Міністерством охорони здоров'я України. Дійсно, шкідливість певних харчових продуктів обумовлюється не завжди їх якість, а подеколи й надмірним споживанням.

Ветеринарна гігієна харчових продуктів передбачає ряд умов і заходів, необхідних для виробництва, переробки, зберігання і транспортування продуктів тваринного походження, що гарантують їх корисність, безпеку і придатність до споживання людиною і тваринами. Для визначення рівня дотримання гігієнічних вимог та забезпечення якості та безпеки продукції птахівництва проводяться певні процедури: ветеринарно-санітарний огляд й оцінка, державний санітарно-ветеринарний контроль та нагляд, передзайманий ветеринарний огляд.

Ветеринарно-санітарний огляд – це один із етапів ветеринарно-санітарної експертизи, що полягає в дослідженні м'яса, інших продуктів забою птиці та м'ясних продуктів відповідно до вимог нормативно-правових актів.

Ветеринарно-санітарна оцінка – це діяльність щодо визначення придатності об'єктів ветеринарно-санітарної експертизи для ви-

¹ Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці : наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1821.

користання за призначенням, за результатами якої видається відповідний документ.

Державний ветеринарно-санітарний контроль – це перевірка лікарями державних установ ветеринарної медицини додержання ветеринарно-санітарних вимог, установлених законодавством, у процесі виробництва, заготівлі, зберігання, транспортування, реалізації, у тому числі експорту (імпорту), продукції тваринного, а на ринках і рослинного походження, ветеринарних лікарських засобів, готових кормів, кормових добавок та засобів ветеринарної медицини, а також під час будівництва, реконструкції, модернізації та введення в експлуатацію підприємств чи окремих потужностей з виробництва, зберігання, реалізації продукції тваринного походження та ветеринарних препаратів.

Державний ветеринарно-санітарний нагляд – це інспектування державними інспекторами ветеринарної медицини з метою перевірки стану додержання ветеринарно-санітарних вимог, установлених законодавством.

Передзабійний ветеринарний огляд – це клінічне обстеження птиці, проведене спеціалістом ветеринарної медицини перед відправкою на забійне підприємство та безпосередньо перед забоєм на забійному підприємстві або забійному пункті.

Відповідність продукції державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду клеймам та штампам, маркуванню, ветеринарним супровідним та іншим документам називають ветеринарною ідентифікацією¹.

Серед численних термінів, що використовуються у Ветеринарно-санітарних правилах для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, згадуються такі суб'єкти аграрних правовідносин у сфері птахівництва, як птахокомбінати, м'ясопереробні підприємства, холодокомбінати.

Птахокомбінат (м'ясокомбінат) визначається як суб'єкт підприємницької діяльності будь-якої форми власності з завершеним

¹ Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці : наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1821.

виробничим циклом, що здійснює забій птиці, переробку м'яса та інших продуктів забою, виробництво, зберігання та реалізацію м'ясних продуктів, технічної сировини відповідно до чинних нормативно-правових актів.

М'ясопереробне підприємство – це суб'єкт підприємницької діяльності будь-якої форми власності, що здійснює переробку м'яса та інших продуктів забою, виробництво, зберігання та реалізацію м'ясних продуктів відповідно до чинних нормативно-правових актів.

Холодильник (холодокомбінат) – це підприємство, призначене для зберігання продукції тваринного, птахівничого походження при мінусових температурах, устаткування і функціонування якого відповідає вимогам нормативно-правових актів.

За умов відсутності спеціального закону про м'ясо та м'ясні продукти, важливим є визначення м'ясних продуктів (м'ясопродуктів), тобто продуктів, отриманих в результаті обробки м'яса шляхом варіння, сушіння, соління, просоловання, коптіння тощо. Звісно, ця дефініція лише частково відображає сутність поняття та потребує уточнення.

Серед особливих положень Правил необхідно звернути увагу на те, що підозріла щодо інфекційних захворювань сільськогосподарська птиця підлягає карантину, тобто перетримуванню у карантинному дворі забійного підприємства з проведенням заходів, які попереджують виникнення або розповсюдження хвороб, відповідно до діючих нормативно-правових актів. Продукти забою птиці та продукція птахівничого походження, яка визнана за результатами ветеринарно-санітарної експертизи непридатною для харчових потреб, визначаються ветеринарними конфіскаатами.

У Ветеринарно-санітарних правилах для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів міститься вимоги до території, виробничих, допоміжних та побутових приміщень сільськогосподарського підприємства. Так, територія повинна бути огорожена; під'їзні шляхи, дороги, доріжки для пішоходів тощо повинні бути забезпечені твердим, рівним покриттям, легкодоступним для миття та дезінфекції, з водостоком, який забезпечує відведення атмосферних, талих вод та вод від змиву майданчиків у каналізацію й очисні споруди; повер-

хневі води, які виходять з території промислового підприємства відкритим водостоком, не повинні забруднювати землю, повітря та водоймища; територія підприємства повинна озеленятися, бути чистою. На в'їзді та виїзді з території повинен бути споруджений дезбар'єр з бетону або асфальту. Шляхи переміщення сировини не повинні перехрещуватися з шляхами переміщення готової продукції, відходів, допоміжних матеріалів.

Розташування виробничих цехів, ділянок, відділень, допоміжних складських приміщень на птахопереробних підприємствах повинно забезпечувати не тільки потоковість (чітку послідовність) технологічних процесів, але й можливість проведення ветеринарно-санітарного контролю за якістю сировини, готової продукції, миття, прибирання та дезінфекції тощо. Крім того, на території підприємства повинні бути їдальня, медпункт, експедиція, побутові приміщення, туалетні кімнати, виробнича лабораторія, приміщення для державної служби ветеринарної медицини, відділення для миття і дезінфекції внутрішньоцехового інвентарю та тари під готову продукцію, окреме приміщення для зберігання цієї тари, а також окреме приміщення для централізованого приготування дезінфекційних розчинів та складу деззасобів. Усі ці об'єкти повинні відповідати чинним будівельним та санітарним нормам.

Ветеринарно-санітарні правила для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів окремо визначають ветеринарно-санітарні вимоги до водозабезпечення та каналізації, освітлення, вентиляції, технологічного обладнання, інвентарю, тари, транспортних засобів, технологічних процесів, цехів з переробки птиці, відділень первинної обробки пухо-перової сировини, до відділень (утилізаційних цехів) з переробки технічних відходів, проведення санітарної обробки приміщень та технологічного обладнання птахопереробних підприємств, а також вимоги до особистої гігієни¹.

¹ Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці : наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1821.

Як зазначалось, наказом Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70, окрім проаналізованих Правил, затверджено також Правила ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці, які встановлюють ветеринарно-санітарні вимоги при виробництві, заготівлі, прийманні, зберіганні, транспортуванні й реалізації яєць свійської птиці, ветеринарно-санітарні норми якості і безпеки яєць, порядок проведення ветеринарно-санітарної експертизи, лабораторних досліджень, а також використання продукції, яка підлягає промисловій переробці та знезараженню¹.

Ветеринарно-санітарні вимоги зазначених Правил застосовуються щодо яєць свійської птиці, які підлягають ветеринарно-санітарній експертизі при виробництві, заготівлі, прийманні, зберіганні, транспортуванні й реалізації. Серед низки термінів, які застосовуються у цих Правилах, слід розтлумачити наступні.

Безпека яєць свійської птиці – це відсутність токсичної, канцерогенної, мутагенної, алергенної чи іншої несприятливої для організму людини дії харчових яєць при їх споживанні у загальноприйнятих кількостях, межі яких встановлюються Міністерством охорони здоров'я України. Тобто так само, як і щодо споживання м'яса птиці, акцент робиться на загальноприйнятих кількостях використання в їжу.

Яйцепродукти визначаються як продукти переробки яєць (меланж, білок, жовток, порошок тощо). Для харчових цілей використовують доброякісні яйця курей, цесарок, перепілок, індиків, качок та гусей.

Партія харчових яєць – це будь-яка кількість яєць одного суб'єкта господарювання, однієї категорії (не більше одного вагона), упакованих в однорідну тару, що одночасно доставляється одним видом транспорту і супроводжується одним ветеринарним документом. В одному вагоні допускається наявність яєць однієї категорії, але не більше 5 дат сортування.

¹ Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці : наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1821.

Серед окремих процесів визначаються державний ветеринарно-санітарний контроль та нагляд, овоскопія, промислова переробка.

Державний ветеринарно-санітарний контроль – це перевірка лікарями державних установ ветеринарної медицини додержання ветеринарно-санітарних вимог, установлених законодавством, у процесі виробництва, заготівлі, зберігання, транспортування, реалізації, у тому числі експорту (імпорту), продукції тваринного, а на ринках, і рослинного походження, ветеринарних лікарських засобів, готових кормів, кормових добавок та засобів ветеринарної медицини, а також під час будівництва, реконструкції, модернізації та введення в експлуатацію підприємств чи окремих потужностей з виробництва, зберігання, реалізації продукції тваринного походження та ветеринарних препаратів.

Державний ветеринарний нагляд – це інспектування державними інспекторами ветеринарної медицини з метою перепереверки стану додержання законодавства з питань ветеринарної медицини.

Овоскопія – визначення якості яєць шляхом просвічування їх овоскопом.

Промислова переробка – це виробництво на птахопереробному підприємстві яйцепродуктів (меланжу, білка, жовтка, порошку тощо) відповідно до нормативно-правових актів.

Суб'єктами у сфері птахівництва є присадибні господарства та холодокомбінати. Присадибне господарство, де утримується свійська птиця – це суб'єкт господарювання, що утримує від 20 до 100 голів свійської птиці. Холодокомбінат визначається як підприємство, призначене для зберігання тваринницької продукції при мінусових температурах, устаткування і функціонування якого відповідає вимогам нормативно-правових актів.

Після визначення основних термінів, доцільно проаналізувати вимоги до заготівлі яєць. Відповідна діяльність допускається лише за умови благополуччя сільськогосподарських підприємств щодо інфекційних захворювань (туберкульозу, орнітозу, сальмонельозу тощо). Ветеринарно-санітарну оцінку яєць при закупівлі, транспортуванні і використанні у господарствах, неблагополучних щодо інфекційних захворювань птиці, проводять відповідно до інструкцій із профілактики та боротьби з цими захворюваннями.

Для визначення якості яєць в державних лабораторіях ветеринарної медицини проводять відбір проб з кожної партії не рідше 1 разу на місяць. Для радіометричних досліджень (залежно від типу приладу) відбирають проби яєць згідно з методиками досліджень та паспортом на даний вид радіометра. Ветеринарно-санітарній експертизі підлягає вся загальна кількість відібраних яєць. Проводиться їх зовнішній огляд, овоскопія та визначення маси. За умови одержання незадовільних органолептичних результатів здійснюються повторний відбір проб та необхідні лабораторні дослідження.

Важливим є дотримання заборони реалізовувати качині та гусячі яйця на ринку, у державній, приватній торговій мережі, а також використання їх для виготовлення кремкових і збитих кондитерських виробів, морозива, майонезу, меланжу, яєчних концентратів в мережі громадського харчування тощо. Однак качині і гусячі яйця можуть використовуватись на хлібобулочних і кондитерських підприємствах¹.

Окрім охарактеризованих спеціальних нормативно-правових актів, загальні вимоги до птахівництва містяться у законах України від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину»², від 23 грудня 1997 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»³, від 14 січня 2000 р. «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції»⁴, від 24 лютого 1994 р. «Про

¹ Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці : наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1821.

² Про ветеринарну медицину : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2498-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 531.

³ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23 груд. 1997 р. № 771/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1998. – № 3. – Ст. 75.

⁴ Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції : Закон України від 14 січня 2000 р. № 1393-ХІV // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 12. – Ст. 95.

забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення»¹, від 15 січня 1992 р. «Про племінну справу в тваринництві»² тощо.

Окрему увагу слід приділити державним стандартам на продукцію птахівництва. Відповідно до п. 1.13 Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці реалізація племінної продукції за ціною класу, до якого віднесена птиця, або договірною ціною здійснюється після затвердження результатів бонітування держплемінспектором за умови, що якість інкубаційних яєць або молодняку відповідає вимогам, що пред'являються до них стандартами або Технічними умовами (РСТ УСССР 1924-82. Яйца куриные инкубационные. Технические условия; РСТ УСССР 1969-86. Яйца утиные инкубационные. Технические условия; ДСТУ 1947-95 Яйца індичачі інкубаційні. Технічні умови; ДСТУ 2022-91. Яйца инкубационные гусей, цесарок, перепелок. Технические условия; ДСТУ 2021-91. Молодняк сельскохозяйственной птицы суточный. Технические условия)³. Цей перелік доцільно доповнити новими стандартами, зокрема ДСТУ 5028:2008 «Яйця курячі харчові. Технічні умови»⁴, ДСТУ 4656:2006 «Яйця перепелині харчові та інкубаційні. Технічні умови»⁵.

Таким чином, до процесу виробництва продукції птахівництва висуваються підвищені вимоги, дотримуватись яких можуть далеко не всі суб'єкти аграрного господарювання, тому постає питання

¹ Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 р. № 400 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – Ст. 218.

² Про племінну справу у тваринництві : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3691–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 2. – Ст. 7.

³ Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці : наказ Головного держаного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1821.

⁴ ДСТУ 5028:2008. Яйця курячі харчові. Технічні умови : затв. наказом Держстандарту України від 12 черв. 2008 р. № 192. – К., 2008. – 27 с.

⁵ ДСТУ 4656:2006. Яйця перепелині харчові та інкубаційні. Технічні умови : затв. наказом Держстандарту України від 1 серпня 2006 р. № 227. – К., 2007. – 15 с.

вибору оптимальної організаційно-правової форми підприємства, яке спеціалізується на вирощуванні сільськогосподарської птиці та заготівлі яєць.

Виробників продукції птахівництва класифікують за такими критеріями:

1) за напрямом виробництва: а) птахівничі господарства і ферми яєчного напрямку; б) птахівничі господарства і ферми м'ясного напрямку; в) птахівничі господарства і ферми яєчно-м'ясного; г) племінні птахівничі господарства і ферми;

2) залежно від поголів'я птиці: а) дрібне птахівниче господарство; б) мале сільськогосподарське підприємство; в) малі ферми, які входять до складу сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств; г) птахофабрика – вузькоспеціалізоване велике підприємство, що працює переважно на купованих кормах;

3) залежно від продукції, яка виробляється на підприємстві, розрізняють: а) інкубаторій (інкубаторно-птахівнича станція); б) птахокомбінат; в) забійне підприємство (птахокомбінат);

4) залежно від виробничого типу птахівничих господарств: а) племінні; б) товарні;

5) залежно від напряму діяльності та якості племінних (генетичних) ресурсів: а) племінний завод; б) племінний птахорепродуктор (племптахорепродуктор I порядку і племптахорепродуктор II порядку); в) селекційний центр; г) контрольно-випробувальна станція з птахівництва¹.

У спеціальній літературі з приводу ефективності діяльності виробників продукції птахівництва зазначається, що однією з умов швидкого збільшення виробництва продукції птахівництва є створення нових великих птахофабрик і концентрація птахівництва в сільськогосподарських підприємствах. Досвід цих підприємств свідчить про те, що на великих птахівницьких фермах вища продуктивність праці і нижча собівартість яєць та м'яса².

¹ Остафійчук Г.В. Класифікація суб'єктів аграрних правовідносин – виробників продукції птахівництва / Г.В. Остафійчук // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 1. – С. 276.

² Організація виробництва в підприємствах АПК : навчальний посібник / Топалов А.Д., Скоробогатко С.В., Уляшенко В.А. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 312.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Обґрунтуйте важливість птахівництва у структурі сільськогосподарського виробництва України.
2. Сформулюйте визначення птахівництва.
3. Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюється птахівництво в Україні.
4. Надайте загальну характеристику наказу Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 «Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці».
5. Проаналізуйте правові вимоги до облаштування території та приміщень підприємств у сфері птахівництва.
6. Перелічте продукцію птахівництва.
7. Визначте особливості правового регулювання племінної справи у птахівництві.
8. За допомогою яких заходів надається державна підтримка птахівництву?
9. В якому нормативно-правовому акті визначено вимоги до бонітування сільськогосподарської птиці?
10. Дайте оцінку стану правового регулювання птахівництва в Україні.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Визначте спеціальний нормативно-правовий акт, яким визначено вимоги до діяльності із вирощування сільськогосподарської птиці:
 - А) Закон України «Про ветеринарну медицину»;
 - Б) Закон України «Про племінну справу у тваринництві»;
 - В) Закон України «Про птахівництво»;
 - Г) наказ Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70 «Про затвердження Ве-

теринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйцепродуктів, Правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці».

2. Суб'єктом аграрних правовідносин у птахівництві є:
 - А) інкубаторій;
 - Б) птахокомбінат;
 - В) птахофабрика;
 - Г) правильні варіанти А) і Б).
3. До продукції птахівництва не належить:
 - А) м'ясо гусей;
 - Б) яйця сільськогосподарської птиці;
 - В) кури живі;
 - Г) курячі напівфабрикати.
4. Який нормативно-правовий акт встановлює обов'язковість додержання державних стандартів на продукцію птахівництва?
 - А) Закон України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»;
 - Б) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
 - В) наказ Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від 17 липня 2001 р. № 215/66 «Про затвердження Положення про присвоєння відповідних статусів суб'єктам племінної справи у тваринництві»;
 - Г) наказ Міністерства аграрної політики від 20 грудня 2005 р. № 720 «Про затвердження Положення про порядок проведення атестації та допуску до відтворення плідників для племінного використання».

5. Який нормативно-правовий акт визначає особливості племінної справи у птахівництві?
 - А) Закон України від 2 березня 2015 р. «Про ліцензування видів господарської діяльності»;
 - Б) наказ Міністерства аграрної політики України від 22 червня 2001 р. № 179 «Про затвердження Інструкції з бонітування сільсь-

когосподарської птиці, Інструкції з ведення племінного обліку в птахівництві та зразків форм племінного обліку в птахівництві»;

В) наказ Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від 17 липня 2001 р. № 215/66 «Про затвердження Положення про присвоєння відповідних статусів суб'єктам племінної справи у тваринництві»;

Г) наказ Міністерства аграрної політики від 17 грудня 2002 р. № 396 «Про затвердження Інструкції з бонітування свиней, Інструкції з ведення племінного обліку у свинарстві та зразків форм племінного обліку у свинарстві».

6. Яким документом підтверджується статус суб'єкта племінної справи у птахівництві?

- А) атестат;
- Б) племінне свідоцтво;
- В) диплом;
- Г) правильні варіанти А) та Б).

7. Який із державних стандартів містить вимоги до якості продукції птахівництва?

- А) ДСТУ 7158:2010 «М'ясо. Свинина в тушах і півтушах. Технічні умови»;
- Б) ДСТУ 5028:2008 «Яйця курячі харчові. Технічні умови»;
- В) ДСТУ 4656:2006 «Яйця перепелині харчові та інкубаційні. Технічні умови»;
- Г) правильними є варіанти Б) і В).

8. Який нормативно-правовий акт містить загальні вимоги до бонітування сільськогосподарської птиці?

- А) наказ Міністерства аграрної політики України від 22 червня 2001 р. № 179 «Про затвердження Інструкції з бонітування сільськогосподарської птиці, Інструкції з ведення племінного обліку в птахівництві та зразків форм племінного обліку в птахівництві»;
- Б) Закон України від 14 жовтня 1992 р. «Про охорону праці»;
- В) наказ Міністерства аграрної політики України від 22 червня 2001 р. № 19 «Про затвердження Інструкції з бонітування сільськогосподарської птиці»;

Г) Закон України від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».

9. Який нормативно-правовий акт містить загальні вимоги до племінної справи у птахівництві?

- А) Закон України від 25 червня 1992 р. «Про ветеринарну медицину»;
- Б) Закон України від 14 жовтня 1992 р. «Про охорону праці»;
- В) Закон України від 15 груд. 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві»;
- Г) Закон України від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».

10. Який нормативно-правовий акт містить спеціальні вимоги до племінної справи у птахівництві?

- А) наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 22 червня 2001 р. № 179 «Про затвердження Інструкції з бонітування сільськогосподарської птиці, Інструкції з ведення племінного обліку в птахівництві та зразків форм племінного обліку в птахівництві»;
- Б) Закон України від 14 жовтня 1992 р. «Про охорону праці»;
- В) Закон України від 15 груд. 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві»;
- Г) Закон України від 24 лютого 1994 р. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Скласти схему «Нормативно-правове регулювання птахівництва в Україні».
2. Порівняти заходи державної підтримки птахівництва, передбачені вітчизняним законодавством та правом СОТ.
3. Проаналізувати вимоги до обладнання виробничих приміщень на підприємствах, які виробляють продукцію птахівництва.
4. Порівняти правові вимоги до атестації суб'єктів племінної справи у сфері скотарства та птахівництва.

5. Скласти проект закону про птахівництво.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Батюк Б. Б., Минів Р. М. Порівняльний аналіз виробництва та споживання продукції птахівництва / Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Вип. 228: В 4 т. – Т.1. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – С. 104-111.
2. Минів Р. М., Батюк Б. Б. Державне регулювання птахівництва / Р. М. Минів, Б. Б. Батюк // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 46-50.
3. Минів Р. М. Ефективність використання енергоощадливих технологій птахівничих підприємств / Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Вип. 236: В 4 т. – Т. 3. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – С. 647-653.
4. Курман Т. В. Державна підтримка птахівництва: порівняльно-правовий аспект / Т. В. Курман, О. Е. Сімсон // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – Ч. 2. – С. 64.
5. Мельник Б. Сучасний рівень виробництва та перспективи розвитку м'ясного птахівництва в Україні / Б. Мельник // Економіка АПК. – 2003. – № 10. – С. 2327.
6. Галанець В. Державне регулювання розвитку птахівництва з метою прискореного забезпечення населення м'ясом / В. Галанець // Ефективність державного управління. – Львів, 2009. – Вип. 18/19. – С. 455 – 458.
7. Остафійчук Г. В. Класифікація суб'єктів аграрних правовідносин – виробників продукції птахівництва / Г. В. Остафійчук // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 1. – С. 276.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ СОТ ТА ЄС

3.1. СОТ та правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції в Україні

Правова регламентація суспільних відносин в Україні значною мірою обумовлюється міжнародними зобов'язаннями держави, які виникають у процесі інтеграції нашої країни до світових спільнот, таких як Європейський Союз та Світова організація торгівлі (далі – СОТ), до якої Україна приєдналась у 2008 році. Членство у цій організації зобов'язує узгодити вітчизняне законодавство з правом СОТ, зокрема і в частині регулювання сільськогосподарського виробництва.

У спеціальній літературі термін «право СОТ» використовують у декількох значеннях: 1) як норми внутрішніх регламентів, що визначають порядок та інші питання функціонування органів СОТ; 2) як норми рішень/резолуцій СОТ (і органів СОТ), що приймаються для забезпечення цілей Організації у рамках її правосуб'єктності; 3) як систему понад 50 угод, що становлять «пакет СОТ»; 4) як норми всіх вищеперелічених актів разом¹, що вичерпно відображає зміст права СОТ.

Правову базу діяльності цієї організації становлять 56 домовленостей, угод та інших документів, що утворюють єдиний «пакет», тобто при вступі до СОТ будь-яка держава повинна прийняти його у цілому (відрізняються тільки терміни реалізації домовленостей). Організаційний пакет домовленостей Уругвайського раунду складають Угода про СОТ і додатки до цього акту, що містять правові угоди, домовленості та інші документи, які охоплюють сфери торгівлі товарами, надання послуг і

¹ Бочарова Н. В. Основи права Світової організації торгівлі : навч. посіб. / Н. В. Бочарова. – Донецьк : Вид-во ДУЕП ім. Альфреда Нобеля, 2010. – С. 24.

питання охорони торгових аспектів прав інтелектуальної власності¹.

Таким чином, терміни виконання зобов'язань залежать від результатів переговорного процесу, тому перші члени СОТ перебувають у завідомо вигідніших умовах. Окрім того, новоприйнятий член СОТ, як правило, не приймає на себе зобов'язання за торговельними угодами з обмеженим колом учасників. Усе це по-різному впливає на ведення сільського господарства в конкретній державі.

Основним правовим документом СОТ є Угода про СОТ від 15 квітня 1994 р.², норми якої є основоположними, на основі і на їх виконання приймаються інші правові документи; ці норми регулюють відносини між договірними сторонами у цілому. Так, ст. 11 Угоди визначає умови набуття першого членства або ж приєднання в подальшому до СОТ. Входження України до СОТ оформлено Протоколом про вступ України до СОТ від 5 лютого 2008 р.³

Нормативну основу діяльності організації складають багатосторонні торговельні угоди, рішення, процедури та звичаєва практика, яких дотримувалися договірні сторони Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (надалі – ГАТТ) та органи, засновані в рамках ГАТТ⁴.

Багатосторонні торговельні угоди перелічені в додатках 1–4 до Угоди про СОТ. Серед них доцільно виділити правові документи, які стосуються виробництва сільськогосподарської продукції, а саме ГАТТ-1994⁵, Угоду про сільське господарство⁶, Угоду про

¹ Духневич А. В. Світова організація торгівлі (СОТ) – основа правової системи міжнародної торгівлі / А. В. Духневич // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 3. – С. 1.

² Угода про заснування Світової організації торгівлі : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 48. – Ст. 970.

³ Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі : протокол від 05 лют. 2008 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 24. – Ст. 970.

⁴ Угода про заснування Світової організації торгівлі : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 48. – Ст. 970.

⁵ Генеральна угода з тарифів і торгівлі : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

⁶ Угода про сільське господарство : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

застосування санітарних і фітосанітарних заходів¹, Угоду про технічні бар'єри в торгівлі², Угоду про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи³, Угоду про застосування статті 6 ГАТТ-1994⁴, Угоду про застосування статті 7 ГАТТ-1994⁵, Угоду про переддвідантажувальну інспекцію⁶, Угоду про субсидії та компенсаційні заходи⁷. Серед торговельних угод з обмеженим колом учасників в додатку 4 Угоди про СОТ визначаються Угода про державні закупівлі, Міжнародна угода про торгівлю молочними продуктами, Міжнародна угода про торгівлю яловичиною. Останні дві угоди з обмеженим колом учасників втратили чинність у 1997 р.⁸

Основним документом, який регулює питання виробництва сільськогосподарської продукції, є Угода про сільське господарство. Вона закріплює особливості регулювання реалізації сільськогосподарської продукції і механізми застосування заходів державної підтримки сільськогосподарського виробництва та субсидування експорту. Угодою визначено довгостроковим завданням забезпечення поступового зменшення підтримки та захисту сільського господарства⁹, що спонукає членів СОТ реформувати свою аграрну політику, роблячи акцент не на державній підтримці сільського

¹ Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

² Угода про технічні бар'єри в торгівлі : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

³ Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи : Угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

⁴ Угода про застосування статті 6 ГАТТ-1994 : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

⁵ Угода про застосування статті 7 ГАТТ-1994 : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

⁶ Угода про переддвідантажувальну інспекцію : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

⁷ Угода про субсидії і компенсаційні заходи : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

⁸ Бекетов С. О. Вступ до права Світової організації торгівлі / С. О. Бекетов, Пітер Ван ден Боше. – К. : Ін Юре, 2011. – 100 с.

⁹ Угода про сільське господарство : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

господарства, а на становленні міцних конкурентоспроможних аграрних товаровиробників.

Сфера дії Угоди про сільське господарство поширюється на такі аспекти виробництва сільськогосподарської продукції, як внутрішня підтримка вітчизняного виробника та санітарні й фітосанітарні заходи. Положення цієї Угоди застосовуються до товарів, які входять до групи 1–24 ГС, за винятком риби і рибопродуктів (група 03) та деяких інших специфічних продуктів.

Структура Угоди про сільське господарство включає преамбулу, 13 частин, 21 статтю та 5 додатків. Із додатку 1 випливає, що дія Угоди про сільське господарство поширюється на виробництво та зовнішню торгівлю сільськогосподарською продукцією, окрім риби та виробів з неї. Оскільки Угода про сільське господарство спрямована на зменшення державної підтримки та захисту сільського господарства за окремими напрямками, нею регулюються особливості обмеження впливу держави на сільське господарство. Зокрема, ст. 1 надає визначення сукупного виміру підтримки (далі – СВП), еквівалентного виміру підтримки, загального СВП, а додатки 2, 3, 4 – окреслюють методику їх розрахунку. Додаток 5 описує особливості застосування спеціального режиму, за якого допустимо використовувати заходи, які є внутрішньою підтримкою виробника і не замінювати їх на звичайні мита¹.

Доцільно звернути увагу на специфіку термінів, які використовуються в цій Угоді, таких як: 1) базовий сільськогосподарський товар – товар, що максимально наближений до стадії першого продажу; 2) СВП – це підтримка, що надається на користь виробників базового сільськогосподарського товару, на користь виробників сільськогосподарської продукції взагалі; 3) бюджетні витрати – виплати сільськогосподарським товаровиробникам, включаючи доходи, від яких держава відмовилася на їх користь і не включає їх до бюджету; 4) еквівалентний вимір підтримки – річний вимір підтримки в грошовому виразі на користь виробників базового сільськогосподарського товару за умов, коли не можна практично застосувати поняття СВП; 5) експортні субсидії – субсидії, надання яких залежить від показників експорту, і які стосуються

¹ Угода про сільське господарство : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

виробників сільськогосподарського товару будь-якого типу виробництва, діяльність яких залежить від експорту, а також реалізації некомерційних запасів сільськогосподарської продукції, експорту товару, який фінансується урядом, і субсидій на скорочення витрат при експорті сільськогосподарської продукції; 6) поступки щодо доступу до ринку – зобов'язання відносно доступу до ринку, які беруть на себе члени СОТ; 7) загальний СВП – сума всіх видів внутрішньої підтримки, наданої на користь усіх виробників сільськогосподарської продукції¹.

У системі правового регулювання СОТ субсидія – це державна фінансова дотація сільському господарству у цілому чи його окремим напрямкам. Вона включає пряму передачу ресурсів, кредитні гарантії, фінансові і податкові пільги, заходи підтримки доходів і цін. Важливо розуміти, що ці субсидії є «специфічними». У спеціальній літературі наголошується на тому, що Угода про сільське господарство містить спеціальні правила щодо сільськогосподарських експортних субсидій та заходів внутрішньої підтримки сільського господарства. У разі конфлікту такі спеціальні правила мають переважну силу перед правилами Угоди про субсидії і компенсаційні заходи. На відміну від експортних субсидій на інші товари, експортні субсидії на сільськогосподарські товари не заборонені, якщо вони включені до розділу II частини IV Розкладу поступок Члена СОТ².

Варто зазначити, що ст. 4 Угоди про сільське господарство зобов'язує членів СОТ надати імпортерам інших членів СОТ такі ж умови доступу до внутрішнього ринку, як і вітчизняним, що посилює конкуренцію на внутрішньому ринку і, безумовно, впливає на розподіл праці.

В Угоді про сільське господарство окремо визначено зобов'язання щодо експортної конкуренції, експортних субсидій, введення заборон та обмежень на експорт (статті 8, 9, 12). Зокрема, Угодою дозволяється застосування державних субсидій у сільському господарстві, в тому числі експортних, заборонених до ви-

¹ Угода про сільське господарство : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

² Бекетов С. О. Вступ до права Світової організації торгівлі / С. О. Бекетов, Пітер Ван ден Боше. – К. : Ін Юре, 2011. – С. 41.

користання Угодою про субсидії і компенсаційні заходи в інших галузях народного господарства. Держави – імпортери зобов'язані максимально обмежувати імпортні тарифи, щоб вони не перетворювались у бар'єри для вільного імпорту. Відповідно до Угоди про сільське господарство, держава чітко визначає розмір дозволених експортних субсидій, а також може застосовувати спеціальне захисне застереження в інтересах своїх виробників, тобто встановлювати підвищений розмір державної підтримки сільського господарства і сприятливі для держави експортні субсидії¹.

Наступним важливим документом, який стосується виробництва сільськогосподарської продукції, є Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів². Цією Угодою визначаються умови застосування заходів санітарного та фітосанітарного контролю з метою покращення здоров'я людини, здоров'я тварин та фітосанітарної ситуації в державах-членах СОТ, а також заборона створювати перешкоди для застосування захисних заходів. Разом з тим відповідно до Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів неприпустимою є невинуватена дискримінація окремих членів СОТ, зокрема, з тієї підстави, що вони відмовляються від застосування санітарних та фітосанітарних заходів, які, виходячи з економічних та технічних можливостей держави, за умови їх використання становитимуть загрозу її продовольчій безпеці.

Структура Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів включає преамбулу, 14 статей та три додатки. Зокрема, визначаються загальні положення, основні права та обов'язки членів СОТ щодо гармонізації, адаптації, транспарентності, процедур контролю, інспекції та ухвалення, технічної допомоги, консультацій і врегулювання суперечок, заключні положення³.

Важливий принцип правового регулювання виробничої діяльності впливає зі змісту ст. 2 Угоди про застосування санітарних

¹ Угода про сільське господарство : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

² Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

³ Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

та фітосанітарних заходів, відповідно до якої серед обов'язків членів СОТ визначається зобов'язання не застосовувати санітарні та фітосанітарні заходи у спосіб, який являє собою приховане обмеження міжнародної торгівлі. Фактично, йдеться про принцип недискримінації. У випадку коли наявні в члена СОТ санітарні та фітосанітарні заходи не ґрунтуються на відповідних міжнародних стандартах, інструкціях чи рекомендаціях і впливають чи можуть впливати на здатність інших держав експортувати свою продукцію, будь-який член СОТ може вимагати пояснення підстав застосування такого санітарного чи фітосанітарного заходу, і член СОТ, що застосовує цей захід, повинен надати таке пояснення. Для доведення факту дискримінації члена СОТ Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів передбачає застосування спеціальної процедури – механізму врегулювання суперечок.

Доцільно звернути увагу на Додаток 3 до цієї Угоди, присвячений процедурам контролю, інспекції та ухвалення. У ньому визначено окремі питання проведення вибіркового контролю, тестування і сертифікації. Зокрема, члени СОТ зберігають за собою право проводити в розумних межах інспекції на своїй території.

Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів зобов'язує членів СОТ забезпечити виконання санітарних та фітосанітарних заходів, для того, щоб: 1) процедури контролю та інспекції проводилися і завершувалися без невинуватених затримок і у порядку, не менш сприятливому для імпортних товарів, ніж для аналогічних вітчизняних; 2) стандартний термін проведення кожної процедури публікувався або очікуваний термін її проведення повідомлявся заявникові на його вимогу; 3) при отриманні заявки компетентний орган оперативно вивчав повноту документації та інформував заявника у точній і повній формі про всі недоліки у ній; 4) компетентний орган якомога швидше передавав результати процедури у точній і повній формі заявникові з тим, щоб у разі необхідності той міг внести корективи; 5) вимоги щодо надання інформації зводилися до мінімуму; 6) дотримувалась конфіденційність інформації про імпортні товари; 7) оплата за проведення таких процедур для імпортних товарів, була еквівалентною тій, що стягується з аналогічних вітчизняних товарів або товарів, що походять з інших країн, і не перевищувала фактичну вартість на-

дання цієї послуги. У випадках, коли санітарний або фітосанітарний захід передбачає контроль на стадії виробництва, член СОТ, на території якого здійснюється виробництво, повинен надавати допомогу для полегшення такого контролю і роботи контролюючих органів¹.

Крім того, важливо з'ясувати зміст Угоди про технічні бар'єри у торгівлі², адже вона визначає умови застосування під час виробництва продукції стандартів, технічних регламентів, процедур сертифікації. Угода про технічні бар'єри у торгівлі охоплює всі види стандартів, включаючи вимоги (крім санітарних та фітосанітарних) до якості харчових продуктів та містить численні заходи, призначені для захисту споживача від фальсифікації продукції та економічного шахрайства, а також запобігання використанню національних або регіональних стандартів як необґрунтованих технічних бар'єрів у торгівлі³.

Необхідно зазначити, що Угода про технічні бар'єри у торгівлі має типову структуру і складається з преамбули, 15 статей та 3 додатків. Вона визначає ряд важливих понять, таких як «технічний регламент», «стандарт», «процедура оцінки відповідності».

Технічний регламент визначено як документ, у якому містяться характеристики товару або пов'язані з ними виробничі процеси чи способи виробництва, включаючи чинні адміністративні положення, дотримання яких є обов'язковим. Він може також включати або містити тільки вимоги щодо термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певного товару, виробничого процесу чи способу виробництва.

Стандарт – це документ, який затверджено визнанням органом і який визначає призначені для загального і багатократного використання правила, інструкції або характеристики товарів чи пов'язаних із ними виробничих процесів або способів виробництва.

¹ Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

² Угода про технічні бар'єри в торгівлі : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

³ Котовенко М. А. Державне регулювання агропродовольчих ринків в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Котовенко Михайло Андрійович ; НАН України, Рада по вивч. продукт. Сил України. – К., 2008. – С. 163.

тва, дотримання яких є необов'язковим. Він може також включати або містити тільки вимоги щодо термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певного товару, виробничого процесу чи способу виробництва. Так само, як і технічний регламент, стандарт може не містити вимог до якості продукції, однак його дотримання не є обов'язковим, на відміну від технічного регламенту.

Процедура оцінки відповідності визначається Угодою про технічні бар'єри у торгівлі як будь-яка процедура, яка прямо чи опосередковано використовується для визначення того, чи виконуються відповідні вимоги технічних регламентів та стандартів. Регламентується порядок розробки, прийняття та застосування технічних регламентів і стандартів, проведення оцінки відповідності їм продукції¹.

Щодо Угоди про субсидії і компенсаційні заходи, то вона визначає умови та процедури застосування субсидій і заходів, спрямованих на боротьбу із субсидуванням. Ця Угода передбачає загальні норми щодо надання субсидій для виробництва товарів. Тому важливо враховувати, що спеціальні норми щодо надання субсидій для аграрного сектору передбачаються Угодою про сільське господарство, а не Угодою про субсидії і компенсаційні заходи. Загалом вимоги СОТ щодо субсидування сільського господарства менш суворо обмежують використання різних видів субсидій у порівнянні з нормами субсидування інших секторів².

Додаток 4 Угоди про СОТ перелічує такі угоди з обмеженим колом учасників, як Угода про державні закупівлі, Міжнародна угода про торгівлю молочними продуктами та Міжнародна угода про торгівлю яловичиною (як зазначалось раніше, дві останні зі згаданих угод втратили чинність з 1997 р.)³ Особливість цих угод полягає в тому, що приєднання до них не є обов'язковим, однак надає додаткові переваги для членів СОТ, які до них долучились.

¹ Угода про технічні бар'єри в торгівлі : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.

² Державна допомога виробникам в Україні: реформування відповідно до норм СОТ та ЄС / В. Вавришук [та ін.]. – К. : Нора-Друк, 2004. – С. 13.

³ Угода про заснування Світової організації торгівлі : угода від 15 квіт. 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 48. – Ст. 970.

чилися. Одночасно переліченими угодами передбачаються певні зобов'язання, які необхідно виконувати.

Зокерма, Угода про державні закупівлі застосовується до закупівлі на будь-якій договірній основі, включаючи придбання на підставі договорів лізингу, оренди або майнового найму, з правом купівлі або без такого, включаючи будь-яку комбінацію товарів або послуг. Структура цієї Угоди типова: преамбула, статті (їх налічується 24), додаток (який поділяється на п'ять частин).

Доцільно звернути увагу на ст. 3 цієї Угоди, яка передбачає надання національного режиму та заборону дискримінації іноземних підприємств, які мають намір брати участь у конкурсі, за результатами якого буде визначено виконавця державного замовлення. Таким чином, унеможливується надання підтримки вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам шляхом забезпечення гарантованого замовлення на сільськогосподарську продукцію. Крім того, Угода про державні закупівлі визначає механізм здійснення державних закупівель, відповідно до якого закупівельними організаціями мають бути встановлені технічні специфікації, в яких зазначаються технічні характеристики, що мають переважати перед вимогами щодо дизайну або описовими характеристиками, а також базуватися на існуючих міжнародних стандартах, а у разі їх відсутності – на національних технічних регламентах, визначених національних стандартах або будівельних нормах.

Згідно зі ст. 16 Угоди про державні закупівлі, організації не вправі у процесі кваліфікації та вибору постачальників, або при оцінці пропозицій та укладанні контрактів, використовувати заходи, які застосовуються з метою заохочення місцевого розвитку або покращення платіжного балансу рахунків засобами залучення вітчизняної складової (тобто надавати переваги вітчизняним товарам або постачальникам). З вищенаведеного вбачається, що положення ст. 16 Угоди про державні закупівлі суперечить національним інтересам конкретного члена СОТ¹. Необхідно зауважити, що на момент приєднання члена СОТ до Угоди про державні закупівлі його нормативні акти мають відповідати вимогам цієї Угоди. На-

¹ Угода про державні закупівлі [Електронний ресурс] : Угода від 15 квіт. 1994 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_050.

далі неповідомлення про зміну національного законодавства чи кардинальна його зміна можуть спричинити виключення держави – порушника зобов'язань зі списку членів СОТ, що приєдналися до цієї Угоди.

Узгодження права України та СОТ обумовлюється зобов'язаннями, закріпленими в Протоколі про вступ України до СОТ. Частина 1 цього Протоколу містить посилання на п. 512 Звіту, в якому перелічуються такі зобов'язання України, як удосконалення системи ціноутворення, контролю за цінами, оподаткування, порядку ліцензування експорту та імпорту, правил реалізації деякої сільськогосподарської продукції (наприклад, цукру-сирцю, м'ясної та рибної продукції, зернових культур), правил інспекції до відвантаження, визначення походження, застосування санітарних та фітосанітарних заходів, пріоритет міжнародних стандартів над національними тощо. Частина 2 Протоколу про вступ України до СОТ визначає розклади поступок і зобов'язань, відповідно до яких поступово, у визначені етапи, передбачено зв'язування ставок мита на сільськогосподарську продукцію, збільшення тарифних квот, фіксування рівня сукупного виміру підтримки¹.

Щодо доцільності адаптації вітчизняних стандартів до міжнародних, необхідно навести декілька прикладів. Так, у міжнародному стандарті ISO 11051:1994 «Пшениця тверда. Технічні умови» (далі – ISO 11051:1994) та ISO 7970:2000 «Пшениця. Технічні умови» встановлено гранично допустимі обмеження вмісту фузаріозних зерен у твердій пшениці у розмірі не більше 1,5 %². Слід відмітити, що вітчизняний стандарт ДСТУ 3768-2010 «Пшениця. Технічні умови» (далі – ДСТУ 3768-2010) передбачає вищі максимальні показники, які залежно від класу твердої пшениці

¹ Полухович Л.І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Полухович Лідія Іванівна ; Нац. університет «Юрид. Академія України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2013. – С. 108.

² Полухович Л.І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Полухович Лідія Іванівна ; Нац. університет «Юрид. Академія України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2013. – 226 с.

варіюються від 2 до 5 %¹. Оскільки в Україні обов'язковими до застосування є державні стандарти, а міжнародні застосовуються добровільно при укладанні зовнішньоекономічних контрактів, потрібно адаптувати ДСТУ 3768-2010 до ISO 11051:1994, що гарантуватиме вищий рівень продовольчої безпеки держави та благополуччя її громадян.

Деякі інші висновки впливають із аналізу вимог міжнародного стандарту ISO/TS 6733:2006 «Молоко і молочні продукти. Визначення вмісту свинцю» (далі – ISO/TS 6733:2006)². Привертає увагу те, що максимально допустимий вміст свинцю в молоці згідно з ISO/TS 6733:2006 складає 200 мкг/кг, тобто 0,2 мг/кг. Водночас, максимально допустимий вміст свинцю в коров'ячому молоці згідно з ДСТУ 3662-1997 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги до закупівлі» (далі – ДСТУ 3662-1997) має бути не більше, ніж 0,1 мг/кг, а якщо воно є сировиною для дитячого та дієтичного харчування – не більше 0,05 мг/кг³.

Таким чином, вимоги до безпечності молока за ДСТУ 3662-1997 значно вищі, що досить важливо з огляду на необхідність забезпечення продовольчої безпеки держави та здоров'я українських громадян. Тому здійснювати адаптацію ДСТУ 3662-1997 до ISO/TS 6733:2006 недоцільно.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Чим обумовлюється важливість членства України в СОТ для сільськогосподарського виробництва?
2. Сформулюйте визначення «право СОТ».
3. Перелічіть джерела права СОТ.

¹ ДСТУ 3768-2010. Пшениця. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 31 берез. 2010 р. № 108. – К., 2010. – 20 с.

² Legal texts the WTO agreements [Electronic resource] // World trade Organization. – Mode of access : http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/ursum_e.htm#iAgreement.

³ ДСТУ 3662-1997. Молоко коров'яче незбиране. Вимоги до закупівлі : затв. наказом Держстандарту України від 05 груд. 1997 р. № 736. – К., 1997. – 8 с.

4. Визначте систему угод СОТ, якими регулюється сільськогосподарська діяльність.

5. Надайте загальну характеристику Угоди СОТ про сільське господарство.

6. В яких документах містяться вимоги до якості та безпечності сільськогосподарської продукції?

7. Проаналізуйте санітарні та фітосанітарні заходи, передбачені Угодою СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів.

8. Визначте особливості правового регулювання державних закупівель правом СОТ.

9. За допомогою яких заходів надається державна підтримка сільському господарству відповідно до вимог СОТ?

10. Дайте оцінку стану правового забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції правом СОТ.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Право СОТ – це...
 - А) норми внутрішніх регламентів, що визначають порядок та інші питання функціонування органів СОТ;
 - Б) норми рішень/резолуцій СОТ (і органів СОТ), що приймаються для забезпечення цілей Організації у рамках її правосуб'єктності;
 - В) система понад 50 угод, що становлять «пакет СОТ»;
 - Г) правильними є варіанти А), Б), В).
2. Визначте спеціальний нормативний документ СОТ, яким регулюється сільськогосподарська діяльність:
 - А) Генеральна угода з тарифів і торгівлі;
 - Б) Угода СОТ про сільське господарство;
 - В) Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів;
 - Г) Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі.

3. В якій угоді містяться вимоги до якості та безпечності продукції?
- А) Генеральна угода з тарифів і торгівлі;
 - Б) Угода СОТ про сільське господарство;
 - В) Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів;
 - Г) Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі.
4. В якому документі міститься перелік зобов'язань України щодо вступу до СОТ?
- А) Угода СОТ про сільське господарство;
 - Б) Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів;
 - В) Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі;
 - Г) Протокол про вступ України до СОТ.
5. В якому документі міститься визначення стандарту?
- А) Угода СОТ про сільське господарство;
 - Б) Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів;
 - В) Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі;
 - Г) Протокол від про вступ України до СОТ.
6. В якому документі міститься визначення технічного регламенту?
- А) Угода СОТ про сільське господарство;
 - Б) Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів;
 - В) Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі;
 - Г) Протокол про вступ України до СОТ.
7. До якої з перелічених угод з обмеженим колом учасників не приєдналась Україна?
- А) Угода СОТ про державні закупівлі;
 - Б) Міжнародна угода СОТ про торгівлю молочними продуктами;
 - В) Міжнародна угода СОТ про торгівлю яловичиною;
 - Г) правильними є варіанти А), Б), В).

8. Якою угодою СОТ визначаються умови застосування заходів санітарного та фітосанітарного контролю з метою покращення здоров'я людини, здоров'я тварин та фітосанітарної ситуації в державах-членах СОТ, а також заборона створювати перешкоди для застосування захисних заходів?
- А) Генеральна угода з тарифів і торгівлі;
 - Б) Угода СОТ про сільське господарство;
 - В) Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів;
 - Г) Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі.
9. Яка угода СОТ визначає загальні умови та процедури застосування субсидій і заходів, спрямованих на боротьбу із субсидуванням?
- А) Генеральна угода з тарифів і торгівлі;
 - Б) Угода СОТ про субсидії і компенсаційні заходи;
 - В) Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів;
 - Г) Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі.
10. Яка угода СОТ визначає спеціальні умови та процедури застосування субсидій і заходів, спрямованих на боротьбу із субсидуванням у сільському господарстві?
- А) Генеральна угода з тарифів і торгівлі;
 - Б) Угода СОТ про сільське господарство;
 - В) Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів;
 - Г) Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Скласти схему «Угоди СОТ, якими регулюється виробництво сільськогосподарської продукції».
2. Порівняти вимоги до застосування субсидій, передбачені Угодою про субсидії і компенсаційні заходи та Угодою про сільське господарство.

3. Аргументувати доцільність приєднання України до Угоди СОТ про державні закупівлі.

4. Дослідити зобов'язання України у сфері сільськогосподарського виробництва, передбачені у Протоколі від 5 лютого 2008 р. про вступ України до СОТ.

5. Порівняти такі поняття, як «стандарт» та «технічний регламент» (згідно з Угодою СОТ про технічні бар'єри в торгівлі).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Азаров О. М. Правове регулювання міжнародної торгівлі в системі ГАТТ/СОТ (інституційні засади) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / О.М. Азаров. – К., 2002. – 18 с.

2. Духневич А. В. Світова організація торгівлі (СОТ) – основа правової системи міжнародної торгівлі / А. В. Духневич // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 3. – С. 1–5.

3. Духневич А. В. Ступінь відповідності аграрного законодавства України вимогам і стандартам СОТ [Електронний ресурс] / А. В. Духневич // Форум права : електрон. наук. фах. вид. – 2011. – № 3. – С. 243–250. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11davicc.pdf>.

4. Кайдашов В. С. Адаптація законодавства України щодо безпечності та якості сільськогосподарської продукції до норм ЄС та СОТ / В. С. Кайдашов // Матеріали науково-практичної конференції, м. Луцьк, листоп. 2009 р. – Луцьк, 2009. – С. 397–401.

5. Духневич А. В. Тенденції, перспективи розвитку агропромислового комплексу в умовах участі України в СОТ / А. В. Духневич // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 1. – С. 1–5.

6. Кузьміна М. М. Особливості правового забезпечення якості продукції в Європейському Союзі та рамках Світової організації торгівлі / М. М. Кузьміна // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Економічна теорія та право. – Х., 2010. – № 2. – С. 116–126.

7. Полюхович Л. І. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації в Україні у

контексті вимог СОТ : Монографія / Л. І. Полюхович. – К: Видавець О.М.Ешке, 2014. – 208 с.

3.2. Гармонізація законодавства ЄС та України у сфері правового регулювання виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції

Правове регулювання суспільних відносин у будь-якій державі має враховувати міжнародні зв'язки та зобов'язання. Це твердження стосується й виробничих відносин у сільському господарстві України. У контексті членства нашої держави у світових спільнотах правове забезпечення виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції набуває нового змісту. Так, численні зобов'язання України випливають з її членства у Світовій організації торгівлі. Вплив норм права Європейського Союзу (далі – ЄС) на аграрне право України також є досить значним, незважаючи на те, що інтеграційні процеси ще не завершені. Вхідженню нашої держави у ЄС передують виконання численних зобов'язань із адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС.

ЄС – це економічний і політичний союз європейських держав, створений з метою сталого поліпшення умов життя та праці їх народів. Серед основних завдань ЄС є: запровадження спільного ринку, економічного та валютного союзу, виконання спільної політики, поширення в межах усієї Спільноти гармонійного, збалансованого і стабільного розвитку економічної діяльності, високого рівня зайнятості й соціального захисту, рівності жінок і чоловіків, стабільного та безінфляційного зростання, високого рівня конкурентоспроможності й конвергенції економічних показників, високого рівня захисту й поліпшення стану довкілля, підвищення рівня та якості життя, економічної й соціальної згуртованості та солідарності держав-членів. Ці та інші основні засади ЄС закріплені у Договорі про заснування Європейської спільноти від 25 березня 1957 р. (т.з. Римський договір)¹.

Крім того, правову основу діяльності ЄС складає Договір про ЄС від 7 лютого 1992 року (т.з. Маастрихтський договір)² та інші

¹ Договір про заснування Європейської спільноти від 25 березня 1957 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017/stru/para01#o1.

² Договір про ЄС від 7 лютого 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029/stru#Stru.

документи. У першому зі згаданих договорів низка статей присвячена правовому регулюванню аграрних відносин; а розділ 2 має назву «Сільське господарство», де закріплено досить важливі положення, зокрема, надається визначення сільськогосподарської продукції, яка за ст. 32 цього Договору визнається, як продукція, вирощена на землі, продукти тваринництва та рибальства, а також продукти первинного обробітку, безпосередньо пов'язані з цією продукцією.

Держави-члени ЄС додержуються Спільної аграрної політики, метою якої є: підвищення продуктивності сільського господарства через сприяння технічному прогресові, забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимальне використання виробничих чинників, зокрема робочої сили; забезпечення належного рівня життя сільськогосподарської спільноти, зокрема збільшення особистого прибутку людей, що працюють у сільському господарстві; стабілізація ринку; забезпечення доступності постачання¹. Формування та реалізація Спільної аграрної політики державами-членами ЄС дає можливість встановлювати підвищені вимоги до якості та безпечності сільськогосподарської продукції у порівнянні з тими, що визначаються правом Світової організації торгівлі, а також надає інші переваги.

Зокрема, А.Й. Богдан, в результаті аналізу системи аграрного законодавства ЄС по регулюванню виробництва сільськогосподарської продукції, виділив три основні види його джерел: 1) перший – це норми первинного права, норми міждержавних договорів, укладених державами-засновниками ЄС, до яких пізніше приєдналися нові держави, де містяться основні положення європейської спільної аграрної політики, закріплюються загальні, фундаментальні правила, за якими має розвиватися остання; 2) рішення органів ЄС в царині аграрного права, які є похідними стосовно первинних норм (до обов'язкових у сфері регулювання відносин з виробництва сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження відносяться регламенти, директиви й рішення); 3) рішення Європейського суду, значна кількість яких,

¹ Договір про заснування Європейської спільноти від 25 березня 1957 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017/stru/para01#o1.

зокрема у царині аграрного права, набувають юридичної сили судового прецеденту.

В свою чергу, акти аграрного законодавства ЄС поділяють на: 1) рамкові акти (щодо фінансування, аграрного розвитку, прямої підтримки, структуральних заходів, конкуренції, інформації і статистики); 2) акти, що стосуються ринків сільськогосподарської продукції (спільні організації сільськогосподарських ринків, секторальне регулювання тощо); 3) акти, що стосуються продуктів харчування (якість та безпечність продуктів харчування, органічне землеробство, обмеження генетично модифікованих організмів); 4) акти, що стосуються навколишнього середовища (управління та збереження природних ресурсів, забруднення від сільськогосподарського виробництва, лісові ресурси та нехарчові продукти та ін.). Тобто, аграрне законодавство ЄС, як інструмент провадження спільної аграрної політики ЄС, диференціюється за загальним і секторальним рівнями, встановлюючи загальні засади регулювання та спеціальні правила для ринків окремих видів сільськогосподарської продукції, внаслідок чого утворилася складна для практичного застосування система аграрного законодавства ЄС¹.

Зважаючи на адаптацію законодавства України до законодавства ЄС, зокрема й у сфері правового регулювання виробництва сільськогосподарської продукції, слід з'ясувати, які вимоги до сільськогосподарської діяльності містяться у джерелах права ЄС.

Статтями 38 – 47 Договору про заснування Європейської спільноти від 25 березня 1957 року передбачено розроблення Спільної аграрної політики, спрямованої на збільшення продуктивності сільського господарства, стимулювання технічного прогресу та раціонального розвитку виробництва, оптимального використання виробничих факторів, особливо робочої сили, забезпечення достатнього життєвого рівня сільського населення, забезпечення наявності продовольства тощо. Під час розробки спільної аграрної

¹ Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Богдан Андрій Йосипович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 227 с.

політики повинні враховуватись особливості сільського господарства¹.

Як зазначалося, до джерел права ЄС відносяться регламенти, директиви й рішення, яких прийнято численну кількість, серед яких: Рішення Комісії ЄС № 2000/572/ЄС від 8 вересня 2000 р. встановлює умови здоров'я тварин та людей та ветеринарної сертифікації імпорту з третіх країн у Співтовариство продуктів з м'яса; Директива Комісії ЄС № 98/82/ЄС від 27 жовтня 1998 р. щодо визначення максимальних рівнів залишків пестицидів у злакових, харчових продуктах тваринного походження та деяких продуктах рослинного походження, включаючи фрукти та овочі; Директива Комісії ЄС № 2000/58/ЄС від 22 вересня 2000 р. щодо встановлення максимальних рівнів остаточного вмісту пестицидів у злакових, харчових продуктах тваринного походження та деяких продуктах рослинного походження, включаючи фрукти та овочі; Регламент Ради ЄС № 1253/1999/ЄС від 17 травня 1999 р. щодо встановлення стандартної якості пшениці, жита, ячменю, кукурудзи та твердої пшениці, Регламент Комісії № 1292/81/ЄЕС від 12 травня 1981 р., яким встановлено вимоги до якості цибулі-порей, баклажанів та кабачків, Регламент Комісії ЄС № 324/2004/ЄС від 25 лютого 2004 р. щодо встановлення максимальних меж залишку ветеринарних лікарських засобів у харчових продуктах тваринного походження; Регламент Ради ЄС № 2092/91 від 24 червня 1991 р. про біологічний спосіб виробництва сільськогосподарської продукції і його позначення на сільськогосподарській продукції і продуктах харчування².

Щодо останнього документу, А.Й. Богдан пропонує запровадити в Україні екологічний спосіб виробництва продукції рослинництва й тваринництва, нормативною основою якого має стати закон України «Про екологічне сільське господарство в окремих

¹ Договір про заснування Європейської спільноти від 25 березня 1957 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017/stru/para01#o1.

² Законодательно-нормативные акты Европейского Союза (ЕС) в отношении пищевой промышленности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.icc-iso.ru/upload/information_system_27/6/1/0/item_610/Zakonodatelno_nor-mat_akty_ES.pdf.

регіонах (районах) України» (або, використовуючи термінологію європейського законодавства, цей закон можна назвати «Про біологічний спосіб виробництва у сільському господарстві»), в якому повинні знайти відображення й закріплення основні вимоги й засади виробництва сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження, що містяться у вищезазначеному Регламенті Ради¹.

Важливим питанням виробництва сільськогосподарської продукції є адаптація законодавства України у сфері забезпечення якості та безпечності зерна до вимог нормативних документів ЄС. У науковій літературі вказується, що порівняльно-правовий аналіз приписів законодавства України у сфері виробництва зерна з вимогами *acquis communautaire* свідчить про необхідність посилення роботи з адаптації національного законодавства до вимог аграрного законодавства ЄС у сфері регулювання ринку зернових. По-перше, слід закріпити у Законі України «Про зерно та ринок зерна в Україні» перелік культур, що охоплюються поняттям «зерно», із присвоєнням кожній позиції коду відповідно до Державного класифікатора продукції і послуг, а також чітко визначити поняття маркетингового року відповідно до положень законодавства ЄС. По-друге, потрібна подальша гармонізація технічних регламентів й стандартів щодо показників безпеки зернових культур. При цьому важливо враховувати інтереси національної продовольчої безпеки та залишити у національних регламентах більш жорсткі показники без змін, привести у відповідність з вимогами законодавства ЄС інші показники та розширити перелік мікотоксинів, радіонуклідів і пестицидів. По-третє, напрямками адаптації має стати законодавство України, що регламентує надання державної підтримки виробникам зерна та виробництво продукції з ГМО².

¹ Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Богдан Андрій Йосипович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 227 с.

² Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Богдан Андрій Йосипович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 227 с.

В цьому аспекті доречно зазначити, що *acquis communautaire* – це сукупність правових норм, судових рішень, доктринальних понять, рекомендацій, домовленостей, які виникли за час існування європейських інтеграційних об'єднань і є основою правопорядку ЄС та мають сприйматися беззастережно державами-членами та країнами-претендентами на вступ до ЄС¹.

Вимоги до якості та безпечності зернових культур містяться у Регламенті ЄС № 1881/2006 від 19 грудня 2006 р., яким встановлено максимальні рівні для певних забруднювачів у зернових; та Регламентів ЄС № 687/2008 від 18 липня 2008 р., яким визначено процедури для приймання зернових інтервенційними агентствами та методи оцінки якості зернових².

Наступною важливою галуззю рослинництва є цукробуряківництво. Окремі питання цієї діяльності визначаються Директивою Ради ЄС № 111/2001 від 20 грудня 2001 р., якою окреслено методи випробувань (аналізу) та вимог до пакування та маркування цукру, що повинні бути враховані під час удосконалення державних стандартів України з цих питань.

Аналіз положень аграрного законодавства ЄС дав підстави для класифікації вимог щодо регулювання виробництва й реалізації молока і молочних продуктів на такі види: 1) щодо безпечності молока й молочних продуктів (які поділяються на вимоги до здоров'я тварин; щодо залишків забруднюючих речовин; санітарно-гігієнічні умови господарства, де здійснюється виробництво молока; санітарно-гігієнічні вимоги до доїльних пристроїв, доїльних відділень або доїльних зон, а також правила доїння, збирання сирого молока та його транспортування з виробничого господарства в центр збирання або нормалізації чи на переробне підприємство та вимоги щодо гігієни персоналу); 2) вимоги до пакування та маркування молока й молочних продуктів; 3) щодо торгівлі молоком та молочними продуктами з третіми країнами; 4) щодо допомоги виробникам молока та ін.

¹ Мурадова А. Право Європейського Союзу / А. Мурадова. – К., 2011. – 704 с.

² Богдан А. Й. Щодо правових аспектів виробництва зерна в Україні порівняно з вимогами законодавства Європейського Союзу / Андрій Йосипович Богдан // Право України. – 2009. – № 11. – С. 201.

Положення законодавства України у сфері регулювання відносин щодо виробництва та реалізації молока та молочних продуктів характеризуються недостатнім рівнем відповідності *acquis communautaire*. Із прийняттям Закону України «Про молоко та молочні продукти», було зроблено спробу наблизити національне законодавство до вимог законодавства ЄС, однак його положення неповністю відповідають останнім. З метою забезпечення адаптації аграрного законодавства, що регулює відносини з виробництва, переробки, реалізації, транспортування молока і молочних продуктів, до *acquis communautaire*, названий Закон потребує внесення змін і доповнень (зокрема, приведення у відповідність поняття «молочні продукти» і визначення їх кола (наприклад, питне молоко, сире молоко, термооброблене молоко, вершкове масло, сири, вершки)¹.

У законодавстві ЄС також детально регламентовано вимоги до виробництва м'яса та м'ясних продуктів, які можна класифікувати на: а) вимоги до вмісту недозволених і забруднюючих речовин; б) вимоги до гігієни м'ясних продуктів; в) вимоги до ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин; г) вимоги до сертифікації тварин і тваринних продуктів; д) вимоги до екологічного виробництва продукції тваринництва; е) вимоги до маркування та пакування м'яса і м'ясних продуктів; ж) вимоги до генетично модифікованих м'ясних продуктів; з) вимоги до кормів для сільськогосподарських тварин та ін.

У зв'язку з відсутністю спеціального Закону «Про м'ясо та м'ясні продукти», правове забезпечення виробництва м'яса є незадовільним і потребує узгодження з *acquis communautaire*, зокрема щодо визначення таких основних понять, як «м'ясо», «м'ясні продукти», «бойня»; врегулювання відносин з ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин; надання державної допомоги виробникам м'яса і м'ясної продукції, маркування та пакування м'ясної продукції; регламентація відносин у сфері використання генетично модифікованих організмів при виробництві

¹ Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Богдан Андрій Йосипович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 227 с.

м'яса і м'ясних продуктів, виготовленні кормів для сільськогосподарських тварин, призначених для забою¹.

Важливе значення для розвитку сільського господарства має державна підтримка. На рівні ЄС її надання визначається Регламентом Ради ЄС № 1698/2005 від 20 вересня 2005 р. щодо підтримки розвитку села з боку Європейського сільськогосподарського фонду розвитку села, яким передбачено такі види державної підтримки, як: надання допомоги молодим фермерам, пов'язаної з раннім виходом на пенсію; підтримки модернізації сільськогосподарських угідь; підтримки фермерів, які беруть участь у схемах з виробництва якісних продуктів харчування; допомоги для покращення навколишнього середовища і сільської місцевості².

Актуальними для виробників зерна є вимоги ст. 3 Регламенту Ради ЄС № 1782/2003, які визначають таку умову надання допомоги, як обов'язок виробника, що одержує прямі платежі, виконувати передбачені законом вимоги, дотримуватися доброї сільськогосподарської практики та екологічних умов. До яких належать санітарно-гігієнічні, ветеринарні та фітосанітарні вимоги, вимоги щодо охорони навколишнього середовища, дбайливого ставлення до природи та тварин тощо³. Зазначені вимоги спрямовані на стимулювання сільськогосподарських виробників до ведення екологічно безпечної діяльності, а держави – на підтримку сільського господарства фінансово.

Отже, правове забезпечення вирощування зернових культур, цукробуряківництва, виробництва молока та м'яса в Україні має враховувати вимоги законодавства ЄС, зокрема директив, регламентів та рішень, прийнятих у цій царині. Разом з тим, забезпе-

¹ Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Богдан Андрій Йосипович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 227 с.

² Богдан А. Й. Щодо правових аспектів виробництва зерна в Україні порівняно з вимогами законодавства Європейського Союзу / Андрій Йосипович Богдан // Право України. – 2009. – № 11. – С. 204.

³ Богдан А. Й. Щодо правових аспектів виробництва зерна в Україні порівняно з вимогами законодавства Європейського Союзу / Андрій Йосипович Богдан // Право України. – 2009. – № 11. – С. 205.

чення продовольчої безпеки держави має бути пріоритетним та узгоджуватись з інтеграційними прагненнями України.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Обґрунтуйте важливість для сільського господарства інтеграції України з ЄС.
2. Розкрийте сутність Спільної аграрної політики ЄС.
3. Сформулюйте визначення *acquis communautaire*.
4. Визначте систему законодавства ЄС щодо виробництва сільськогосподарської продукції.
5. Надайте загальну характеристику Договору про заснування Європейської спільноти від 25 березня 1957 р.
6. Які вимоги до якості та безпечності сільськогосподарської продукції містяться в законодавстві ЄС?
7. Проаналізуйте напрями державної підтримки сільського господарства, передбачені Регламентом Ради ЄС № 1698/2005 від 20 вересня 2005 р.
8. Визначте особливості правового регулювання в ЄС виробництва продукції з ГМО.
9. В яких нормативно-правових актах ЄС передбачено умови надання державної підтримки виробникам сільськогосподарської продукції?
10. Дайте оцінку ефективності регулювання сільськогосподарського виробництва законодавством ЄС.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

(розраховані на закріплення матеріалу)

1. Який документ містить визначення сільськогосподарської продукції:
А) Регламент Ради ЄС № 1698/2005 від 20 вересня 2005 р.;
Б) Договір про заснування Європейської спільноти від 25 березня 1957 р.;
В) Договір про ЄС від 7 лютого 1992 р.;

- Г) Маастрихтський договір від 7 лютого 1992 р.
2. Визначте документ, яким регулюється надання державної підтримки сільськогосподарським виробникам:
А) Регламент Ради ЄС № 1698/2005 від 20 вересня 2005 р.;
Б) Договір про заснування Європейської спільноти від 25 березня 1957 р.;
В) Договір про ЄС від 7 лютого 1992 р.;
Г) Маастрихтський договір від 7 лютого 1992 р.
3. В якому документі перелічені умови, дотримання яких необхідне для отримання державної підтримки сільського господарства в ЄС?
А) Регламент Ради ЄС № 1698/2005;
Б) Регламент Ради ЄС № 1782/2003;
В) Договір про ЄС від 7 лютого 1992 р.;
Г) Маастрихтський договір від 7 лютого 1992 р.
4. Які вимоги до виробництва м'яса та м'ясних продуктів містяться у законодавстві ЄС?
А) вимоги до вмісту недозволених і забруднюючих речовин;
Б) вимоги до гігієни м'ясних продуктів;
В) вимоги до ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин;
Г) правильними є варіанти А), Б), В).
5. Які вимоги до виробництва молока містяться у законодавстві ЄС?
А) щодо безпечності молока й молочних продуктів;
Б) вимоги до пакування та маркування молока й молочних продуктів;
В) щодо торгівлі молоком та молочними продуктами з третіми країнами;
Г) правильними є варіанти А), Б), В).
6. В якому документі містяться вимоги до вмісту певних забруднювачів у зернових культурах?

- А) у Регламенті ЄС № 1881/2006 від 19 грудня 2006 р.;
- Б) у Регламенті ЄС № 687/2008 від 18 липня 2008 р.;
- В) у Регламенті Ради ЄС № 1698/2005 від 20 вересня 2005 р.;
- Г) у Договорі про заснування Європейської спільноти від 25 березня 1957 р.

7. В якому документі визначено методи оцінки якості зернових культур?

- А) у Регламенті ЄС № 1881/2006 від 19 грудня 2006 р.;
- Б) у Регламенті ЄС № 687/2008 від 18 липня 2008 р.;
- В) у Регламенті Ради ЄС № 1698/2005 від 20 вересня 2005 р.;
- Г) у Договорі про заснування Європейської спільноти від 25 березня 1957 р.

8. В яких нормативних документах містяться міжнародні вимоги до сільськогосподарської продукції:

- А) ГОСТ;
- Б) ДСТУ;
- В) ДБН;
- Г) ISO.

9. Які документи не належать до джерел права ЄС?

- А) директиви;
- Б) регламенти ЄС;
- В) рішення ЄС;
- Г) стандарти ISO.

10. Чи відповідає правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції вимогам законодавства ЄС?

- А) відповідає у повній мірі;
- Б) відповідає в частині забезпечення дотримання стандартів на сільськогосподарську продукцію;
- В) відповідає в частині державної підтримки сільського господарства;
- Г) не відповідає.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Проаналізуйте нормативно-правові акти щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

2. Складіть схему «Законодавство ЄС щодо виробництва сільськогосподарської продукції».

3. Наведіть приклади застосування терміну *acquis communautaire*.

4. Аргументуйте необхідність доповнення заходів державної підтримки сільського господарства України, визначених Законом України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України».

5. Проілюструйте закріплення у законодавстві ЄС принципу екологізації аграрного виробництва.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Богдан Андрій Йосипович. – Х., 2010. – 20 с.

2. Богдан А. Й. Щодо правових аспектів виробництва зерна в Україні порівняно з вимогами законодавства Європейського Союзу / Андрій Йосипович Богдан // Право України. – 2009. – № 11. – С. 201-206.

3. Хоменко О. О. Сфера технічного регулювання: законодавство України та ЄС [Електронний ресурс] / О. О. Хоменко // Європейські студії і право : електрон. наук. фах. вид. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/esp/2010_1/10hoozue.pdf.

4. Кайдашов В. С. Проблеми вдосконалення правового регулювання безпечності й якості сільськогосподарської продукції в умовах інтеграції України до міжнародних спільнот / В. С. Кайдашов // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 11. – С. 116–118.

5. Коваленко Т. О. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС у сфері ідентифікації та реєстрації сільськогоспо-

дарських тварин / Т. О. Коваленко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 10. – С. 5666.

6. Кузьміна М. М. Особливості правового забезпечення якості продукції в Європейському Союзі та рамках Світової організації торгівлі / М. М. Кузьміна // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Економічна теорія та право. – Х., 2010. – № 2. – С. 116–126.

7. Богдан А. Й. Про правове регулювання відносин з виробництва та реалізації цукру в Україні в порівнянні з вимогами законодавства ЄС / А. Й. Богдан // Юриспруденція: теорія і практика. – 2010. – № 1. – С. 1520.

АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЗЧИК

А	
Автор сорту	104
Аквакультура	167
Ампелотерапія	57
Апітерапія	187
acquis communautaire	279
Б	
Бджільництво	181
Безпека харчових продуктів	12
Бонітування сільськогосподарської птиці	237
В	
Виноградарство	57
Г	
Гренажний завод	197
Д	
Державна цільова програма джерела права ЄС	19 275
Є	
ЄС (Європейський Союз)	256
З	
Заводська конюшня	196
Зерно	8
Зернові культури	9
захист рослин	45
І	
Інтегрований захист рослин	46

К	
Карантин рослин	25
Контрольно-випробувальна станція	197
Л	
Лізинг	143
О	
Овочівництво	33
П	
Племінна справа	195
Племінний завод	197
Племінний репродуктор	197
Племінний птахорепродуктор	197
Підприємство (лабораторія) генетичного контролю	197
Право СОТ	256
Процедура оцінки відповідності	265
Птахівництво	235
Р	
Рибна продукція	173
С	
Свинарство	213
СВП (сукупний вимір підтримки)	259
Селекційна діяльність	96
Селекціонер	104
Сільськогосподарська дорадча служба	47
Сільськогосподарська продукція	139
сільськогосподарський кооператив	85
Скотарство	149
Сорт рослин	97
Стандарт	264
Субсидія	260

Т	
Технічний регламент	264
Трендепо	196
Я	
Якість сільськогосподарської продукції	12

Навчальне видання

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВИРОБНИЦТВА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ
ПРОДУКЦІЇ**

Навчальний посібник

Видано в авторській редакції
Відповідальний за випуск Н. М. Ярошенко
Коректор В. В. Лук'янчук
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до друку 17.10.2015 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум.-друк. арк. 14,22. Наклад 300 прим.
Ціна договірна. Зам. № 1710/1

Надруковано з оригінал-макета,
виготовленого Видавництвом "Юрайт"
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.),
в друкарні ФО-П Білетченко
(тел.: 8-057-758-35-98)